

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**057 ÜRÜN GRUBUNDA TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN
ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN VE REKABET GÜCÜNÜN ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Prof. Dr. Suzan ERGÜN**

**Hazırlayan
Aysegül IŞIK**

MALATYA-2022

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**057 ÜRÜN GRUBUNDA TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN ENDÜSTRİ
İÇİ TİCARETİNİN VE REKABET GÜCÜNÜN ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşegül IŞIK

**Danışman
Prof. Dr. Suzan ERGÜN**

MALATYA-2022

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Suzan ERGÜN'ün danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “057 Ürün Grubunda Türkiye Ve Seçilmiş Ülkelerin Endüstri İçi Ticaretinin Ve Rekabet Gücünün Analizi” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Ayşegül IŞIK

ÖZET

Dünya ticaret hacminin artmasıyla birlikte ülkeler uluslararası rekabette başarılı olabilmek için rekabet güçlerini arttırmayı hedeflemektedir. Uluslararası rekabet gücü kavramı firma, endüstri ve ülke düzeyinde ele alınmaktadır. Tüm ekonomik birimler için önemli hale gelen rekabet gücünün unsurları, belirleyicileri ve ölçüm yöntemleri iktisatçılar tarafından da ele alınmıştır. Mikro ve makro düzeyde ele alınan rekabet gücü kavramı üzerine geliştirilen ölçüm yöntemleri içerisinde Balassa (1965) tarafından ortaya konulan ve Vollrath (1991) tarafından geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yaklaşımı çalışmalarda araştırmacıların kullandığı ölçüm yöntemlerinden en etkili olanlardır.

Bir birine benzer olmayan veya farklı sektörler arasında gerçekleşen dış ticaret olarak tanımlanan endüstriler arası ticaret geleneksel dış ticaret teorilerindedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki fark ne kadar artarsa endüstriler arası ticareti düzeyinin de yükselmesi beklenmektedir. Endüstri içi ticaret ise bir ülkenin aynı endüstriye ait malları hem ihraç ve hem de ithal etmesidir. Aynı endüstri grubunda bulunan ancak dış görünüş, kalite, kullanım özellikleri ve marka açısından bazı farklılıklar gösteren malların aynı zamanda ihraç ve ithaline dayanan bir dış ticaret türüdür.

Bu çalışma, Türkiye'nin seçilmiş yirmi dokuz ülke ile SITC Rev. 3 bazında 057 ürün kodu olan taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler için 2000-2019 yıllarını kapsayan dönemde Endüstri İçi Ticaret düzeyini ve rekabet üstünlüğüne sahip olup olmadığını Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) yaklaşımı ve diğer ölçüm yöntemleri yardımıyla ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Uygulama çalışmasında elde edilen sonuçlara göre 2000-2019 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler ilişkin dış ticaret verilerine göre rekabet avantajına sahiptir. Endüstri içi ticaret düzeyi ise seçilmiş yirmi dokuz ülkenin on dokuzu ile EAT şeklinde gerçekleşmiştir. Kalan on ülkenin üçünde EAT karakterli, yedisinde ise EİT karakterli başlayan ticaret sonrasında değişkenlik göstermiştir.

Anahtar Kavramlar: Rekabet gücü, endüstri içi ticaret, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler, taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler.

ABSTRACT

With the increase in world trade volume, countries aim to increase their competitiveness in order to be successful in international competition. The concept of international competitiveness is discussed at the firm, industry and country level. The elements, determinants and measurement methods of competitiveness, which have become important for all economic units, have also been discussed by economists. Among the measurement methods developed on the concept of competitiveness, which is discussed at the micro and macro level, the Revealed Comparative Advantages approach, which was introduced by Balassa (1965) and developed by Vollrath (1991), is the most effective measurement method used by researchers in studies.

Inter-industry trade, which is defined as foreign trade between dissimilar or different sectors, is one of the traditional classical foreign trade theories. The higher the difference between the development levels of the countries, the higher the level of inter-industry trade is expected. Intra-industry trade is when a country both exports and imports goods belonging to the same industry. It is a type of foreign trade that is based on the export and import of goods that are in the same industry group but show some differences in terms of appearance, quality, usage characteristics and brand.

This study is based on Turkey's selected twenty-nine countries and SITC Rev. It aims to reveal the level of Intra-Industry Trade and whether it has a competitive advantage in the period covering the years 2000-2019 for fresh/dried fruits and nuts with a product code of 057 on a 3 basis, with the help of the Revealed Comparative Advantages (RCA) approach and other measurement methods. According to the results obtained in the application study, Turkey has a competitive advantage in terms of foreign trade data on fresh/dried fruits and nuts in the period covering the years 2000-2019. The level of intra-industry trade was realized as Inter Industrial Trade with nineteen of the twenty-nine selected countries. After the trade that started with an Inter Industrial Trade character in three of the remaining ten countries and an Intra Industrial Trade character in seven, it changed.

Key Words: Competitiveness, intra-industry trade, revealed comparative advantages, fresh/dried fruits and nuts.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

REKABET GÜCÜ VE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET

1.1. Rekabet ve Rekabet Gücü Kavramı.....	4
1.1.1. Uluslararası Rekabet Gücünün Belirleyicileri.....	6
1.1.1.1. Makroekonomik Ortam	6
1.1.1.2. Dış Ticaret	7
1.1.1.3. Üretim Faktörleri.....	9
1.1.1.4. Alt yapı, Verimlilik ve Kalite	9
1.1.1.5. Beşeri Sermaye	10
1.1.1.6. Nüfus ve Coğrafi Konum	11
1.1.1.7. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	11
1.1.1.8. Teknoloji, Yenilik ve Ar-Ge Yatırımları	12
1.1.1.9. Pazarlama	13
1.2. Rekabet Gücünü Açıklamaya İlişkin Teoriler	13
1.2.1. Klasik Yaklaşım.....	14
1.2.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi	14
1.2.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	16
1.2.1.3. Faktör Donatımı Teorisi.....	17
1.2.2. Modern Yaklaşımlar	19
1.2.2.1. Porter'in Rekabetçi Üstünlük Teorisi.....	19
1.2.2.2. Çifte Elmas Modeli	21

1.2.2.3. Dokuz Faktör Modeli.....	22
1.2.2.4. Krugman Yaklaşımı	23
1.3. Rekabet Gücünün Ölçülmesi ve Yöntemleri	24
1.3.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (Revealed Comparative Advantage)	24
1.3.2. Nispi İhracat Avantajı Endeksi (The Relative Export Advantage Index)	25
1.3.3. Nispi İthalat Avantajı Endeksi (The Relative Import Advantage Index)	26
1.3.4. Görelî Ticaret Avantajı Endeksi (Relative Trade Advantage).....	26
1.4. Endüstri İçi Ticaret.....	27
1.4.1. Endüstri İçi Ticaret Kavramı.....	27
1.4.2. Rekabet İle Endüstri İçi Ticaret İlişkisi	31
1.5. Endüstri İçi Ticaret Ölçüm Yöntemleri (Endeksler).....	31
1.5.1. Statik Endüstri İçi Ticaret Ölçme Yöntemleri	32
1.5.1.1. Verdoorn Endeksi	32
1.5.1.2. Michaely Endeksi.....	32
1.5.1.3. Kojima Endeksi.....	33
1.5.1.4. Balassa Endeksi.....	34
1.5.1.5. Grubel – Lloyd Endeksi	34
1.5.1.5.1. Standart ve Oransal Grubel - Lloyd Endeksleri	35
1.5.1.5.2. Düzeltilmiş Grubel – Llyod Endeksi	36
1.5.1.5.3. Toplulaştırma için Grubel – Llyod Endeksi	37
1.5.1.6. Aquino Endeksi.....	37
1.5.1.7. Loertscher ve Wolter Endeksi	38
1.5.1.8. Bergstrand Endeksi	39
1.5.1.9. Glejser – Goosens – Eede Endeksi.....	40
1.5.1.10. Greenaway ve Milner Endeksi.....	41
1.5.2. Dinamik Endüstri İçi Ticaret Ölçme Yöntemleri.....	41
1.5.2.1. Hamilton ve Kniest Marjinal Endüstri İçi Ticaret Endeksi	42
1.5.2.2. Greenway – Hine – Milner - Elliot Marjinal Endüstri İçi Ticaret Endeksi.....	42

1.5.2.3. Brülhart Endeksleri.....	43
1.5.2.3.1. Brülhart A Marjinal Endüstri İçi Ticaret Endeksi.....	43
1.5.2.3.2. Brülhart B Marjinal Endüstri İçi Ticaret Endeksi.....	44
1.5.2.3.3. Brülhart C Marjinal Endüstri İçi Ticaret Endeksi.....	44
1.5.2.4. Brülhart Endeksleri İle İlişkili Endeksler	44
1.5.2.4.1. Thom ve McDowell Endeksi.....	44
1.5.2.4.2. Azhar ve Elliot Endeksi	45
1.5.2.4.3. Menon ve Dixon Endeksi	45

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN SEÇİLMİŞ YIRMİ DOKUZ ÜLKE İLE DIŞ TİCARETİ

2.1. Türkiye’nin İlgili Yıllarda Dış Ticaretindeki Gelişmeler	46
2.2. Türkiye’nin İlgili Yıllarda Seçilmiş 29 Ülke ile Dış Ticareti.....	47
2.3. Türkiye ve Seçilmiş 29 Ülkenin İlgili Yıllarda 057 Ürün Grubu Dış Ticaret Kompozisyonu.....	68
2.4. Türkiye’nin İlgili Yıllarda Tarım Sektörü ve Çeşitli Ürün Grupları İhracatı	77
2.5. Türkiye’nin 2002-2019 Dönemi Meyve Dış Ticaret Kompozisyonu.....	79
2.6. Türkiye’nin 2002-2019 Dönemi 057 Ürün Grubunu İçeren Meyvelere İlişkin Dış Ticareti.....	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİTERATÜR ÖZETİ VE ANALİZ

3.1. Endüstri İçi Ticarete İlişkin Çalışmalar	86
3.2. Rekabet Gücüne İlişkin Çalışmalar	96
3.3. Analiz.....	112
3.3.1. Grubel-Llyod Endeksi ile Endüstri İçi Ticaretin Ölçümü ve Değerlendirmesi	113
3.3.2. Balassa Endeksi ile Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Ölçümü (AKÜ) ve Değerlendirmesi.....	119
3.3.3. Vollrath Nispi İhracat Avantajı Endeksi İle Rekabetin Ölçülmesi ve Yorumlanması.....	128

3.3.4. Vollrath Nispi İthalat Avantajı Endeksi İle Rekabetin Ölçülmesi ve Yorumlanması.....	134
3.3.5. Vollrath Göreli Ticaret Avantajı Endeksi İle Rekabetin Ölçülmesi ve Yorumlanması.....	141
SONUÇ	147
KAYNAKÇA.....	151

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKÜ	: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
ASKÜ	: Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlük
BM	: Birleşmiş Milletler
COMTRADE	: Birleşmiş Milletler Mal Ticareti İstatistikleri Veri Tabanı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EAT	: Endüstriler Arası Ticaret
EİT	: Endüstriler İçi Ticaret
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FAOSTAT	: Gıda ve Tarım Örgütü Kurumsal İstatistiksel Veritabanı
G-L	: Grubel Llyod
GTİP	: Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
HS	: Uyumlaştırılmış Kod
INTRACEN	: Uluslararası Ticaret Merkezi
KİP	: Karşılaştırmalı İhracat Performansı
MEİT	: Marjinal Endüstri İçi Ticaret
MIKTA	: Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye, Avustralya
MINT	: Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
RK	: Rekabet Kurumu
RMA	: Nispi İthalat Üstünlüğü

RTA	: Göreli Ticaret Avantajı
RXA	: Nispi İhracat Üstünlüğü
SITC	: Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
WTO	: Dünya Ticaret Örgü

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Üretim Miktarı (İşçi/Günlük).....	15
Tablo 1.2. Üretim Miktarı (İşçi/Günlük).....	16
Tablo 1.3. EİT'yi Belirleyen Faktörler ve Sonuçları	29
Tablo 2.1. Türkiye'nin İlgili Yıllarda İhracat ve İthalat Miktarındaki Değişmeler (\$)	46
Tablo 2.2. Türkiye'nin 2000-2019 Dönemi Seçilmiş 29 Ülke ile İhracat Kompozisyonu (\$)	48
Tablo 2.3. Türkiye'nin 2000-2019 Dönemi Seçilmiş 29 Ülke ile İthalat Kompozisyonu (\$)	59
Tablo 2.4. 057 Ürün Grubunda 2000-2019 Dönemi Türkiye ve Seçilmiş 29 Ülkenin İhracat Kompozisyonu (\$)	70
Tablo 2.5. 057 Ürün Grubunda 2000-2019 Dönemi Türkiye ve Seçilmiş 29 Ülkenin İthalat Kompozisyonu (\$)	74
Tablo 2.6. Türkiye'nin 2000-2019 Dönemi Tarım Sektörü ve Çeşitli Ürün Grupları İhracat Kompozisyonu (\$).....	78
Tablo 2.7. Türkiye'nin 2002-2019 Dönemi Meyve İhracat ve İthalat Kompozisyonu (\$)	80
Tablo 2.8. Türkiye'nin 2002-2019 Dönemi 057 Ürün Grubunu İçeren Meyvelerin İhracat Kompozisyonu (1000 \$)	82
Tablo 2.9. Türkiye'nin 2002-2019 Dönemi 057 Ürün Grubunu İçeren Meyvelerin İthalat Kompozisyonu (1000 \$)	84
Tablo 3.1. Türkiye'nin Seçilmiş 29 Ülke ile Grubel- Llyod Endeks Sonuçları (2000-2019).....	114
Tablo 3.2. Türkiye ve Seçilmiş 29 Ülkenin Balassa AKÜ Endeks Sonuçları (2000-2019).....	125
Tablo 3.3. Türkiye ve Seçilmiş 29 Ülkenin Vollrath RXA Endeks Sonuçları (2000-2019).....	131
Tablo 3.4. Türkiye ve Seçilmiş 29 Ülkenin Vollrath RMA Endeks Sonuçları (2000-2019).....	138

Tablo 3.5. Türkiye ve Seçilmiş 29 Ülkenin Vollrath RTA Endeks Sonuçları (2000-2019).....	144
--	-----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Porter'ın Elmas Modeli.....	19
Şekil 1.2. Çifte Elmas Modeli	21
Şekil 1.3. Genişletilmiş Çifte Elmas Modeli	22
Şekil 1.4. Dış Ticaretin Yapısı.....	28
Şekil 2.1. Türkiye'nin 2000-2019 Dönemi İhracat ve İthalatı (Milyon \$).....	47
Şekil 2.2. Türkiye'nin 2000-2019 Arası Tarım Sektörü ve Çeşitli Ürün Grupları İhracat Kompozisyonu (\$).....	79

GİRİŞ

Ekonomik birleşmelerin yaygınlaştığı, ticaretin serbestleştiği, sınırların kalktığı, yenilik ve teknoloji ihtiyacının arttığı ve iletişimin son derece hızlandığı günümüzde rekabet bireyler, firmalar, sektörler ve ülkeler için oldukça önem arz eden bir kavram haline gelmiştir. Var olmanın ve devamlılığın temel noktası olan rekabet edilebilirliği sürdürmek hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda sürdürülebilir rekabet ile rekabet gücü kavramı öne çıkmaktadır. Rekabet gücü, küreselleşen dünyanın dışında kalmamak, pazar payını korumaya yönelik ve arttırmaya yönelik uygun durum ve kazançlardan yararlanmak için gerekli bir araç olması sebebiyle ülkelerin ekonomilerini ayakta tutan en önemli unsurlardan biridir. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda ülkelerin rekabet gücünü inceleyen ve rekabet gücünün artırılması konusuna yoğunlaşan araştırmaların sayısında artış olduğu gözlemlenmiştir. Bu kapsamda özellikle rekabet gücünü ölçmeye yönelik çalışmalar öne çıkmıştır. Bu kapsamda genel kabul görmüş ve üzerinde fikir birliğine varılmış pek çok ölçüm yöntemi ve yaklaşım mevcuttur. Bu yaklaşımlardan, özellikle sektörel düzeyde rekabet gücünü ölçen yöntemlerin en önemlilerinden biri, Bela Balassa tarafından 1965 yılında ortaya atılan ve daha sonra Vollrath (1991) gibi çeşitli ekonomistler tarafından yeniden yorumlanarak geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksidir. Bazı ekonomistler tarafından çeşitli eksiklikleri ve yetersizlikleri nedeniyle eleştirilmesine rağmen bu yöntem ilk ortaya atıldığı günden itibaren pek çok araştırmacı tarafından kullanılmış ve günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir.

Geleneksel dış ticaret teorilerinden olan endüstriler arası ticaret, bir birine benzer olmayan veya farklı sektörler arasında gerçekleşen dış ticaret olarak tanımlanmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki fark ne kadar fazla ise endüstriler arası ticaret düzeyi de o derece fazladır. Endüstri içi ticaret ise bir ülkenin aynı endüstriye ait malları hem ihraç ve hem de ithal etmesi olarak tanımlanmaktadır. Üretim ve tüketim kalıpları birbirlerine benzeyen ülkeler arasında sanayi malları ticaretinin önemli bir kısmı aynı endüstrideki malların iki yönlü ticareti yani endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşmektedir. Endüstri içi ticaret aynı endüstri grubunda bulunan ancak dış

görünüş, kalite, kullanım özellikleri ve marka açısından bazı farklılıklar gösteren malların aynı zamanda ihraç ve ithaline dayanan bir dış ticaret türüdür.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin seçilmiş yirmi dokuz ülke ile 057 ürün grubu olan yaş/kuru meyve ve kabuklu yemişlere ilişkin öncelikle Endüstri İçi Ticaret düzeyini belirlemek ve sonrasında uluslararası rekabet gücünü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yaklaşımı ve bunun yanında literatürde kabul görmüş olan diğer ölçüm yöntemleri aracılığıyla ölçerek ölçüm sonuçlarını değerlendirmek ve uluslararası rekabet gücünün artırılmasına yönelik gerekli politika ve stratejilerin belirlenmesine destek olmaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, rekabet ve rekabet gücü kavramları açıklanmış ve rekabet gücünü belirleyen ve etkileyen başlıca faktörlere değinilmiştir. Devamında klasik iktisat düşüncesinden günümüz modern ekonomi anlayışının gelişmesine kadar uzanan süreçte rekabet gücü konularında süregelen yaklaşımlar ve bilgi birikimi aktarılmaya çalışılmıştır. Sonrasında endüstri içi ticaret kavramı ve rekabet ilişkisi irdelenmiştir. Endüstri içi ticaret ölçüm yöntemleri ise detaylı olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, öncelikle Türkiye'nin dış ticaretindeki gelişmeler 2000-2019 yılları arası değerlendirilmiş devamında analize dahil seçilmiş yirmi dokuz ülke ile Türkiye'nin ihracat ve ithalat kompozisyonları incelenmiştir. Sonrasında analize konu 057 ürün grubu olan yaş/kuru meyve ve kabuklu yemişlere ilişkin seçilmiş ülkelerin ihracat ve ithalat kompozisyonları değerlendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde konuya ilişkin ulusal ve uluslararası literatür taraması yapılmış sonrasında analiz ile endeks hesaplamaları ve yorumlarına ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Analiz için 2000-2019 yılları arasında SITC Rev. 3 bazında 057 ürün kodu olan taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler için Türkiye'nin dünya ülkeleriyle olan ithalat ve ihracat rakamları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin yüz seksen altı dünya ülkesi ile 057 ürün grubunda gerçekleştirmiş olduğu ithalat ve ihracat rakamları TÜİK'den edinilerek incelenmiştir. Ancak çalışmada Türkiye'nin her sene 057 ürün grubunda ithalat ve ihracat yaptığı ülkeler değerlendirmeye alınmıştır ve

sonuçta seçilmiş yirmi dokuz ülke¹ belirlenmiştir. Çalışmada iki yöntem kullanılmıştır. Öncelikle EİT'i analiz etmek için hesaplanan Grubel Llyod Endeksi sonuçları yorumlanmıştır. Sonrasında ise BM Comtrade veri tabanından edinilen veriler ile rekabet gücünü ölçmeye yönelik kullanılan Balassa Endeksi sonucu, Vollrath RXA, Vollrath RMA ve Vollrath RTA Endeks sonuçları yorumlanmıştır.

---

¹ ABD, Avusturya, Almanya, Brezilya, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Filipinler, Fransa, Güney Afrika, Hindistan, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İsrail, İtalya, Kırgızistan, Malezya, Mısır, Portekiz, Romanya, Rusya, Suudi Arabistan, Şili, Tunus, Ukrayna ve Yunanistan.

BİRİNCİ BÖLÜM

REKABET GÜCÜ VE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak rekabet kavramının ve rekabet gücü kavramının tanımları yapılmıştır. Beraberinde uluslararası rekabet gücü açıklanarak uluslararası rekabet gücünün belirleyicileri olan makroekonomik ortam, dış ticaret politikası, üretim faktörleri ve üretim maliyetleri, altyapı, verimlilik ve kalite, beşeri sermaye, nüfus ve coğrafi konum, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, teknoloji, yenilik ve ar-ge yatırımları son olarak da pazarlama kavramı açıklanmıştır. Devamında klasik teoriler ve modern teoriler olmak üzere rekabet gücünü açıklamaya ilişkin teoriler değerlendirilmiştir. Klasik yaklaşımlar olarak Mutlak Üstünlükler Teorisi, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ve Faktör Donatımı Teorisi açıklanırken; modern yaklaşımlarda ise Porter'ın Rekabetçi Üstünlük Teorisi, Çifte Elmas Modeli, Dokuz Faktör Modeli ve Krugman'ın Yaklaşımı irdelenerek endüstri içi ticaret ve rekabet ilişkisi açıklanmıştır. Son olarak endüstri içi ticareti rekabet gücü ile karşılaştırmak için kullanılan ölçüm yöntemleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

1.1. Rekabet ve Rekabet Gücü Kavramı

Rekabet 4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un 3. Maddesine göre; “*mal ve hizmet piyasalarındaki teşebbüsler arasında özgürce kararlar verilebilmesini sağlayan yarış* ifade eder” şeklinde tanımlanırken (RK, 2010: 156), Türk Dil Kurumu'na göre rekabet “*aynı amacı güden kimseler arasındaki çekişme, yarışma, yarış.*” şeklinde tanımlanmaktadır (www.sozluk.gov.tr-15.12.2021). Devlet Planlama Teşkilatı'na göre ise rekabet; *sosyal hayatta kimin daha iyi olduğunun bilinmediği durumlarda, bunu belirleme yoludur*” şeklinde tanımlanmaktadır (DPT, 1994: 11).

Rekabet olgusu aktif çalışan piyasa sisteminin zeminini oluşturmaktadır. Ayrıca piyasadaki aktörlerin kararlarının bağımsızlığını ve kişisel çıkarlarını koruyarak, sosyal adaleti ve ekonomik etkinliği sağlamaktadır. Bu yönüyle toplumdaki sosyal, siyasal, kültürel, etik ve ekonomik dahil tüm alanların düzelmesine, sürekli değişimin ve yeniliğin yaşanmasına temel oluşturmaktadır (Yorgancılar, 2010: 4-5). Üretimin küresel

bir hal almasıyla hammadde, ara malı ve çeşitli üretim faktörleri farklı ülkelerden sağlanabilmektedir. Bununla birlikte firmalar uluslararası yatırımlarla maliyetlerini minimuma indirebilmiş ve üretimini uluslararası boyutlara taşımıştır. Sermaye hareketlerinin serbestliğinin etkisiyle de ülkeler birbirine daha çok yaklaşmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerlemelerle firmalar kıyasıya bir rekabet yaşamış ve rekabet küresel boyuta ulaşmıştır. (Arslan vd., 2007:223-224).

Rekabet kavramı ile rekabet gücü kavramı birbirinden farklı tanımlanmaktadır. Rekabet gücü kavramının da rekabet kavramı gibi herkes tarafından kabul görmüş evrensel bir tanımı bulunmamaktadır. Rekabet gücü kavramı firma düzeyinde, endüstri düzeyinde ve ulusal düzeyde olmak üzere üç farklı şekilde tanımlanmaktadır. Bunlardan ilki olan firma düzeyinde rekabet gücü firmanın ürünlerini rakipleriyle aynı fiyata veya onlardan daha ucuza satması olarak tanımlanmaktadır. Endüstri düzeyinde rekabet gücü bir sanayinin rakiplerine göre daha düşük maliyetle üretim yapıp, rakiplerine eşit ya da onlardan daha yüksek verim elde ederek yenilikleri gerçekleştirebilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Son olarak ulusal düzeydeki rekabet gücü kavramı ticaretin serbest olduğu bir ortamda bir ülkenin ticaret partnerlerine eş büyüme oranları yakalayarak onlarla rekabet edebilme durumu olarak tanımlanmaktadır (Altay, 2006: 23-24). Rekabet gücü, bir ülkede üretilen ürünlerin diğer ülkelerle kalite, tasarım, fiyat ve güven konusunda yarışabilir ve rekabet edebilir olmasını da ifade etmektedir. Porter'a göre, ulusal rekabet gücü ile verimlilik aynı anlama gelmektedir. Her firma rekabet ortamında yaşadığı için belli bir rekabet gücüne sahip olur. Bu yönüyle rekabet gücü, bir ülkenin uluslararası arenada üretim ve ticaretinin uyarlanması ve kararlı bir dış denge sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Gürpınar ve Sandıkçı, 2008: 106).

Birçok yazar rekabet gücü kavramının iktisat bilimi kullanımına uygun olduğunu düşünse de Krugman, rekabet gücü kavramının ülke düzeyinde değil, firma düzeyinde ele alınması gereken bir kavram olduğunu belirtmiştir. Krugman'a göre, firma bazında rekabet gücü ele alındığında, bir firma kazanırken diğeri kaybetmektedir. Ancak ülkeler için ele alındığında, uluslararası ticaretle beraber her ülke kazanmaktadır. Krugman, rekabet gücü kavramından dolayı ülkelerin dış ticaret performansına ayrı önem verdiğini, ancak verimlilik kavramının ihmal edildiğini belirtmektedir (Aktan, 2004:6). İktisadi anlamda rekabet gücünü arttırmak için düşük maliyet ve kaliteye dayalı rekabet olmak üzere iki strateji bulunmaktadır. Düşük maliyet, üretim teknolojisindeki

benzerliklere rağmen fiyat ve ücret yoluyla rekabet avantajı sağlayan strateji olarak tanımlanmaktadır. Kaliteye dayalı rekabet ise teknolojik değişimle beraber tasarımın nitelikli olması ve rekabet avantajı yaratması olarak tanımlanmaktadır (Albayrak ve Erkut, 2010: 157). Bir ülkenin rekabet gücü Ar-Ge faaliyetlerinin verimliliği ve gelişmişliği, yüksek teknolojili ürün üretmesi, uzman ve yetişmiş işgücüne sahip olması ve ülkenin dış ticaret fazlası vermesi gibi birçok faktör ile ilişkili bulunmaktadır. Ayrıca eğitim kalitesi, demokrasi ve insan hakları, özgürlükler ve vergi yapısı gibi faktörlerde göz önüne alınmaktadır (Çivi, 2001: 25).

Toplam faktör verimliliği ve satın alma gücü endeksine göre hesaplanmış kişi başına milli gelir artışı uluslararası rekabet gücünü karşılaştırma yaparken iktisatçılar tarafından kullanılmaktadır. Toplam faktör verimliliği yüksek olan ülke daha rekabetçi ve uzun dönemde daha iyi yaşam standartlarına sahip olmaktadır. Bu yönüyle rekabet gücü ile verimlilik aynı anlamda kullanılmaktadır. Söz konusu bu iki gösterge objektif karşılaştırma yapılabilmesi için diğer göstergelere karşı daha üstün yapı sergilemektedir (Çivi, 2001: 23-24). Uluslararası rekabet, ekonomik faktörlerle ortaya çıkan üretim tecrübesi, bilgi, teknik bilgi ve işgücüne bağlı olarak değişen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Uysal, 1999:6).

Bir ekonomide makroekonomik göstergeler istikrarlı oldukça uluslararası rekabet gücü de sağlanacaktır. Uluslararası rekabetin fiyat bazında sağlanabilmesi için, enflasyon, işsizlik, faiz ve döviz kuru gibi değişkenlerin dikkate alınması ve düzenlenmesi gerekmektedir (Koç ve Özbozkurt, 2014: 86-87).

1.1.1. Uluslararası Rekabet Gücünün Belirleyicileri

Uluslararası rekabet gücünün belirleyicileri makroekonomik ortam, dış ticaret politikası, üretim faktörleri ve üretim maliyetleri, altyapı, verimlilik ve kalite, beşeri sermaye, nüfus ve coğrafi konum, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, teknoloji, yenilik ve ar-ge yatırımları son olarak pazarlama başlıkları ile incelenmiştir.

1.1.1.1. Makroekonomik Ortam

Makroekonomik ortam, hem sürdürülebilir büyüme hem de rekabet açısından oldukça önemli bir parametredir. Bunun için ilk olarak fiziki alt yapının kaliteli olması gerekmektedir. Kaliteli bir fiziki alt yapı bölgeler arasındaki mesafenin etkisini

azaltarak ticareti arttıracak ve sonucunda rekabetçilik artmış olacaktır (Ovalı, 2014:21). Sürdürülebilir ekonomik büyüme, düşük işsizlik oranı, kişi başı düşen milli gelirdeki istikrarlı artış, üretim ve ihracatta teknoloji içerikli malların üretiminin artması ve katma değer yaratılması gibi makroekonomik göstergeler bir ülkeyi rekabet açısından da avantajlı duruma getirmektedir (Düzgün, 2007:429).

Uluslararası rekabet gücünü belirlemede makroekonomik performans etkili unsurlardan birini oluşturmaktadır. OECD ilk kez 1987’de “Dünya Ekonomik Görünümünde” ülkelerin makroekonomik performansında işsizlik, ekonomik büyüme, cari açığın GSYİH içindeki payı ve enflasyon oranıyla bir endeks oluşturmuş ve daha sonra bütçe açığını da bu endekse ekleyerek ülkelerin makroekonomik performansını ölçmüştür. Bu bakımdan ülkeler tasarruf ve yatırımları arttırıp üretim sürecini sağladıkça, düşük işsizlik ve enflasyon ile ihracat performansını arttırdıkça makroekonomik performansı artacaktır (Daşbaşı vd., 2019:95).

Makroekonomik göstergeleri bozuk olan bir ülkede yüksek faiz oranları sermaye maliyetini arttırarak kamu mali dengesinin bozacak, gelir dağılımının bozuk olması da talebi daraltacaktır. İstikrarsız ve makroekonomik göstergeleri bozuk olan ülkede bireyler, işletmeler ve yatırımcılar doğrudan etkilenmektedir. Bu etkiyi davranışlarına yani bireyler tasarruf kararlarına, işletmeler üretime devam etme kararlarına ve yatırımcılar yatırım yapma kararlarına yansıtılmaktadırlar. Bunlarda ülkenin uluslararası alanda rekabet gücünü etkilemektedir (Miral, 2006:7).

1.1.1.2. Dış Ticaret

Ülkeler çıkarlarına ve konjonktür durumuna dış ticaret politikası izlemektedir. İzlenen dış ticaret politikasına bağlı olarak bazen dış ticarete müdahale edilmekte, bazen de serbest ticaret politikası yürütülmektedir. Bugünün gelişmiş ülkelerine bakıldığında ekonomik gelişmelerini tamamlayana kadar genelde ağır devlet müdahaleciliğinin olduğu korumacı politikaları uyguladıkları görülmektedir. Chang bu duruma merdiveni itme ilkesi demiştir ve bu ilkeye göre, gelişmekte olan ülke gelişmiş ülke olana kadar korumacı politikalar izler ya da diğer bir deyişle merdiven kullanır. Ancak gelişmiş ülke olduktan sonra korumacılığı bırakır ya da merdiveni atar (Yasa ve Yardımcı, 2017:207-209). Bu yüzden ülkelerin uygulayacağı dış ticaret politikası uluslararası rekabet gücünü

de belirlemektedir. Küreselleşmeyle beraber dışa açılan ülkeler, bu serbest ticaret politikasından zarar görürler ve uluslararası piyasalarda rekabet edemezler.

Uluslararası ticaret teorisi mal, hizmet ve sermaye dolaşımının serbest olduğunu ve dış ticaret engellerinin olmadığını varsaymaktadır. Böyle bir durumda firmalar kıt kaynaklarını etkin kullanmalı ve maliyetleri minimize etmelidir. Buna karşın gelişmekte olan ülkeler özellikle yeni kurulan endüstrilerini dış rekabete karşı korumak istemektedirler. Çünkü yeni kurulan bir endüstri uluslararası rekabete girildiğinde kısa zamanda piyasadan çekilmek zorunda kalmaktadır (Yamak ve Küçükkale, 1998:17). Korumacılık, yerli üreticiyi dış rekabete karşı korumaktadır. Bu korumacılık araçları; gümrük tarifesi, sübvansiyonlar, kotalar, katı kur rejimi ve ithalat yasakları vb. şeklinde sıralanabilir. Ancak unutulmamalıdır ki, koruma korumayı gerektirir. Bir sanayi ya da sektörün korunması durumunda diğer sanayi kolları ya da sektörlerin de korunma talebini doğuracak ve üretimde etkinlik azalacaktır (Özay, 2015:24).

Gelişmekte olan ülkeler devletler, yeni kurulan ve ileride gelişip rekabetçi güç elde edebilecek endüstrileri diğer firmalarla rekabet edebilecek düzeye gelene kadar ya da çocukluk çağını atlatıncaya kadar gümrük vergileri ya da çeşitli kısıtlamalarla koruma altına almaktadır. Koruma ilk başlarda çok fazlayken rekabet gücünün kazanılmasıyla birlikte azalmaktadır. Korunan firmalar da üretim yaptıkça parça başı maliyetlerinde bir azalma yaşamaktadırlar. Bu firmalar kademe kademe maliyetleri düşürürken kalite artışı sağlarlar ve uluslararası piyasadaki rakipleriyle rekabet edebilecek düzeye gelerek uzmanlaşırlar. Ancak unutulmamalıdır ki, genç endüstri tezi adı verilen bu uygulamada korumacılık sürekli değil, geçicidir.(Akıncı, 2013:49).

Dış ticaret politikasında uluslararası rekabet gücünü belirleyen diğer bir husus da reel döviz kurudur. Küresel rekabeti ölçmede etkili yollardan biri olan reel döviz kuru, ticarete konu olan ve olmayan tüm malların görelî fiyatıdır (Acar Balaylar, 2011:144). Enflasyondan arındırılmış döviz kuru da denilen reel döviz kurunun düşmesi ihracatta rekabet gücünün artmasını ve net ihracatın olumlu olmasını sağlamaktadır. Bunu sağlayan ülkelerin küresel rekabet gücü de artmaktadır. Reel döviz kurunun yükselmesi ise, ithalatın daha ucuz ihracatın ise pahalıya gelmesine neden olmaktadır ve böylece dış ticaret açığı artmaktadır (Konya Ticaret Odası, 2009:4-5).

1.1.1.3. Üretim Faktörleri

Bir ülkedeki işgücünün kaynağı, sermayenin yeterliliği, doğal kaynak ve girişimcilerin çokluğu o ülkenin uluslararası rekabet gücünde önemli bir faktördür. Dinamik ve genç nüfusa sahip olmak, iş gücü ithalinin yapılmaması bir ülkenin işgücü kapasitesinin yüksek olduğunu gösteren göstergelerdendir. Ülkeler bilim ve teknoloji yatırımlarına önem vererek işgücünün daha vasıflı hale gelmesini sağlamalı ve beşeri sermaye yatırımlarıyla rekabet gücünü arttırmalıdır. Bir ülkenin yatırım ve üretim potansiyeli sahip olduğu sermayenin verimliliği, yabancı sermayedarlara cazip gelebilme durumu ve tasarrufların büyüklüğü ile doğru orantılıdır. (Miral, 2006:9). Öyle ki yabancı sermayeye açık olan ülkelerde ulusal rekabeti bilen yerli yatırımcılar uluslararası rekabete de hızla uyum sağlamaktadır. Ayrıca yeraltı ve yerüstü bakımından doğal kaynak zengini olan ülkelerin de rekabet güçlerinin sahip oldukları doğal kaynakların fazlalığı sebebiyle yüksek olması beklenmektedir (Aktan, 2010: 172-173). Yeni fikirlerin ortaya çıkmasını ve yayılmasını sağlayan girişimci ise yeni istihdam alanları oluşturmakta ve verimliliğin artmasına olanak sağlamaktadır (Pehlivanoglu ve Kayan, 2019: 59). Bu yönüyle bir ülkede girişimcinin fazla olması yeni fikirlerin rekabetini arttıracaktır.

1.1.1.4. Alt yapı, Verimlilik ve Kalite

Altyapı, mal ve hizmet üretiminde girdi olarak kullanılan fiziksel yapıları da içine alan çok boyutlu bir kavramdır (Değer ve Doğanay, 2015: 68). Bir ülkenin fiziki altyapısının sağlamlığı rekabet gücünde önemli rol oynamaktadır. Ulaşım, iletişim ve enerji fiziki altyapının parametrelerindedir. Öyle ki ulaşım altyapısı kapsamında elverişli otoyollar, demiryolları, denizyolları piyasalara girmenin ön şartı olarak kabul edilmektedir. Rakiplere göre daha düşük maliyetli, daha rahat ve konforlu ulaşım ülkenin rekabet gücünü olumlu yönde etkilemektedir. İletişim altyapısı ise güvenilir bilgiye ulaşmayı sağlayan köprü görevi görmesi sebebiyle kritik ve oldukça önemlidir. Gelişmiş telekomünikasyon hizmetleri, internet altyapısının geliştirilmesi ile ucuza mal edilen iletişim maliyetleri rekabet gücünü önemli ölçüde arttırmaktadır. Enerji altyapısını içinde barındıran elektrik, doğal gaz vb. unsurların girdi olarak kullanılması ve bunların maliyetlerinin yüksek olması rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Ucuz,

güvenilir ve sağlam enerji arzını sağlayacak alt yapı sisteminin oluşturulması maliyetleri azaltarak ve rekabeti arttırmaktadır (Tansu, 2003: 20-21).

Verimlilik üretim sürecinde elde edilen ürün ile o ürünü üretmek için kullanılan girdi arasındaki bağlantıdır. Müsriflikten kaçınarak kaynakları en etkin şekilde değerlendirerek üretmektir (Yükçü ve Atağan, 2009:4). Verimlilik artışı ekonomideki canlılığın göstergesi olması sebebiyle oldukça önemli bir unsurdur. Çünkü bir ülkede verimliliğin üst seviyelerde gerçekleşmesi gelir seviyesini de doğru orantılı olarak etkilemekte ve yüksek gelir seviyesini beraberinde getirmektedir (Miral, 2006: 10). Yüksek gelir seviyesi ülkenin büyüme oranının arttırarak ve rekabete olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Firmalar aynı çıktıyı daha az girdiyle üretirse veya aynı girdiyle daha çok çıktı üretirse verimliliği ve katma değeri artacak ve rekabet gücü artmış olacaktır. (Karaarslan ve Tuncer, 2010).

Kalite beklentileri karşılayan görece bir kavram ve bir değer yargısıdır (Işık ve Beykoz, 2018: 9). Kalite kavramı üretimin sonunda ürüne eklenen bir aksesuardan daha fazla anlam içermektedir. Rekabette de vazgeçilmez bir unsur olan kalite günümüzde daha fazla kar elde etmek için değil pazar payını kaybetmemek ve sürdürülebilirlik için oldukça önem arz etmektedir (Ertuğrul, 2013). Karlılık, maliyet ve verimlilik gibi avantajların sağlanmasında etkili olan kalite rekabet gücü elde etmede “olmazsa olmaz” unsur olarak ifade edilmektedir (Tansu, 2003: 10).

1.1.1.5. Beşeri Sermaye

Üretim faktörlerinden sermaye ve doğal kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlayarak verimliliği ve ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyen beşeri sermaye, bireylerin sahip olduğu bilgi, beceri, yetenek ve deneyimlerinin tamamını içine almaktadır. Eğitim ve sağlık beşeri sermayenin gelişmesindeki önemli göstergeler olarak kabul edilmektedir (Akça, 2015: 36-51). Günümüzde rekabetin en önemli belirleyicilerini kaliteli işgücü ve bilgi oluşturmaktadır. Uluslararası rekabet ortamında ülkeler rekabet gücüne sahip olabilmek için yüksek nitelikli işgücüne gereksinim duymaktadır. Beşeri sermayeye yatırım yapıldıkça insanların hem eğitim düzeyinde hem de sağlık düzeyinde artış yaşanacaktır. Artan yetenekler sayesinde de üretimde kalite ve verimlilik artışları görülecektir (Şahin ve Durmuş, 2018: 4050). Böylece ülkeler uluslararası rakipleriyle yaşadığı rekabet de avantajlı duruma gelecektir.

1.1.1.6. Nüfus ve Coğrafi Konum

Bir ülkenin demografik yapısını oluşturan nüfus rekabet gücü sağlamada kullanılan önemli unsurlardan biridir. Genç ve dinamik bir nüfusa sahip ülke arz ve talep konusunda da oldukça canlı bir pazar konumundadır. İlâveten vasıflı eğitime sahip nüfus bilgi üretiminde son derece önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü rekabet gücünün artmasında vasıflı işgücünün yeri oldukça önemlidir. İyi eğitim almış işgücü neticesinde verimlilik ve kalite artmakta böylece rekabet gücü olumlu yönde etkilenmektedir (Yurttançıkmaç, 2014: 102-103). Dış göçler, emekli ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının yüksekliği ve genç nüfusun başka ülkelere göç etmesi gibi nüfusla ilgili pek çok faktörde ülkenin rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir (Özer, 2008: 392).

Coğrafi konum da rekabet gücü açısından oldukça önemlidir. Ülkenin coğrafi ve jeopolitik açıdan önemli bir konumda olması yatırımcıların dikkatini çekmektedir. Yatırımlar ile ekonomik büyüme birbiriyle içi içe geçmiş kavramlar olduğu için rekabet gücü de aynı yönde etkilenmektedir. Ülkenin ticaret yaptığı ülkelere yakınlığı ile taşıma masraflarının minimum seviyede gerçekleşmesi ve ihraç ürünlerin fiyatlarının düşmesi ülkeye rekabet açısından avantaj sağlamaktadır (Tansu, 2003: 26).

1.1.1.7. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Küreselleşmenin lokomotifi olarak kabul edilen doğrudan yabancı yatırımlar rekabet üstünlüğü elde etmede kullanılan faktörlerden bir diğeridir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarının finansmanında sermaye birikimi yetersizliğine karşı alternatif olarak kullanılmaktadır (Tansu, 2003: 23-24). Doğrudan yabancı yatırımlar yeni yatırım, şirket birleşmeleri, satın alma ve ortak girişim olarak dört şekilde gerçekleşmektedir (Ulutaş, 2021:7).

Doğrudan yabancı yatırımlar bir ülkenin kalkınmasında itici faktörlerden biridir. Doğrudan yabancı yatırım çeken ülkelere döviz girişi olmakta ve ödemeler bilançosunda iyileşmeler görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar geldiği ülkeye sadece sermaye girişi sağlamamakta, bunun yanında istihdamı, üretimi ve ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Aynı zamanda ülkeye teknoloji transferi sağlamakta, know-how yoluyla teknik bilgi ve yönetim bilgisini geliştirmektedir. Bu yönüyle doğrudan yabancı yatırım çeken ülkenin uluslararası rekabet gücü artmakta ve daha rekabetçi bir ülke olmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların rekabet gücünü arttırmadaki etkisinden

dolayı, sermaye kıtlığı yaşayan ülkeler doğrudan yabancı yatırımları ülkesine getirmek için birçok avantajlar sunmaktadırlar. Bunlar, iyi işleyen bir altyapı, vergi indirimleri, teşvikler, ucuz işgücü ve piyasaya girişi engellemeyen hukuki düzenlemeler gibi faktörlerdir (Yurttançıkma, 2014:105-106).

1.1.1.8. Teknoloji, Yenilik ve Ar-Ge Yatırımları

Teknoloji her geçen gün önemini daha da arttırarak çağdaş bir ekonomideki altyapı sistemlerinin muazzam bir parçasını oluşturmaktadır. Rekabet avantajı, hâlihazırdaki teknolojilerin etkili ve reformcu uygulamaları üzerine inşa edilebilmektedir (Karaaslan ve Tuncer, 2010). Teknoloji rekabet gücü üzerinde emek maliyetlerinin düşürülmesi, sermaye maliyetlerinin düşürülmesi, ürün ve hizmet kalitesinin arttırılması yönleriyle etkilidir. Gelişmiş teknoloji kullanılmasıyla birlikte üretim artmakta ve birim çıktı başına üretim maliyeti düşmektedir. Teknoloji emek gücüne yeni iş alanları sağlamaktadır. Öyle ki bilgisayar kullanımının artmasıyla birlikte bilgisayar mühendisliği, bilgisayar programcılığı ve teknik alanlarla ilgili çok sayıda yeni iş kolu ortaya çıkmış ve yeni iş olanakları doğmuştur. Teknolojinin kullanılmasıyla birlikte emek maliyeti azalmış nitelikli işgücüne ihtiyaç artmıştır. Çünkü nitelikli işgücü ile ileri teknoloji ürünler üretilecek ve üretilen bu ileri teknoloji ürünler en etkili şekilde kullanılacaktır. Bu durumda ülkenin rekabet gücünü arttıracaktır. Rekabet gücü üzerinde teknolojik değişimin bir diğer etkisi ise sermaye maliyetlerinin düşürülmesi ile yeni teknolojiler kullanılarak bir malın üretilmesi için gerekli olan sürenin düşürülmesidir. Ayrıca siparişlere daha hızlı cevap verileceğinden ve mümkün olduğundan yüksek düzeyde stok bulundurma zorunluluğu ortadan kalkacağından sermaye maliyetleri azalacaktır. Emek ve sermaye maliyetlerinin düşük olması ülkenin rekabet gücünü diğer ülkelere karşı arttıracaktır.

Teknolojik değişimin rekabet gücü üzerindeki diğer bir etkisi ise ürün ve hizmet kalitesinin arttırılmasıdır. Ürün kalitesi yeni teknolojiler kullanılmasıyla ve kalite yönetimi ilkelerinin benimsenmesiyle birlikte artış göstermektedir. Farklı şekil, büyüklük ve tasarımlarda yapılan üretim ile geniş ürün ve hizmet yelpazesi diğer ülkelere karşı rekabet üstünlüğü sağlayacaktır (Erdem ve Köseoğlu, 2014: 55).

Daha önceden var olan veya yeni bulunan bilgi ve teknolojiyi ticari bir değere dönüştürme olarak tanımlanan yenilik (inovasyon) rekabet gücü elde etmede önemli bir

yere sahiptir (Karaaslan ve Tuncer 2010). Yenilikler rekabet gücünün temelini oluşturmaktadır. Yenilik ve icatlar küresel piyasalarda rekabetçi üstünlüğün sağlanması ve sürdürülmesinde son derece önemlidir(Aktan ve Vural, 2004: 32). Ülkeler yenilik adı altında iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet) veya süreç yeni bir yöntemi geliştirerek rekabet üstünlüğü elde edebilmektedir (Erdem ve Köseoğlu, 2014: 52).

Rekabet gücünün geliştirilmesinde en etkin araçlardan bir diğeri de ar-ge faaliyetleridir. Ar-ge faaliyetleri kullanılarak üretilen ürünler ve hizmetler ileri dereceli ve yeni teknolojili, bilimsel içerikli ve araştırma içeriği ağırlıklı teknolojilerden oluşmaktadır. Bu teknolojilerin üretimde kullanılması ile kalite ve verimlilik yükselirken maliyetler düşmekte ve rekabet gücü arttırılmaktadır. Ülkelerin rekabet güçlerini korumak için ar-ge çalışmalarında süreklilik göstermesi gerekmektedir (Eren, 2010: 60-61).

1.1.1.9. Pazarlama

Rekabet avantajı elde etme ve sürdürmede sürekli değişen pazarlama yetenekleri büyük önem arz etmektedir. Hizmet olanaklarının arttırılması ve teknolojik değişim pazarlama düşüncesinin rekabet gücü üzerinde etkisi olan önemli unsurlardandır. Teknoloji ve bilgi yoğunluğunun artması pazarlamayı doğrudan etkilemektedir (Koçak, 2012: 62-63). Teknolojinin gelişmesiyle birlikte internet kullanımının artması ve internet üzerinden kurulan e-ticaret siteleri ile mekân kavramının ortadan kalkması maliyetleri düşürmüş, ürün yelpazesinin tanıtımı daha kolay ve ekonomik bir şekilde sağlandığı için rekabet avantajını da beraberinde getirmiştir (Deliçay, 2021:1). Bilgi teknolojileri ile birlikte bilgi yoğunluğunun artması sonucu daha fazla ve çeşitli hizmet üretilmiştir. Bu durumda rekabet gücünde avantaj sağlamıştır (Koçak, 2012: 64).

1.2. Rekabet Gücünü Açıklamaya İlişkin Teoriler

Uluslararası rekabet gücü Mutlak Üstünlükler Teorisi, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ve Faktör Donatımı ile klasik yaklaşımlar; Porter Teorisi ve Krugman Teorisi ile modern yaklaşımlar olmak üzere iki şekilde açıklanmıştır.

1.2.1. Klasik Yaklaşım

İktisat biliminin ve uluslararası ticaret teorilerinin mihenk taşı 1776'da Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı eseri oluşturmaktadır. Adam Smith'in fikirleri doğrultusunda oluşan ve Klasik İktisat da denilen bu iktisadi akım Merkantilizmin yoğun devlet müdahaleciliğine tepki olarak doğmuştur. Emek-değer teorisine dayanan ve üretim maliyetinin homojen olduğu Klasik yaklaşımda rekabet gücünü açıklamaya yönelik teoriler olarak Mutlak Üstünlükler Teorisi ve Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ne yer verilmiştir. Aynı zamanda uluslararası rekabet gücünü açıklamak için Heckscher-Ohlin'in geliştirdiği Faktör Donatımı Teorisi Klasik yaklaşım çerçevesinde ele alınmıştır.

1.2.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Mutlak Üstünlükler Teorisinden önce ülkelerden birinin kazancının diğerinin kaybı olarak kabul gördüğü, dış ticaretin toplamının sıfır toplamı bir oyun olarak kabul edildiği, dünya servetinin ise sabit olduğu varsayımlarına dayanan merkantilizm hâkimdi. Mutlak Üstünlükler Teorisinde ise ticaretin serbest olduğu bir ortamda, bir ülkenin başka bir ülkeden daha düşük maliyetle ürettiği ve mutlak olarak üstün olduğu malları üretmesi ve böylece uzmanlık kazanıp bu malları ihraç etmesini ifade etmektedir. Pahalıya üretilen malların üretimi ise, diğer ülkeye bırakılarak bu mallar ithal edilecektir. Adam Smith'in geliştirdiği bu teoriye göre, ucuza üretilen mallarda uzmanlaşma arttıkça dış ticarete refah seviyesi de artacaktır. Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisiyle, uluslararası ticaretin kapalı bir ekonomiye göre daha çok getirisi olduğu anlaşılmıştır. Uluslararası ticarete iki ülkenin de kârlı çıkması nedeniyle artan dünya refahı pazarın genişlemesini ve işbölümünün artmasını sağlamaktadır. Bu nedenle Merkantilist düşüncedeki sıfır toplamı oyunun yerini pozitif toplamı oyun almaktadır (Palacioğlu, 2018:3).

Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi bir işçinin bir günde üretebildiği mallar A ve B malı olmak üzere Almanya ve Amerika ülkeleri örneği ile aşağıda gösterilmiştir (Seyidoğlu, 2017:31).

Tablo 1.1. Üretim Miktarı (İşçi/Günlük)

Ülke/ Mal	A malı	B malı
Amerika	50 birim	30 birim
Almanya	20 birim	80 birim

Kaynak: Seyidoğlu, 2017.

Yukarıdaki tablo emek- değer teorisine göre düzenlenmiş olup bir işçinin bir gün çalışması ile üretebileceği mal miktarını göstermektedir. Bu miktarların büyüklüğü emek verimliliği ile doğru orantılıdır. Verimliliğin tersi ise birim üretim maliyeti olduğu için emek miktarı azaldıkça maliyetler düşecektir. Buna göre; Amerika A malını daha ucuza ürettiği için A malı üretiminde uzmanlaşacaktır. Almanya ise B malını daha ucuza ürettiği için B malı üretiminde uzmanlaşacaktır. Amerika Almanya'ya A malı ihraç ederek Almanya'dan B malı ithal edecektir. Bu durum uluslararası ticarete iki ülkenin de karlı çıkması sebebiyle iki ülkenin de refahını arttıracaktır (Seyidoğlu, 2017:31).

Smith, uluslararası ticaretin piyasaları genişletici etkisi olduğunu, işbölümünün genişlemesine ve dolayısıyla emek üretkenliğinde artışa izin verdiğini savunmuştur. Smith'e göre, işbölümü ile üretkenlik kazanımları arasındaki bağlantıdaki en önemli içsel unsurlardan biri teknolojik ilerlemedir. Bu yönüyle teknolojik bilgi, sermaye yoğun malların ticareti yoluyla başka ülkelere transfer olur. Bu nedenle, sermaye mallarında ticaret yoluyla aktarılan teknolojik bilgi, ticaretten elde edilen verimlilik artışında önemli bir unsurdur (Elmslie, 1994:262). Smith'in uluslararası ticaret teorisine en önemli katkısı, mutlak üstünlüklerdeki statik katkılarında ziyade, pazar ölçeği kavramını uluslararası ticaretin temel sebebi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Smith'e göre serbest ticaret, işbölümü ve uzmanlaşmanın küresel olarak kullanılmasından oluşmaktadır. Bu yönüyle yurtiçi ticaretle dış ticaretin aynı olduğunu savunmaktadır. Yurtiçi talep darlığı ya da üretim fazlalığı gibi nedenlerle elde kalan ürünlerin ihracatıyla pazar genişletilecek, bu da işbölümü ve uzmanlaşmayı arttıracaktır. Üretim fazlalığı ihraç edilmezse ekonomide tam istihdam sağlanamayacak ve eksik istihdam oluşacaktır (Kibritçioğlu, 1994:56-57).

1.2.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

İlk kez 19.yüzyılda Robert Torrens tarafından zikredilen Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, önce David Ricardo, sonrasında ise Heckscher-Ohlin tarafından geliştirilmiştir. (Karluk, 1973:221). Adam Smith'ten yaklaşık yarım asır sonra iktisat literatürüne kazandırılan Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi günümüzde uluslararası ticaretin temeli olarak kabul edilmektedir. Ricardo'ya göre önemli olan ülkenin bazı malları diğer ülkeden daha ucuza üretmesi yani mutlak üstünlük sağlaması değil, üretimde uluslararası üstünlüğün düzeyidir. Yani bir ülke hangi malın üretiminde daha üst düzey üstünlüğe sahip ise o malda uzmanlaşmalıdır (Seyidoğlu, 2017:32). Üretim maliyetlerinin farklılığından ziyade bu farklılığın derecesi önem arz etmektedir. Bir ülke her iki malda da mutlak olarak üstün olsa bile, daha fazla üstün olduğu malları ihraç edip daha az üstün olduğu malları ithal etmelidir. Böylece her iki ülkenin refah düzeyi artacaktır (Bayraktutan, 2003:177).

Aşağıdaki tabloda Ricardo tarafından İngiltere ve Portekiz'in kumaş ve şarap üretim miktarları ile ilgili bir örnek verilmiştir (Seyidoğlu, 2017:33).

Tablo 1.2. Üretim Miktarı (İşçi/Günlük)

Ülke/ Mal	Kumaş	Şarap
İngiltere	80 metre	40 litre
Portekiz	10 metre	20 litre

Kaynak: Seyidoğlu, 2017.

Tabloya göre mutlak üstünlükler açısından dış ticaret yapılamamalıdır. Çünkü İngiltere hem şarabı hem de kumaşı Portekiz'e göre daha ucuza ürettiği için her iki malda da üstünlük sahibidir ve her iki malı da kendi üretmelidir. Ancak Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ne göre dış ticaret yapılabilir ve her iki ülke de ticaretten kar elde edebilir. İngiltere'nin sahip olduğu mutlak üstünlüğün derecesi kumaş üretiminde sekiz kat ve şarap üretiminde ise iki kattır. Bu sebeple İngiltere şarabı Portekiz'den ithal etmeli, kumaşı ise üretmelidir. Yani İngiltere kumaş üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Portekiz ise kumaşta sekiz kat, şarapta ise iki kat oranında İngiltere'ye göre dezavantajlı durumdadır. Bu durumda Portekiz'in iki malı üretmesinden şarap üretimi gerçekleştirmesi fayda sağlayacaktır. Portekiz şarap

üretiminde uzmanlaşır ve kumaşı İngiltere'den ithal ederse dış ticarete kar elde edecektir (Seyidoğlu, 2017:33-34).

Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisine karşı David Ricardo'nun geliştirdiği Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi birçok varsayımdan oluşmaktadır. İki ölkeli ve iki mallı bir modelde ekonomide tam rekabet şartları geçerlidir. Ayrıca ekonomide tam istihdam bulunmaktadır. Modelde emek maliyetleri sabittir ve model emek-değer teorisine dayanmaktadır. Uluslararası ticaret açısından bakıldığında ise taşıma maliyetleri sıfırdır ve para yansız olduğu için ticaret parayla değil malla yapılmaktadır. Ayrıca başlangıçta ödemeler bilançosu dengededir ve üretim faktörleri ölkeler arasında tam hareketsizken öлке içinde tam hareketlidir (Karluk, 1973:221-223).

Karşılaştırmalı üstünlük kavramı, mübadeleden elde edilen kazançların refahı maksimize ettiğini ve serbest ticaret sayesinde ekonomik refahın arttığını ifade etmektedir. Ricardo'nun teorisi bunu maliyet ve teknolojik farklılıklarla açıklamaktadır (Sharma ve Dietrich, 2004:4). Ricardo'nun modeline göre, işgücünün bol ve sermayenin kıt olduğu ölkeler genelde emek yoğun ölkelerken; işgücüne göre sermayenin daha bol olduğu ölkeler yüksek teknoloji endüstrilerde uzmanlaşan ölkeler sermaye yoğun ölkeler olarak adlandırılmaktadır.(Akgün Güngör, 2014: 46). Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinde ölkelerin görel ticari performansını ölçmek için Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük katsayısı kullanılmaktadır. Sektörlerin rekabet avantajına sahip olup olmadığının belirlenmesi için bu katsayı kullanılmaktadır (Keskingöz, 2018:510).

1.2.1.3. Faktör Donatımı Teorisi

Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin temel eksikliği, ölkeler arasında emek verimliliği farkının nedeninin bilinmemesidir. Bu eksikliği Heckscher ve öğrencisi Ohlin gidererek teoriyi modern bir çatıya koyarak açıklamaktadır (Altay, 2008:220).

Heckscher-Ohlin Teorisi ölkenin zengin olarak sahip olduğu üretim faktörünü yoğun biçimde kullandığı malları daha ucuza üreterek ve bu mallarda uzmanlaşarak karşılaştırmalı üstünlük elde edeceğini ifade etmektedir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011:200). Türkiye ve Almanya gibi iki öлке, emek zengini tekstil ve sermaye zengini motor olmak üzere iki malı ele alacak olursak; Almanya sermaye zengini Türkiye ise

emek zengini ülkelerdendir. Heckscher-Ohlin Teorisi'ne göre, Almanya motorda, Türkiye ise tekstilde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacaktır. Teoride ülkede bol bulunmayan ve görece fakir olunan üretim faktörleri kullanılarak üretilen malların üretimi başka ülkelere bırakılarak bu malları ithal etmesi gerektiği belirtilmektedir (Seyidoğlu, 2017:88). Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinde geçerli üretim faktörü emek iken, Heckscher-Ohlin modelinde sermaye de üretim faktörü olarak uluslararası ticarete katkı sağlamaktadır. Modele göre, faktör donatımı karşılaştırmalı üstünlüğün temeli olarak kabul edilmektedir. Ülkeler arasındaki faktör fiyatları farklılığı uluslararası ticaret ile azalacak veya ortadan kalkacaktır (Aslan ve Terzi, 2006:2).

Heckscher-Ohlin Teorisi'ne Faktör Donatımı da denilmesinin nedeni, uluslararası ticaretin yapılışının nedenlerini açıklarken ülkelerde fazlaca bulunan üretim faktörlerinin kullanılmasıdır (Seyidoğlu, 2017:88). Faktör Donatımı Teorisi açıklanırken de ülkelerde farklılaşan iki faktör olduğundan bahsedilmektedir. Bunlar, faktör yoğunluğu ve faktör donatımıdır. Teoride, ticaretteki artış uluslararası faktör fiyatlarının eşitlenmesini sağlayacaktır. Bu nokta, Samuelson'un katkısıdır ve teori bu yüzden Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) modeli olarak da anılmaktadır. Teoriye göre, emek yoğun bir ülkede emek yoğun mallar üretilip ihraç ediliyorsa, o ülkede emeğin getirisi olan ücretler artacak ve sermayenin getirisi de düşecektir (Yapar Saçık, 2009: 167). Teoriye gelir dağılımını da dâhil eden Stolper ve Samuelson, serbest ticaretin her ülkenin faydasına olmadığını korumacılığın da her ülkenin aleyhine olmadığını ifade etmiştir. Geliştirdikleri teoride korumacı politikalarla ülkede kıt olan üretim faktörünün lehine sonuçlar çıktığını ithalata rakip üreticilerin korunmasını sağlayan politikaların ise ülkenin refah seviyesini düşürücü sonuçlar verdiği belirtilmiştir (Stolper ve Samuelson, 1941:59-60).

Heckscher-Ohlin Teorisi birçok ülkede test edilmiş ve teoriye uygun sonuçlar çıkmıştır. Ancak bazı ülkelerde teoriye ters sonuçlar çıkmıştır. Leontief Paradoksu denilen bu durum Heckscher-Ohlin Teorisi'ni ampirik olarak test etmektedir (Bayraktutan, 2003:179-180). Leontief, 1947'de girdi-çıkıtı tablosuyla ABD'nin dış ticaretini ele almış ve ABD'nin sermaye yoğun mallar ithal ettiği, emek yoğun malları ise ihraç ettiğini bulmuştur. Sermaye zengini olan ABD'de için bu sonuç şaşkınlık yaratmıştır. Leontief, bu durumu Amerikalı işçilerin diğer ülkelerdeki işçilere göre verimli çalışmasına bağlayarak ABD'nin bu yüzden emek yoğun bir ülke olduğunu

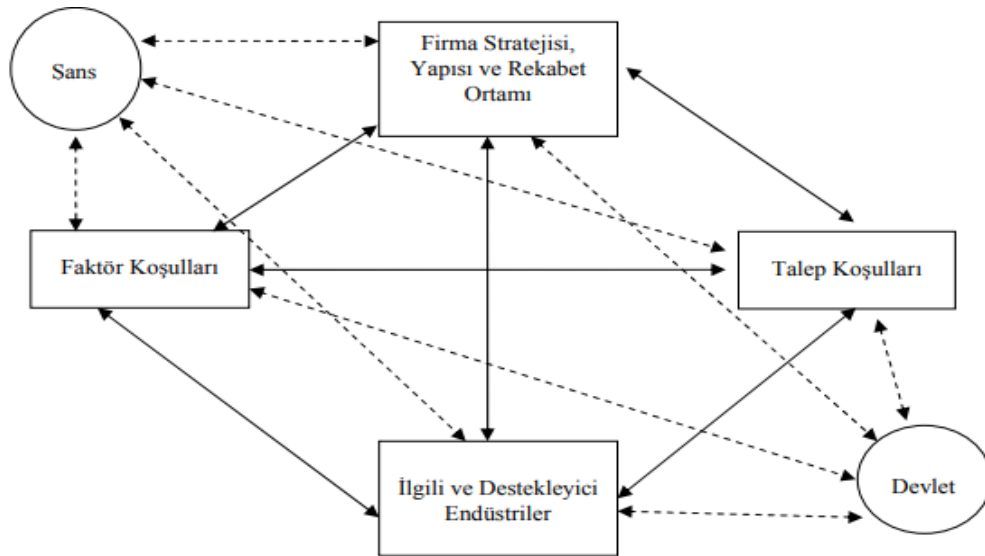
ifade etmiştir. Sonuç teoriye ters çıktığı için paradoks olarak adlandırılmaktadır (Leontief, 1953:349).

1.2.2. Modern Yaklaşımlar

Klasik yaklaşımda, ülkelerin rekabet gücü üstünlükler ve fiyatlar ile açıklanırken, rekabet gücünün nedenleri tam olarak açıklanamamaktadır. Bu yüzden 1980'lerde Porter ve Krugman rekabet gücünü üretimdeki farklılaşmayla açıklamış ve rekabet gücünü sektör ve işletme bazında açıklayarak Klasik yaklaşımın eksikliğini kapatmıştır.

1.2.2.1. Porter'in Rekabetçi Üstünlük Teorisi

Porter (1990) Ulusların Rekabet Avantajı adlı eserinde, firmaların rekabet gücünü üretim sistemindeki yeniliklere bağlamaktadır. Geliştirdiği Elmas Modeline göre ulusal endüstrilerin rekabet gücünü ülke içinde belirleyen 4 faktör bulunmaktadır. Bu faktörler aynı zamanda ulusal rekabet üstünlüğünü belirleyen temel faktörleri de oluşturmaktadır. Bunlar; destekleyici sanayiler, faktör ve talep koşulları, firma stratejisi ve rekabettir. Bunların dışında da devletin rolü ve karşılıklı etkileşim (şans) olarak 2 dışsal faktörün üzerinde durmaktadır (Porter,1990:77). Şekil 1.1' de Porter'ın Elmas Modeli gösterilmektedir.

Kaynak: Porter (1990:78).

Şekil 1.1. Porter'in Elmas Modeli

Faktör koşulları, ulusun belli bir endüstride rekabet edebilmek için sahip olduğu altyapı ve vasıflı işgücünü ifade etmektedir. Porter'a göre, ülkedeki rekabet avantajını belirleyen üretim faktörleri, o ülke tarafından yaratılmaktadır. Talep koşulları ise, üretilen mal ve hizmetlere yönelik iç talebi ifade etmektedir. İç talep, dış piyasada rekabet sağlanmasında önemli bir faktördür. Bir ülke kendi iç talebindeki tercihleri uluslararası piyasalarda da kullanabiliyorsa, dış piyasalara karşı rekabet avantajı elde edecektir. Destekleyici endüstriler ise, uluslararası rekabet gücüne sahip tedarikçi endüstrilerin ve diğer ilgili endüstrilerin ülkedeki varlığı veya yokluğunu ifade etmektedir. Bu endüstriler veya tedarikçiler ana endüstriye hızlı ve uygun bir şekilde girdi sağlayarak o endüstrinin maliyet avantajı kazanmasını sağlar. Son olarak firma stratejisi ve rekabet ise, şirketlerin nasıl ortaya çıktığını, organize edildiğini ve yönetildiğini ve ülkedeki koşullar ise yerel rekabetin doğasını ifade etmektedir. Rekabet, elmas modelinin en önemli köşesi ve bileşenidir. Ulusal rekabet, yenilik, iyileştirme ve kalite demektir. Bir firma, ulusal rekabette ayakta kalabiliyorsa uluslararası piyasada da güçlü konuma gelecektir (Porter, 1990: 77-81). Modelde üzerinde durulan dışsal faktörlerden devlet faktörünün ulusal rekabetin sağlanması konusunda yeterliliği sınırlı olmakla birlikte başarı ihtimalinin düşük seviyede olduğu öngörülmektedir. Devlet ya da hükümet, sermaye piyasası düzenlemeleriyle, sübvansiyonlarla ve eğitim programlarıyla sürece katkı sağlamaktadır. Diğer bir dışsal faktör olan şans faktörü ise, firmalar için olumlu olan rekabet avantajları veya olumsuz ve istemsiz olan savaş gibi olayların endüstrilerin rekabet düzeyini dönüşüme uğratmasını ifade etmektedir (Arıç, 2013:93).

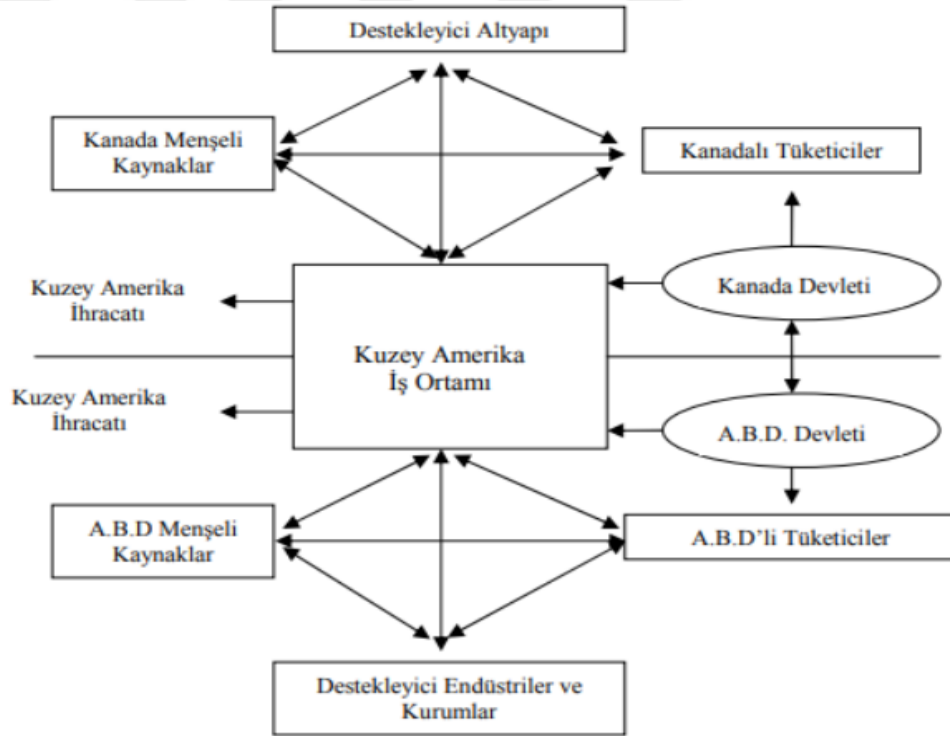
Porter modelinin temel amacı, rekabet gücünü açıklamada yetersiz kalan Klasik karşılaştırmalı üstünlüklerin ötesinde bir katkı sunmaktır. Porter, rekabet avantajını ülkelerin aksine firmaların yarattığını ve bu firmaların rekabet politikalarının önemli olduğuna işaret etmektedir. Bunun nedeni olarak Porter'a göre rekabet gücü, ucuz ve bol emek ile açıklanamayacak bir unsurdur (Kum, 1999:166). Porter modeli, bazı ülkelerin rekabet avantajını yitirmeden yeni ürünler üretilip ihracat hacmini arttırmalarını göstermektedir. Yeni ürün ve teknolojileri kullanarak üretim yapan firmalar, ülkelere rekabet avantajı sağlayarak dış ticaretini şekillendirmektedir (Çoban, 2015:67-68). Porter'ın, modelde devlet faktörünü dışsal bir değişken olarak ele alması Dunning ve

Ketels tarafından eleştirilmiş ve daha sonra Dunning'in Çifte Elmas Yaklaşımını kurmasına yol açmıştır (Gökmenoğlu vd., 2012:15).

1.2.2.2. Çifte Elmas Modeli

Dunning'e göre, Porter'ın Elmas Modeli rekabeti açıklarken yatırım ve girişimciliği göz ardı etmektedir. Ayrıca modelde devlet dışsal bir değişken olarak kabul edilmekte, Elmas Modeli'nin bir parçası olarak görülmemektedir. Yine Dunning'e göre, çok uluslu firmaların faaliyetlerinin de modele dahil edilmesi gerekmektedir (Gökmenoğlu vd., 2012: 19-20).

Rugman ve Cruz, Elmas Modeli'ni uluslararası faktörleri göz ardı ettiği ve sadece ulusal rekabeti ele aldığı için eleştirerek daha ileri götürmüş ve Çifte Elmas Modeli'ni geliştirmişlerdir (Kincaid, 2005: 29). Şekil 2'de Çifte Elmas Modeli gösterilmektedir.

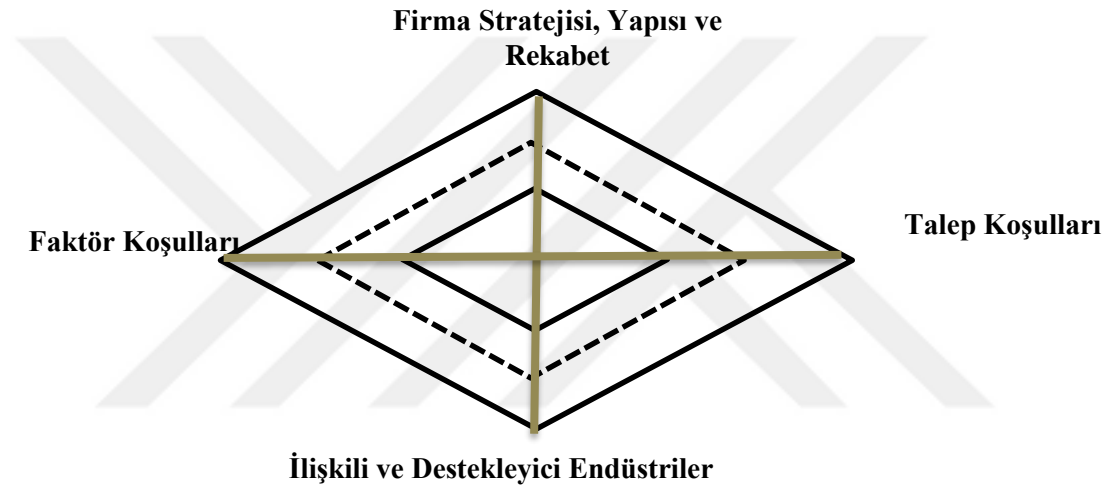
Kaynak: (Rugman ve D'Cruz, 1993:34).

Şekil 1.2. Çifte Elmas Modeli

Şekil 1.2'ye göre, dıştaki elmas uluslararası global elması, içteki elmas ise ulusal elması göstermektedir. Ulusal elmasının boyutu ülkenin rekabet düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Global elmasının boyutu ise öngörülebilir bir ölçüde sabit olarak

kalmaktadır. Yerel elmas ve global elmas arasında kalan elmaslar ise, ülkenin ulusal rekabet düzeyini belirleyen uluslararası elmas olarak tanımlanmaktadır.

Çifte elmas modeli Kanada'nın durumunu açıklamada oldukça başarılı olsa da nispeten daha küçük olan Singapur ve Güney Kore gibi ülkelere bütünüyle uygulanamamaktadır. Bu nedenle Moon, Rugman ve Vebreke modeli genişleterek Genişletilmiş Çifte Elmas Modeli adını verdikleri bir model kurmuştur. Modelin elmas modelinden ayrıldığı nokta, devleti dışsal faktör olarak görmek yerine daha önemli hale getirerek rekabet gücünün ulusal ve uluslararası firmalarca belirlenmesini sağlamaktır (Baltacı vd., 2012:7). Şekil 3'de Genişletilmiş Çifte Elmas Modeli gösterilmektedir.

Kaynak: (Moon vd., 1998:138).

Şekil 1.3. Genişletilmiş Çifte Elmas Modeli

Şekil 1.3'e göre, ulusal ve küresel elmas arasındaki fark uluslararası veya çok uluslu faaliyetler olarak adlandırılmaktadır. Çok uluslu faaliyetler hem giden hem de gelen doğrudan yabancı yatırımları içermektedir.

1.2.2.3. Dokuz Faktör Modeli

Rekabet üstünlüğünü açıklayan diğer bir model Cho'nun geliştirdiği Dokuz Faktör Modeli'dir. Ülkenin yetişmiş insan gücüyle rekabetçi üstünlük elde edeceğini ve böylece az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin bir üst kategoriye çıkabileceklerini ifade eden Cho, Kore'nin kalkınmasında bu gücün temel rol oynadığını belirtmektedir (Kuloğlu, 2016:50-51). Cho'nun geliştirdiği Dokuz Faktör Modeli'nde rekabet fiziki

faktörler ve beşeri faktörler olarak iki grupta ele alınmaktadır. Fiziki faktörlerde ulusal rekabeti belirleyen iş çevresi, iç talep ve ilgili ve destekleyici endüstriler yer almaktadır. Beşeri faktörlerde ise, girişimciler, profesyonel yöneticiler ve mühendisler, çalışanlar, politikacılar ve bürokratlar yer almaktadır. Modelde şans faktörü ise dışsal bir faktör olarak belirlenmiş ve Dokuz Faktör Modeli oluşturulmuştur (Baltacı vd., 2012:7).

Dokuz Faktör Modeli, Porter'ın modelindeki gibi şans dışsal bir faktör olarak kabul ederken, birçok yönden de Porter'dan ayrılmaktadır. Bu noktalar, devleti dışsal olarak kabul etmeyip üstelik devleti modele politikacılar ve bürokratlar olarak içsel olarak dâhil etmesi ve Porter'ın faktör koşulları adı altında birleştirdiği doğal kaynaklar ve işgücünü ayrı ayrı modele eklemesinden kaynaklanmaktadır. Doğal kaynakları donatılmış kaynaklara, işgücünü de işçiler grubuna dahil etmektedir (Gökmenoğlu vd., 2012:24).

Dokuz Faktör Modeli'nde tüm faktörler rekabeti belirlemede etkin görevler üstlenmektedir. Bu görevler “ser-m” adı verilen dört faktörle açıklanmaktadır. Bunlar; S (subject-konu), E (environment-çevre), R (resource-kaynak) ve M (mechanism-mekanizma) olarak ifade edilmektedir. Bu faktörlerden konu, kaynakların tümünü bir araya getiren stratejileri; çevre, dışsal ve etkilenemez faktörleri; kaynaklar, çevreden gelebilecek değişimlere karşı işletmelerin elinde bulunan farklı kaynakları; mekanizma da, bu faktörlerin birbirleriyle ilişkisini ifade etmektedir (Çivi vd., 2008:11). *“Araştırmacılara göre, Genelleştirilmiş Çifte Elmas Modeli ulusal rekabet gücünün etki alanı açısından; Dokuz Faktör Modeli de ulusal rekabet gücünün kaynağı açısından Porter'in Elmas Modeli'nden daha ileri seviyede açıklama gücüne sahiptir”* (Gökmenoğlu vd., 2012:24).

1.2.2.4. Krugman Yaklaşımı

Krugman rekabet gücünü bir ülkenin dış ticaret dengesini sağlarken hayat kalitesini de arttırması şeklinde tanımlamaktadır. Rekabeti firma düzeyindeki ve endüstri düzeyindeki rekabet gücü ile mikro temelli olarak ele almaktadır (Miral, 2006:26). Krugman, rekabet gücünü açıklarken yalnızca ulusal ekonomilerin göz önünde bulundurulmasının yeterli olmayacağını ve dış ticaret ile ilgili faktörlerin de rekabet gücünü analiz etme de yanlış sonuçlar ortaya çıkaracağını vurgulamıştır. Teorik rekabet stratejileri ile uygulama yapılmasının her zaman başarılı sonuçlar ortaya

çıkarmayacağını dile getirmiştir (Çoban ve Çoban, 2004:164). Krugman, firmaların rekabet halinde olduğunu, ancak ülkelerin rekabet halinde olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla ülkeleri karşılaştırırken, küresel rekabet gücü yerine verimlilik esas alınmalıdır. Firmalar batabilir ama ülke batamaz. Bu nedenle bir ülkenin başarısı, başka ülkenin başarısız olması demek değildir. Kısacası Krugman'a göre, uluslararası ticaret sıfır toplamlı bir oyundan daha fazlasıdır (Miral, 2006:26-27). Dolayısıyla küresel rekabet gücü, ülkelerin değil firmaların rekabetiyle ilgilidir.

1.3. Rekabet Gücünün Ölçülmesi ve Yöntemleri

Rekabet gücü ölçümü rekabet gücünü etkileyen etmenlere dayanmaktadır. Bu etmenler doğrudan ve dolaylı olarak rekabet gücünü etkilemektedir. Rekabet gücü ulusal rekabet, endüstri ya da firma gibi tek boyutlu bir gösterge ile ölçülürken birden fazla boyutu da içerecek şekilde ölçülmektedir. Rekabet gücü ölçümünün doğru belirlenebilmesi için birçok rekabet gücü göstergesinin hem birlikte hem de diğer göstergelerle birlikte kullanılması önerilmektedir. Çünkü hiçbir gösterge tek başına yeterli bulunmamaktadır (Polat, 2020:16).

Rekabetin ölçülmesinde; Dünya Ekonomik Forumu Global Rekabet Gücü Endeksi, Uluslararası Yönetim Geliştirme Merkezi, Dünya Rekabet Gücü Yıllığı Ölçüm Yöntemi ve İngiltere Rekabet Gücü Yöntemleri dünyada birçok kurum tarafından kabul edilen çalışmalar yapmaktadır (Üzümçüoğlu, 2018: 31). Çalışmalarda en sık kullanılan rekabet ölçme yöntemleri Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi, Nispi İhracat Avantajı Endeksi, alt başlıklarda incelenmiştir.

1.3.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (Revealed Comparative Advantage)

İlk olarak Liesner (1958) tarafından ortaya atılan sonrasında ise Balassa (1965) tarafından güncellenerek tekrar tanımlanan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) Endeksi Balassa Endeksi olarak da adlandırılmaktadır. AKÜ kavramı, belli bir malın ihracatında bir ülkenin performansının, söz konusu malın dünya ihracatındaki performansı ile kıyaslanması demektir. Sonuç olarak ülkenin performansı, dünyanın performansından daha iyi ise, o ülkenin söz konusu malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılır AKÜ Endeksi aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır (Bashimov ve Çiçek, 2017:14).

$$AKÜ_{ij} = ((X_{ij} / X_i) / (X_{wj} / X_w)) \quad (1)$$

X_{ij} = i ülkesinin j sektörünün ihracatı

X_i = i ülkesinin toplam ihracatı

X_{wj} = j sektörü dünya ihracatı

X_w = toplam dünya ihracatı

AKÜ Endeksi 0 ile ∞ arasında değerler almaktadır. Endeks değeri birden büyükse o ülkenin söz konusu sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu; endeks değeri birden küçük ise de söz konusu sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu anlamına gelmektedir (Bashimov ve Çiçek, 2017:14).

Ayrıca karşılaştırmalı üstünlüğün derecesini ayrıntılı olarak göstermek amacıyla Hinloopen ve Marrewijk (2001) tarafından Balassa'nın AKÜ katsayısı aşağıdaki gibi dört şekilde sınıflandırılmıştır (Tunca, 2020: 9).

$0 < AKÜ_{ij} < 1$; karşılaştırmalı üstünlük yoktur.

$1 < AKÜ_{ij} \leq 2$; zayıf derecede karşılaştırmalı üstünlük vardır.

$2 < AKÜ_{ij} < 4$; orta derecede karşılaştırmalı üstünlük vardır.

$4 < AKÜ_{ij}$; güçlü derecede karşılaştırmalı üstünlük vardır.

Balassa'nın AKÜ Endeksi'ne zamanla alternatif birçok yeni endeks geliştirilmiştir. En önemlilerinden biri Vollrath tarafından geliştirilen endekslerdir. Balassa Endeksi'nin sadece ihracat büyüklüğünü dikkate alması eleştirilmiş ve Vollrath üç yeni ölçüm yöntemi öne sürmüştür (Bashimov, 2016a: 10).

1.3.2. Nispi İhracat Avantajı Endeksi (The Relative Export Advantage Index)

Vollrath tarafından geliştirilen Nispi İhracat Avantajı Endeksi, herhangi bir ülkenin bir üründe dünya piyasalarında sahip olduğu ihracat payının diğer bütün mallarda dünya ihracatında sahip olduğu paya oranlanması olarak ifade edilmektedir. Böylece analize konu olan ürünler ve ülkeler dünya genelindeki toplam ihracat düzeyi hesaplanırken dışarıda tutulmakta ve söz konusu ülke ile ürünün iki kez hesaba katılması sorunu ortadan kalkmaktadır. Vollrath RXA Endeksi aşağıdaki gibi formüle edilmektedir (Altay ve Gürpınar, 2008:263).

$$RXA = (X_{ij} / X_{nj}) / (X_{it} / X_{nt}) \quad (2)$$

X= İhracat

i = İlgili ülke

j = Bir mal

n = Bir ülke grubu

t = Bir mal grubu

Vollrath RXA Endeks değerinin 1'den yüksek değer alması analize konu olan ülkenin sözü edilen ürün kategorisinde rekabet avantajı elde ettiğini, 1'den düşük değer alması ise rekabet açısından dezavantajlı bir durum olduğu anlamına gelmektedir (Öztürk vd., 2013: 769).

1.3.3. Nispi İthalat Avantajı Endeksi (The Relative Import Advantage Index)

Vollrath tarafından geliştirilen Nispi İthalat Avantajı Endeksi ise aşağıdaki gibi formülize edilmektedir (Bashimov, 2016a: 10).

$$RMA = (M_{ij} / M_{nj}) / (M_{it} / M_{nt}) \quad (3)$$

M= İthalat

i = İlgili ülke

j = Bir mal

n = Bir ülke grubu

t = Bir mal grubu

Vollrath RMA Endeks değerinin 1'den yüksek değer alması analize konu olan ülkenin sözü edilen ürün kategorisinde rekabet dezavantajı elde ettiğini, 1'den düşük değer alması ise rekabet açısından avantajlı bir durum olduğu anlamına gelmektedir (Birekul, 2019: 102).

1.3.4. Göreli Ticaret Avantajı Endeksi (Relative Trade Advantage)

Vollrath tarafından geliştirilen Göreli Ticaret Avantajı Endeksi ise Nispi İhracat Avantajı Endeksi ile Nispi İthalat Avantajı Endeksi arasındaki farka eşittir. Endeks

değeri pozitif ise rekabetçi avantaja, negatif ise dezavantaja karşılık gelir ve aşağıdaki şekilde formülize edilmektedir (Altay ve Gürpınar 2008:265).

$$RTA= RXA- RMA$$

Vollrath RTA Endeksi, belli bir mal grubunun ya da endüstrinin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünde, ihracat ve ithalatın üstünlüklerinin göreceli katkısını ölçme potansiyeline sahiptir (Bashimov 2016a:11).

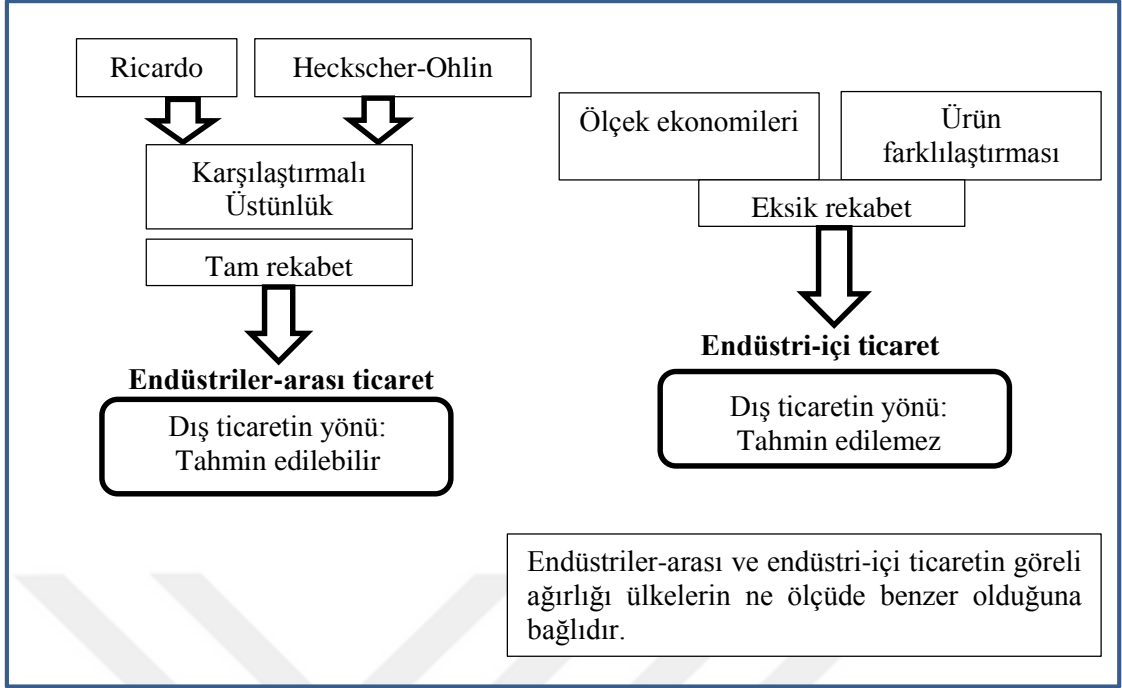
1.4. Endüstri İçi Ticaret

Bu bölümde öncelikle endüstri içi ticaret kavramı açıklanmış ve sonrasında endüstri içi ticaret ile rekabet kavramı ilişkisi irdelenmiştir.

1.4.1. Endüstri İçi Ticaret Kavramı

İkinci Dünya Savaşından sonra dünya üretim hacmi, dünya ticaret hacminin gerisinde kalmış bu durumda uluslararası ticaretin yapısında değişim yaşanmasına sebep olmuştur. Önceleri ülkelerin dış ticareti endüstriler arası ticaret (EAT) denilen karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları endüstrilerde faaliyet gösterirken; 1960'larda endüstri içi ticaret (EİT) denilen yeni bir ticaret yapısı ortaya çıkmıştır (Şahin, 2015a:98). Endüstri içi ticaret (EİT) aynı endüstri altında tanımlanmış malların eş anlı olarak ihraç ve ithal edilmesi anlamına gelmektedir (Çalışkan, 2010:1).

Şekil 1.4'te EAT ve EİT oluşum nedenleri çerçevesinde dış ticaretin yapısı gösterilmektedir.

Kaynak: Kibritçiöğlü,2006; Aktaran: Bedir, 2009:91.

Şekil 1.4. Dış Ticaretin Yapısı

Şekil 1.4' e göre, EİT'in temel nedeni eksik rekabettir. Özellikle ölçek ekonomileri ve ürün farklılaştırması EİT'in oluşmasını sağlamaktadır. Faktör Donatımı Teorisi'ne göre ülkeler birbirinden ne kadar farklıysa dış ticaret o denli fazla olacaktır. Buna rağmen Vernon ve Balassa, talep yapıları birbirine benzer ülkelerin daha fazla sanayi malı ticareti yapacağını ve bu ticaretin büyük bölümünün de aynı endüstriden iki yönlü olacağını belirtmiştir. Burada iki yönlü ticaretten kastedilen şey, endüstri içi ticarettir (Şimşek, 2005:43). EİT birbirine benzer ve aynı malların ülkelere hem ihraç hem ithal edilmesidir. Birbirine benzerlikten kastedilen tüketimde birbiri yerine kullanılabilen ya da yakın ikamesi olan mallardır. EİT kavramı yerine, iki yönlü ticaret, sanayi içi ticaret, ticaret genişlemesi ya da endüstri içi uzmanlaşma kavramları da kullanılmaktadır. EİT kavramı ilk defa Balassa tarafından kullanılmıştır. Bu kavram özellikle 1960'larda gümrük birliğinin kurulmasıyla endüstriler arası yapılan ticaretin endüstri içine döndüğünü göstermektedir (Şahin, 2016:178-179).

Tablo 1.1'de EİT' yi belirleyen faktörler ülkeye özgü ve endüstriye özgü olmak üzere ikiye ayrılarak sonuçları ile birlikte verilmiştir.

Tablo 1.3. EİT’yi Belirleyen Faktörler ve Sonuçları

Ülke/Endüstri	Eit’yi Belirleyen Faktörler	Sonuç
Ülkelere Özgü Nedenler	Kişi başına GSMH	Pozitif
	Kişi başına GSMH arasındaki farklılık	Negatif
	Toplam gelirlerin ortalaması	Pozitif
	Toplam gelirler arasındaki farklılık	Negatif
	Ticari yapı	Pozitif
	Coğrafi uzaklık	Negatif
	Ortak sınır	Pozitif
	Konuşulan dilin benzer olması	Pozitif
	Ekonomik entegrasyon	Pozitif
Endüstriye Özgü Nedenler	Endüstride ürün farklılaştırması	Pozitif
	Endüstride ölçek ekonomilerinin olması	Pozitif
	Endüstride yoğunlaşma olması	Negatif
	Endüstri içi tarife oranlarındaki farklılık	Negatif
	Endüstride Ar-ge çalışmaları	Pozitif

Kaynak: Yıldırım, 2011:52.

Tablo 1.1’e göre EİT’yi belirleyen faktörler ülkelere özgü faktörler ve endüstriye özgü faktörler olarak ikiye ayrılmıştır.

EİT’nin ülkeye özgü belirleyicileri arasında ilk olarak kişi başına gelir düzeyleri benzerliği yer almaktadır. Talep yapıları göz önüne alındığında kişi başına gelir düzeyleri birbirine ne kadar benzerse, EİT seviyesinin o kadar yüksek düzeyde olması muhtemeldir. Birbirine yakın talep yapısında, ürün yelpazesi teşvik edileceğinden ürün farklılaştırması ile EİT düzeyi yükselecektir. Kişi başına gelir farklılıkları ise, talep yapıları ve faktör donatımındaki farklılıkları temsil etmesi sebebiyle EİT ile negatif ilişkilidir (Aydın, 2008:71). Ticari yapı kapsamında uygulanan ticari liberalizasyon uygulamaları veya Gümrük birlikleri vb. uygulamalar ile bölgesel entegrasyonun sağlanması neticesinde EİT pozitif yönde etkilenmekte ve artış göstermektedir (Aydın,

2008:80). Ülkeler arası coğrafi yakınlık ve ortak bir sınıra sahip olmak ise hem ülkelerin kültürel yakınlığını ve zevklerinin çakışmasını sağlaması hem de ulaştırma masraflarının azalmasına zemin hazırlaması sebebiyle EİT düzeyinin artmasına neden olmaktadır (Bilici, 2007: 66). Son olarak ekonomik entegrasyon oluşturmuş ülkeler arasında EİT'nin yüksek olacağını ifade eden Başkol (2005) çalışmasında, Balassa'nın Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi ve Orta Amerika Ortak Pazarı örneğini ele almıştır. Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi üyesi ülkelerin dünya ile yaptıkları dış ticarete EİT düzeyinin bazı ülkelerde yüksek bazı ülkelerde ise düşük olduğu ve bu durumun üye ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile ilgili olduğunu ifade etmiştir. Ancak üye ülkelerin birlik içindeki EİT oranının daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır (Başkol, 2005:81).

EİT'nin endüstriye özgü belirleyicileri arasında ise ilk sırada ürün farklılaştırması yer almaktadır. Ürün farklılaştırılması tüketici tercihlerinin çeşitliliğine cevap verebilmek açısından önemlidir. Ürün farklılaştırılması arttıkça EİT hacmi de artacaktır (Diken, 2015: 35). Ölçek ekonomileri ile EİT arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Ölçek ekonomileri birim maliyetleri düşürerek rekabet avantajı sağlamaktadır. Ölçeğe göre artan getiri ise ülkeler arasında fiyat farklılığına yol açmakta ve malların üretiminde uzmanlaşmaya neden olmaktadır. Uzmanlaşma ve azalan maliyetler ürün farklılaşmasına yol açar. Farklı zevklere hitap eden tüketicilerin talepleri sayesinde ise ülkeler arasındaki ticaret artış sağlar. Endüstri içindeki yoğunlaşma ile EİT arasında ters orantı vardır. Yoğunlaşma arttıkça EİT azalmaktadır. Endüstri içinde üretimin yoğun bir şekilde gerçekleşmesi yurtiçindeki talebi doygunluk seviyesine getirecek şekilde üretim yapılmasını sağlayacak, bu da yurtiçi talebin yerli üretim ile karşılanması ve ithalatın azalması demektir. Sonuç itibarıyla azalan ithalat EİT'yi negatif yönden etkilemektedir (Yıldırım, 2011: 53-54). Reformcu ürünlerin yer aldığı piyasalarda teknolojik ürün farklılaştırılması oldukça önem arz ettiği için bu tür piyasalarda Ar-ge faaliyetleri daha da önemli hale gelmektedir. Yapılan çalışmalarda Ar-ge faaliyetleri gerektiren ileri düzeyli endüstri ürünlerinde EİT düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir (Bilici, 2007: 73).

Endüstri-içi ticaret akademik yazında yatay endüstri içi ticaret ve dikey endüstri ticaret olarak ikiye ayrılmaktadır. Yatay endüstri-içi ticaret, kalitesi aynı ama farklılaştırılmış ürünlerin aynı zamanda hem ihraç hem ithal edilmesiyken; dikey endüstri-içi ticaret aynı endüstrideki birbirinden kalite olarak farklı ürünlerin hem ihraç

hem ithal edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Yatay endüstri-içi ticaret ürün farklılaştırması ve ölçek ekonomisi gibi faktörlerce belirlenirken; dikey endüstri-içi ticaret daha çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen kalitesi farklı malların ticaretini göstermektedir (Şahin, 2015a:100).

Endüstri-içi ticarete uyum açısından Krugman ve Balassa'nın çalışmaları oldukça önem arz etmektedir. Krugman, endüstriler arası ticarete göre endüstri-içi ticaretin daha iyi olduğunu, daha az uyum problemlerine sahip olduğunu ve bu yönüyle aşırı gelir dağılımı problemlerine sahip olmadığını belirtmektedir. Balassa ise, endüstri-içi ticaretin endüstriler arası ticarete göre tarifelerden daha aşırı etkilendiğini ve endüstri-içi ticaretin daha az uyum maliyeti içerdiğini belirtmektedir (Vatansever Deviren, 2004).

1.4.2. Rekabet İle Endüstri İçi Ticaret İlişkisi

Endüstri-içi ticarete ölçek ekonomisi, pazara yakınlık-uzaklık, ürün farklılaştırması ve piyasadaki rekabet düzeyi oldukça önemlidir. Ancak, Menzler-Hokkanen (1990) endüstri-içi ticarete etkili olan bu göstergelerin uluslararası rekabet gücü üzerinde de etkili olması gerektiğini, ama bu ilişkinin henüz aydınlatılmadığını belirtmiştir. Uzun dönemli rekabet gücü açısından endüstri-içi ticaret, karşılaştırmalı üstünlüklere göre daha anlamlıdır (Bedir, 2009:150-151).

Endüstri-içi ticaretin artması, ihracatın belli sektörlerde yoğunlaşmasının önüne geçmekte ve böylece ihracatın çeşitlenmesini sağlamaktadır. Endüstri-içi ticareti geliştiren faktörler daha önce de belirtildiği gibi ölçek ekonomisi ve ürün farklılaştırmasıdır. İşletme ölçeği büyüdükçe maliyetler düşmekte ve firmanın rekabet gücü artmaktadır. Ürün farklılaştırmasıyla da, ürününü farklılaştırabilen firmalar rekabet gücü elde etmektedir (Eşiyok, 2014:117).

1.5. Endüstri İçi Ticaret Ölçüm Yöntemleri (Endeksler)

Zaman içerisinde endüstri içi ticareti ölçmek amacıyla farklı yöntemler geliştirilmiştir. Literatürde en sık kullanılan EİT ölçme yöntemleri statik EİT ölçme yöntemleri ve dinamik EİT ölçme yöntemleri olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir.

1.5.1. Statik Endüstri İçi Ticaret Ölçme Yöntemleri

Statik endüstri içi ticaret ölçme endeksleri, endüstri içi ticareti belirli bir zaman dilimi içinde ölçen endeksler olarak tanımlanmaktadır (Saray, 2019: 76). Çalışmanın bu bölümünde endüstri içi ticaretin ölçümünde kullanılan ve statik ölçüm endeksi olarak nitelendirilen Verdoorn Endeksi, Michaely Endeksi, Kojima Endeksi, Balassa Endeksi, Grubel Llyod Endeksi, Aquino endeksi, Loertscher-Wolter Endeksi, Bergstrand Endeksi, Glejser – Goosens – Eede Endeksi, Greenway ve Milner Endeksi sırasıyla açıklanmıştır.

1.5.1.1. Verdoorn Endeksi

P. J. Verdoorn, 121 endüstriye yönelik yaptığı çalışmasında, Benelüks ülkelerindeki ticaret deseninde benzer ürünlerde iki yönlü ticaret olduğunu gözlemlemektedir. Ticaret yapısındaki değişimleri incelemek için geliştirdiği endeks aşağıdaki gibidir (Tharakan, 1981: 259) :

$$A_i = \frac{X_{iHB}}{M_{iBH}} \quad (4)$$

X_{iHB} : i endüstrisinin ihracatı (Hollanda'dan Belçika'ya)

M_{iBH} : i endüstrisinin ithalatı (Belçika'dan Hollanda'ya)

Bu oran, 0 ve $+\infty$ arasında değerler almaktadır. Belirli bir endüstride bu oranın bire yakın değerler alması endüstri içi ticaretin arttığını yani endüstri içi uzmanlaşmayı, sıfıra yakın değerler alması ise endüstriler arası uzmanlaşma anlamına gelmektedir (Tharakan, 1981:262).

1.5.1.2. Michaely Endeksi

Michaely, 150 mal çeşidine yönelik yaptığı çalışmasını “benzemezlik endeksi” (indeks of dissimilarity) olarak aşağıdaki gibi tanımlamaktadır (Tharakan, 1981: 262):

$$D = E_i^5 = \left| \frac{X_i}{X} - \frac{M_i}{M} \right| \quad (5)$$

X= toplam ihracat ve M= toplam ithalat

X_i = i ürün grubunun ihracatı

M_i =i ürün grubunun toplam ithalatı

Bu oran, 0 ile 2 arasında değerler almaktadır. Endeks değeri sıfır olduğunda, ihracat ve ithalat arasında tam bir benzerlik olduğu söylenebilmektedir. Endeks değeri 2 olduğunda ise endüstriler arası ticaret olduğu anlamına gelmektedir (Tharakan, 1981: 262-263).

1.5.1.3. Kojima Endeksi

Kojima çalışmasında ilk olarak, ülkelerin toplam ithalat ve ihracat mal bileşenlerini küresel karşılaştırmalı üstünlüğü belirleyebilmek için incelemiştir. Sonucunda, dış ticaret yoğunluğu endeksi ve yatay dış ticaret endeksi olmak üzere iki ayrı hesaplama yapmıştır (Kojima, 1964: 19).

Dış ticaret yoğunluğu endeksini aşağıdaki gibi tanımlamıştır (Kojima, 1964: 19):

$$I_{ij} = \left[\frac{\left(\frac{X_{ij}}{X_i} \text{ veya } \frac{M_{ij}}{X_j} \right)}{\left(\frac{M_j}{W - M_i} \right)} \right] \quad (6)$$

I_{ij} : j ülkesinin i ülkesinden ithalatının yoğunluğu veya i ülkesinin j ülkesinden ihracatının yoğunluğu

$M_j / W - M_i$: j ülkesinin dünya ithalatını göreceli satın alma gücü

X_{ij} / X_i veya M_{ij} / X_j : i ülkesinin j ülkesine ihracatının yoğunluğu veya j ülkesinin i ülkesinden ithalatının yoğunluğu

Endeksin 100 değerini alması yoğun bir dış ticaret yapıldığı anlamına gelirken, 100'den düşük değerler alması ise daha az yoğunlukta dış ticaret yapıldığı şeklinde açıklanmaktadır (Kojima, 1964: 20).

İki ülke arasında olan ve belirli bir mal grubu için oluşan yatay dış ticaret, aşağıdaki gibi formülize edilmektedir. Yatay dış ticaret endeksi, 100'den az ve 100'e yakın değerler aldığı anda endüstri içi ticaret gerçeklemektedir (Kojima, 1964: 20).

$D = B_h / A_h \times 100$ (eğer $A_h > B_h$ ise) veya

$D = A_h / B_h \times 100$ (eğer $A_h < B_h$ ise) im (7)

A_h : A ülkesinin B ülkesinden h malı ithalatı

B_h : B ülkesinin A ülkesinden h malı ithalatı

Yatay dış ticareti gösteren $\bar{D}$, ağırlıklandırılmış ortalamalar kullanılarak aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Kojima, 1964: 20):

$$\bar{D} = \sum \frac{B_h}{A_h} * \frac{A_h + B_h}{M_A + M_B} (A_h > B_h \text{ ise}) + \sum \frac{A_h}{B_h} * \frac{A_h + B_h}{M_A + M_B} (A_h < B_h \text{ ise}) \quad (8)$$

M_A : A ülkesinin B ülkesinden toplam ithalatı

M_B : B ülkesinin A ülkesinden toplam ithalatı

1.5.1.4. Balassa Endeksi

Endüstri içi ticaret kavramının temelini oluşturarak gelişmesi için öncü çalışmaları yapan Balassa, Avrupa Ekonomik Topluluğu için 1963 yılında yapmış olduğu çalışmada, Topluluk içindeki işlenmiş madde ticaretinin daha çok ürün gruplarının kendi aralarında meydana geldiğini tespit ederek 1966 yılında geliştirmiş olduğu bir endeks ile de öngörüsünü kanıtlamıştır (Altay ve Şen, 2009:129).

$$S_B = \frac{1}{n} \sum \frac{|X_i - M_i|}{X_i + M_i} \quad (9)$$

S_b : endüstri içi ticaret değeri

X_i : i malının ihracatı

M_i : i malının ithalatı

n: ürün grubu sayısı / gözlem sayısı

Endeks, her bir emtia kategorisindeki ihracat ve ithalat arasındaki mutlak farkları, her bir ülke için hesaplanan ithalat ve ihracata oranlayarak dış ticaret dengesizliğinin etkisine de temas etmiştir. Endeks sıfır değerini aldığı anda iki ülke arasındaki dış ticaret tamamen endüstri içi ticaret biçiminde gerçekleşecektir (Balassa, 1966; aktaran Saray, 2019).

1.5.1.5. Grubel – Lloyd Endeksi

Grubel ve Lloyd endüstri içi ticareti ölçmede sistematik ve hala güncelliğini koruyan bir yöntem geliştirmiştir. Grubel – Lloyd endeksleri standart ve oransal endeksler, düzeltilmiş endeks ve toplulaştırılmış endeks olmak üzere üç ayrı alt başlıkta incelenebilir.

1.5.1.5.1. Standart ve Oransal Grubel - Lloyd Endeksleri

Standart Grubel-Lloyd endeksi, Grubel ve Lloyd tarafından geliştirilmiş ilk endekstir. Ekonomide $i = 1, \dots, n$ tane endüstri olduğu varsayımı altında, çok ürünlü bir endüstri için i : endüstri, X_i : i endüstrisinin toplam ihracat değeri ve M_i : i endüstrisinin toplam ithalat değeri olmak üzere, endüstri içi ticareti ölçmek için önerilen formül aşağıdaki gibi gösterilmektedir (Lloyd, 2002: 17-18):

$$R_i = (X_i + M_i) - |X_i - M_i| \quad (10)$$

Endüstriler arası ticaret ise şu şekilde ifade edilmiştir (Lloyd, 2002: 18):

$$S_i = |X_i - M_i| \quad (11)$$

Standart Grubel Lloyd endeksi, endüstri içi ticaret değeri $(X_i + M_i)$ ile bölünerek aşağıdaki gibi hesaplanabilir (Lloyd, 2002: 18):

$$B_i = \frac{(X_i + M_i) - |X_i - M_i|}{(X_i + M_i)} \quad (12)$$

Endeks, 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Eğer tüm dış ticaret endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşiyorsa endeks 1 değerini alırken, tüm dış ticaret endüstriler arası ticaret şeklinde gerçekleşiyorsa endeks 0 değerini almaktadır (Saray, 2019: 65).

Endüstri içi ticaretin ekonomi genelindeki endeksi, her bir endüstri için B_i endeks değerinin n üzerinden ortalaması alınarak, endüstrinin ihracat ve ithalatlarının ağırlıklı oranlarıyla aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Lloyd, 2002:18):

$$B = \sum_i B_i * \left[\frac{(X_i + M_i)}{\sum_i (X_i + M_i)} \right] = \frac{\sum_i (X_i + M_i) - \sum_i |X_i - M_i|}{\sum_i (X_i + M_i)} \quad (13)$$

İlk eşitlik, her bir endüstriye göre endüstri içi ticaretin ağırlıklı ortalamasıdır. $B \in [0,1]$ ve ağırlıkların tümü pozitif kesirlidir (Lloyd, 2002: 18).

Standart Grubel Lloyd endeksine alternatif olarak kabul edilen ve i sayıdaki endüstri için yapılan ölçümler *oranlı endeks* olarak aşağıdaki gibi formülize edilmektedir (Lloyd, 2002: 19):

$$F_i = \frac{\left[\frac{X_i}{\sum_i X_i} + \frac{M_i}{\sum_i M_i} - \left| \frac{X_i}{\sum_i X_i} - \frac{M_i}{\sum_i M_i} \right| \right]}{\left[\frac{X_i}{\sum_i X_i} + \frac{M_i}{\sum_i M_i} \right]} \quad (14)$$

i sayıdaki endüstri için yapılan bu ölçümler, her bir endüstrinin ihracat ve ithalatının toplam ihracat ve ithalatına göre ağırlıklandırılması ile aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Llyod, 2002: 19):

$$F = \sum_i F_i \frac{1}{2} \left[\frac{X_i}{\sum_i X_i} + \frac{M_i}{\sum_i M_i} \right] \quad (15)$$

F_i terimleri toplama ile genişletilirse aşağıdaki eşitlik elde edilmektedir (Llyod, 2002: 19):

$$F = 1 - \frac{1}{2} \sum_i \left| \frac{X_i}{\sum_i X_i} - \frac{M_i}{\sum_i M_i} \right| \quad (16)$$

Yukarıdaki denklemlere eşdeğer (12 veya 13) sonuç veren bir diğer eşitlik aşağıdaki gibi formülize edilmektedir (Llyod, 2002: 19-20):

$$F = \sum_i \min \left(\left[\frac{X_i}{\sum_i X_i} \right], \left[\frac{M_i}{\sum_i M_i} \right] \right) \quad (17)$$

Yukarıda ifade edilen alternatif oransal endeks, toplam ihracatın bir oranı olarak endüstri ihracatının toplam ithalatın bir oranı olarak endüstri ithalatıyla eşleşmesini ölçmektedir. Oransal endeks, uluslararası ticaret bağlamında ülkelerin benzerliklerini göstermek amacıyla kullanılmaktadır. Çalışmalarda kullanılacak endeks, yapılacak olan analizin amacına göre belirlenmektedir. Standart Grubel Llyod endeksi, uzmanlaşma ve karşılaştırmalı üstünlükleri açıklamak için kullanılan bir yöntem iken, oransal endeks iki dağılım arasındaki benzerlikleri açıklamak için kullanılmaktadır ((Llyod, 2002: 20).

1.5.1.5.2. Düzeltilmiş Grubel – Llyod Endeksi

Grubel – Llyod’a göre, dış ticaret dengesizliği durumunda endüstri içi ticaret endeksinin yanlış hesaplanacağı yani dış ticaret dengesizliği göz önünde bulundurulmadığı takdirde endeksin aşağı doğru sapma eğilimine gireceği ve normal değerinden daha alt seviyelerde olacağı belirtilmiştir. Bu sapmayı gidermek için de düzeltilmiş endüstri içi ticaret endeksi önerilmiştir (Küçükahmetoğlu, 2001: 132):

$$C_j = \frac{\sum_j (X_j + M_j) - \sum_i |X_j + M_j|}{\sum_j (X_j + M_j) - |\sum_j X_j - \sum_j M_j|} \quad (18)$$

1.5.1.5.3. Toplulaştırma için Grubel – Llyod Endeksi

Toplulaştırma düzeyi arttıkça endüstri içi ticaret endeks değeri daha yüksek değerler alacaktır. Bu etkiyi indirgemek için i isimli bir endüstri için, i endüstrisinden yapılan ithalat ve ihracat değeri, alt grup veya alt endüstri tarafından yapıldığında ayrıştırılmış bir düzey olarak $j \in S_i$ tanımlanmaktadır. Her bir endüstri için alt endüstriler aşağıdaki gibi tanımlanırsa (Llyod, 2002: 24):

$$X_i = \sum_j X_{ij} \quad j \in S_i \quad i = 1, \dots, n$$

$$M_i = \sum_j M_{ij} \quad j \in S_i \quad i = 1, \dots, n$$

Yukarıdaki ifadeler standart Grubel Llyod endeksindeki denkleme uyarlandığında ayrışma endeksi adı verilen $(GL_{ij})^-$ aşağıdaki hesaplama elde edilmektedir (Saray, 2019: 68-69):

$$\overline{GL}_{ij} = \frac{\sum_j (X_{ij} + M_{ij}) - \sum_j |X_{ij} - M_{ij}|}{(X_{ij} + M_{ij})} \quad (19)$$

1.5.1.6. Aquino Endeksi

Aquino, Grubel Llyod tarafından öne sürülen endeksleri eleştirerek geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Grubel Llyod tarafından geliştirilen “uyarlanmış” endeks, endüstri içi ticareti toplam ticaret büyüklüğüne göre değil, toplam ticaret dengesine göre ölçmektedir. Bir dış ticaret dengesizliği durumunda, tüm endüstrilerin bu durumdan eşit şekilde etkileneceği varsayımı altında, her bir endüstrideki B_{ij} değerlerinde düzeltmeye gidilmesi gerektiğini belirterek, toplam ihracatın toplam ithalata eşit olması halinde her bir malın ihracat ve ithalat değerlerinin ne olacağını tahmin etmeye yönelik yeni bir endeks formülize etmiştir (Aquino, 1978: 279-280).

$$X_{ij}^e = X_{ij} \frac{1}{2} \frac{\sum_i (X_{ij} + M_{ij})}{\sum_i X_{ij}} \quad (20)$$

$$M_{ij}^e = M_{ij} \frac{1}{2} \frac{\sum_i (X_{ij} + M_{ij})}{\sum_i M_{ij}} \quad (21)$$

Toplam ihracatın toplam ithalata eşit olması durumunda;

X_{ij} = ihracatın teorik değeri

M_{ij} = ithalatın teorik değeri

e: ithalat ve ihracat teorik değeri

J ülkesindeki i malının endüstri içi ticaret değerini, her bir malın j ülkesindeki toplam ticaret payı ağırlıklandırmasıyla Q_{ij} endeksi vermektedir (Aquino, 1978: 280-281).

$$Q_{i=} = \frac{\sum_i (X_{ij} + M_{ij}) - \sum_i (|X_{ij} - M_{ij}|)}{\sum_i (X_{ij} + M_{ij})} \quad (22)$$

Q_j = j ülkesindeki endüstri içi ticaret

X_{ij} = j ülkesinde i endüstrisine ait ihracat

M_{ij} = j ülkesinde i endüstrisine ait ithalat

Aquino endeks değeri, 0 ile 1 arasında değişmektedir. İhracat ve ithalatta farklı endüstriler bazında yoğunlaşma gözlenmiyorsa endeks 0 değerini alırken, bütün endüstrilerin toplam ihracat ve ithalat ağırlıkları eşit olduğu durumda endeks 1 değerini almaktadır (Aquino, 1978: 280-281).

1.5.1.7. Loertscher ve Wolter Endeksi

Loertscher ve Wolter, 1980 yılında endüstri içi ticaretin ölçülmesine yönelik aşağıdaki gibi yeni bir endeks formülize etmiştir (Loertscher ve Wolter, 1980: 281):

$$IIT_{ijk} = - \left| \ln \frac{X_{ijk}}{M_{ijk}} \right| \quad (23)$$

In: doğal logaritma

X_{ijk} : j ülkesinin k ülkesine yaptığı i malı ihracatı

M_{ijk} : j ülkesinin k ülkesinden yaptığı i malı ithalatı

Endeks 0 ile $-\infty$ arasında değerler almaktadır. Endüstri içi ticaret durumunda endeks 0 değerini alırken, endüstri içi ticaretin hiç olmadığı durumda endeks değeri $-\infty$ olmaktadır (Loertscher ve Wolter, 1980: 281).

Loertscher ve Wolter, Aquino'yu takiben ticaret dengesizlikleri etkilerinin tüm endüstrilerde eşit oranlı olduğu varsayımı altında aşağıdaki gibi ifade edilen ikinci bir gösterge formülize etmişlerdir (Loertscher ve Wolter, 1980: 281):

$$Q_{ijk} = \frac{(a_{jk} \cdot X_{ijk} + b_{jk} \cdot M_{ijk}) - |a_{jk} \cdot X_{ijk} + b_{jk} \cdot M_{ijk}|}{(a_{jk} \cdot X_{ijk} + b_{jk} \cdot M_{ijk})} * 100 \quad (24)$$

$$a_{jk} = \sum_i (X_{ijk} + M_{ijk}) / 2 \sum_i X_{ijk}$$

$$b_{jk} = \sum_i (X_{ijk} + M_{ijk}) / 2 \sum_i M_{ijk}$$

1.5.1.8. Bergstrand Endeksi

Bergstrand, Aquino gibi eşit oranlı ve çok yönlü bir uyarlama faktörünü iki yönlü dış ticaret akımları için kullanmıştır. Dış ticaret dengesizliğini bütün ülkeler için hesaba katması ile Aquino endeksinden ayrılmaktadır (Loertscher ve Wolter, 1980; aktaran Saray, 2019).

Önceki endüstri içi ticaret ölçüm endekslerini eleştirerek, endüstri içi ticareti bir ülkenin diğer ülkelerle yaptığı toplam ticaretin bir oranı olarak yani çok yönlü dış ticareti analiz ettiğini ileri sürmüştür. Bergstrand (1983), iki yönlü dış ticaretin ölçülebileceğini belirterek geliştirdiği endeks ile bir ülkenin dış ticaretini diğer bütün dış ticaret ortaklarına göre ölçmeye olanak sağlamıştır. Aquino'nun da belirttiği dış ticaret dengesizliğini gidermek için iki yönlü endüstri içi ticaret endeksinin her bir ülkenin dış ticaret endeksinde göre düzeltilmesini önererek aşağıdaki gibi yeni bir endeks geliştirmiştir (Grimwade 2000; aktaran Saray, 2019).

$$G_{ij}^{k*} = 1 - \left| \frac{X_{ij}^{k*} - X_{ji}^{k*}}{X_{ij}^{k*} + X_{ji}^{k*}} \right| \quad (25)$$

$$X_{ij}^{k*} = \frac{1}{2} \left| \frac{(X_i + M_i)}{2X_i} + \frac{(X_j + M_j)}{2X_j} \right| X_{ij}^k \quad (26)$$

$$X_{ij}^{k*} = \frac{1}{2} \left| \frac{(X_i + M_i)}{2X_i} + \frac{(X_j + M_j)}{2X_j} \right| X_{ij}^k \quad (27)$$

X_{ij} : i ülkesinden k endüstrisi düzeyinde j ülkesine yapılan iki yanlı ihracat değeri

X_{ji} : j ülkesinden k endüstrisi düzeyinde i ülkesine yapılan iki yanlı ihracat değeri

Eğer i ülkesinin genel ticaret düzeyi dengeli ve $X_{ij} = X_{ji}$ ise, i ülkesi ile j ülkesi arasında k endüstrisi düzeyinde gerçekleşen dış ticaretin tümü endüstri içi ticaret şeklinde ve endüstri içi ticaret endeksi değeri 1'e eşittir. Fakat i ülkesinde dış ticaret dengesizse belirtilenin aksine uyarlama yapmak gerekmektedir. X_{ij}^{k*} ve M_{ij}^{k*} bu kapsamda varsayımsal belirlenen ihracat ve ithalat değerleridir. Aquino endeksinden

türetilmiş ve dahil edilen her ülke grubu için k endüstrisindeki karşılıklı dış ticareti ifade etmektedir (Grimwade 2000; aktaran Saray, 2019).

1.5.1.9. Glejser – Goosens – Eede Endeksi

Geljser – Goosens – Eede'nin endüstri içi ticareti ölçmek için önerdikleri yeni yaklaşıma göre, bir ülke diğer ülke gruplarından göreceli olarak daha fazla ihracat veya ithalat yaptığı zaman ya arz eden ya da talep eden olarak belirli bir endüstride uzmanlaşabileceği görüşü üzerine temellenmektedir. Önerdikleri ölçüm aşağıdaki gibi formülize edilmektedir (Glejser vd., 1979: 262).

$$\hat{\epsilon} = \frac{1}{n} \sum_i^n \log \left(\frac{X_i}{\bar{X}} \right) / \left(\frac{X_{gi}}{\bar{X}_g} \right) = \frac{1}{n} \sum_i^n \hat{\epsilon}_i \quad (28)$$

$$\hat{\mu} = \frac{1}{n} \sum_i^n \log \left(\frac{M_i}{\bar{M}} \right) / \left(\frac{M_{gi}}{\bar{M}_g} \right) = \frac{1}{n} \sum_i^n \mu_i \quad (29)$$

X_g : toplam grup içi ihracat

M_g : toplam grup içi ithalat

X : söz konusu ülkenin toplam bölge içi ihracatı

M : söz konusu ülkenin toplam bölge içi ithalatı

X_{gi} : i endüstrisinin ürün grubu içindeki toplam bölge içi ihracatı

M_{gi} : i endüstrisinin ürün grubu içindeki toplam bölge içi ithalatı

Eğer endüstri içi uzmanlaşma var ise, her bir i endüstrisi için birime yakın olan $(M_i/M)/(M_{gi}/M_g)$ ve $(X_i/X)/(X_{gi}/X_g)$ oranları beklenecektir. Logaritmaları alınarak ve ağırlıklı olmayan bir ortalama hesaplanarak $\hat{\epsilon}$ ve $\hat{\mu}$ 'nin sifıra yaklaşması beklenecektir. $\hat{\epsilon}$ ve $\hat{\mu}$ varyansı aşağıdaki eşitlikte gösterilmektedir (Glejser vd., 1979: 262).

$$1/n \sum_i (\hat{\epsilon}_i - \hat{\epsilon})^2 = s_{\hat{\epsilon}}^2$$

$$1/n \sum_i (\mu_i - \hat{\mu})^2 = s_{\hat{\mu}}^2$$

Yukarıdaki varyansa göre, endüstri içi ticaretin artması demek, varyans değerinin de artması demektir. Varyans değeri düştükçe endüstriler arası ticaret de artmaktadır.

Ayrıca endeks değerinin ilerleyen yıllarda azalması, endüstri içi ticaretin artacağı anlamına gelmektedir (Glejsler vd., 1982: 365).

1.5.1.10. Greenaway ve Milner Endeksi

Hangi toplulaştırma düzeyinde işlem yapılacağı endüstri içi ticaret ölçümlerinde karşılaşılan sorunlardan biridir. Faaliyetler dört basamakta sınıflandırıldığında dış ticaret dengesizliğini gideren model ortaya çıkmaktayken, üç basamakta sınıflandırıldığında ise dış ticaretteki dengesizlik etkisi toplulaştırılmaktadır. Dört basamak verileriyle hesaplanan endüstri içi ticaret değeri, üç basamak verileriyle hesaplanan değerden daha düşük çıkacaktır (Greenaway 1983; aktaran Saray, 2019).

Greenaway ve Milner toplulaştırma sorunu üzerinde çalışma yaparak, belirli bir toplulaştırma düzeyinde kategorik toplulaştırma boyutlarını değerlendirmek için bir formül önermişlerdir (Greenway ve Milner; 1983:904):

$$C_j = \left(1 - \frac{\sum |X_{ij} - M_{ij}|}{\sum |X_{ij} + M_{ij}|} \right) * 100 \quad (30)$$

j : istatistiki toplulaşma seviyesindeki n endüstriden j 'incisi

i : $j-1$ toplulaşma seviyesindeki alt grup kategorisi tamamlayıcısı

C_j : endüstri içi ticaret oranı ve 0 ile 100 arasındadır

C_j ile hesaplanan endüstri içi ticaret endeks değeri, Grubel Llyod endeksine göre daha düşük değer ya da eşit değer alacaktır. Örneğin, ihracat ve ithalatın dört basamaklı alt grupta toplanması ve Grubel Llyod endeksinde olduğu gibi paya göre farklarını almak yerine, payı elde etmek için her bir dört basamaklı verinin mutlak değerleri toplanır. Bütün dört basamaklı ticaret dengesizlikleri aynı işaret olursa C_j endeksi Grubel Llyod endeksine eşit olur, eğer farklı işaretler olursa C_j endeksi Grubel Llyod endeksinden küçük olmaktadır (Greenway ve Milner; 1983:904).

1.5.2. Dinamik Endüstri İçi Ticaret Ölçme Yöntemleri

Dinamik endüstri içi ticaret ölçüm endeksleri, endüstri içi ticareti belirli iki yılın farkı biçiminde ölçen endekslerdir. Dış ticaret kalıbının sorgulandığı durumlarda marjinal endüstri içi ticaret endeksleri ile ölçüm yapmak gerekmektedir (Saray, 2019:76). Çalışmanın bu bölümünde endüstri içi ticaretin ölçümünde kullanılan ve

dinamik ölçüm endeksleri olarak nitelendirilen marjinal endüstri içi ticareti ölçen Hamilton ve Kniest endeksi, Greenaway – Hine- Milner – Elliot endeksi, Brühlart endeksleri ve Brühlart endeksleri ile ilişkili endeksler sırasıyla açıklanacaktır.

1.5.2.1. Hamilton ve Kniest Marjinal Endüstri İçi Ticaret Endeksi

Grubel – Llyod tarafından geliştirilen endeksin farklı bir versiyonu olarak marjinal endüstri içi ticaret endeksini, ticaretin serbestleşmesi ile ortaya çıkan uyum maliyetlerini ölçmek için ve Grubel – Llyod endeksindeki farklı zaman dilimleri ile hesaplanan endüstri içi ticaret değerlerinin karşılaştırılmasında karşılaşılabilecek kavramsal karmaşanın ortadan kaldırılmasına yönelik tasarlanmıştır. Bu bağlamda marjinal endüstri içi ticaret her bir endüstri için aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Hamilton ve Kniest, 1991: 360-361):

$$MIIT = \begin{cases} \frac{X_t - X_{t-n}}{M_t - M_{t-n}} & M_t - M_{t-n} > X_t - X_{t-n} > 0 \text{ için} \\ \frac{M_t - M_{t-n}}{X_t - X_{t-n}} & X_t - X_{t-n} > M_t - M_{t-n} > 0 \text{ için} \end{cases} \quad (31)$$

Tanımsız $X_t < X_{t-n}$ veya $M_t < M_{t-n}$ için

n: hesaplamanın yapıldığı döneme ait yıl sayısı

X_t ve X_{t-n} : t ve t-n yıllarındaki ihracat

M_t ve M_{t-n} : t ve t-n yıllarındaki ithalat

Endeks, Grubel – Llyod endeksi gibi 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Yeni ticaret tamamen endüstri içi ticaret şeklinde yapılıyorsa endeks 1 değerini alırken, yeni ticaret tamamen endüstriler arası ticaret şeklinde yapılıyorsa endeks 0 değerini almaktadır (Hamilton ve Kniest: 1991, 361).

1.5.2.2. Greenway – Hine – Milner - Elliot Marjinal Endüstri İçi Ticaret Endeksi

Greenway vd. endüstri içi ticaretin değişmesiyle birlikte ortaya çıkan mutlak değişmelerin potansiyel yapıda oluşturacağı değişimleri içeren endeksi aşağıdaki gibi tanımlamaktadır (Greenway vd., 1994: 423):

$$\Delta IIT_j = \Delta[(X_j + M_j) - |X_j - M_j|] \quad (32)$$

Bir diğerk ifade ile aşağıdaki şekilde de gsterilebilir (Greenway vd., 1994: 423):

$$\Delta IIT_j = IIT_t - IIT_{t-n} \quad (33)$$

Endeks, enflasyonist etkileri gidermek amacıyla endüstri ii ticaretteki mutlak değişimin reel değerini aşağıdaki gibi ölçmektedir, reel marjinal endüstri ii ticaret endeksi aşağıdaki haliyle her durum iin tanımlıdır ancak ölçekli değildir (Greenway vd., 1994:423):

$$\Delta IIT_j(reel) = \Delta IIT_{tj} \cdot \left[\frac{1}{deflatör} \right] \quad (34)$$

Endeks, endüstri ii ticareti mutlak değer olarak ifade etmektedir, oransal değildir. Endeks değeri, Grubel Llyod endeksi gibi belirli bir aralık iinde tanımlandığı takdirde sonucun yorumlanmasında bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Brühlhart, iki dönem arasındaki endüstri ii ticaret farklılığını ölçtüğü iin endeksi yarı dinamik olarak tanımlamaktadır (Brühlhart 1994; aktaran Saray, 2019).

1.5.2.3. Brühlhart Endeksleri

Marjinal endüstri ii ticareti ölçmek iin Brühlhart tarafından geliştirilen Brühlhart A endeks, Brühlhart B endeks ve Brühlhart C endeks üç ayrı alt başlıkta incelenecektir.

1.5.2.3.1. Brühlhart A Marjinal Endüstri İi Ticaret Endeksi

Brühlhart tarafından geliştirilen A endeks aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Brühlhart, 1994: 604):

$$MIIT = A = 1 - \frac{|(X_t - X_{t-n}) - (M_t - M_{t-n})|}{|(X_t - X_{t-n}) + (M_t - M_{t-n})|} \quad (35)$$

Bir diğerk ifade ile aşağıdaki şekilde de gsterilebilir (Brühlhart, 1994:605):

$$A = 1 - \frac{|\Delta X - \Delta M|}{|\Delta X| + |\Delta M|} \quad (36)$$

Endeks, Grubel Llyod Endeksi gibi 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Marjinal endüstri ii ticaret tamamen endüstriler arasında gerçekleşiyorsa 0 değerini alırken, marjinal endüstri ii ticaret tamamen endüstriler ii ticaret şeklinde gerçekleşiyorsa 1 değerini almaktadır (Brühlhart, 1994: 605).

Brühlhart tarafından geliştirilen yukarıdaki A endeksi, sektörel veya ülke bazında dış ticaret kazanç ve kayıplarını tam olarak yansıtamadığı iin tek ölkeli örneklerde

kullanımı kısıtlıdır. Bu noksanlıkların giderilmesi için yine Brülhart tarafından B endeksi geliştirilmiştir (Brülhart 1994; aktaran Saray, 2019).

1.5.2.3.2. Brülhart B Marjinal Endüstri İçi Ticaret Endeksi

Brülhart tarafından geliştirilen B endeks aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Brülhart, 1994: 606):

$$B = \frac{\Delta X - \Delta M}{|\Delta X| + |\Delta M|} \text{ bir diğer ifade ile } |B| = 1 - A \quad (37)$$

Endeks, -1 ile +1 arasında değerler almaktadır. Endeks sifra yaklaştıkça marjinal endüstri içi ticaret artmaktadır. Marjinal ticaret tamamen endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşiyorsa endeks 0 değerini alırken, marjinal ticaret tamamen endüstriler arası ticaret biçiminde gerçekleşiyorsa -1 ve 1 değerlerini almaktadır (Brülhart, 1994: 606).

1.5.2.3.3. Brülhart C Marjinal Endüstri İçi Ticaret Endeksi

Brülhart'a göre, marjinal endüstri içi ticaretin mutlak değerleri, dış ticaret akımlarında eşleşen değişikliklerin yerini tutmaktadır. Buna göre geliştirdiği C endeks aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır (Brülhart, 1994: 608):

$$C = (|\Delta X| + |\Delta M|) - |\Delta X - \Delta M| \quad (38)$$

1.5.2.4. Brülhart Endeksleri İle İlişkili Endeksler

Marjinal endüstri içi ticareti ölçmek için Brülhart tarafından geliştirilen A endeks, B endeks ve C endeksten yararlanılarak geliştirilen Thom ve McDowell endeksi, Azhar ve Elliot endeksi, Menon ve Dixon endeksi üç ayrı alt başlıkta incelenmiştir.

1.5.2.4.1. Thom ve McDowell Endeksi

Brülhart A endeksten yararlanılarak geliştirilen A_j endeksi, yatay endüstri içi ticaret ve dikey endüstri içi ticaret toplamı olarak aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır (Thom ve McDowell, 1999: 54):

$$A_j = 1 - \frac{|\Delta X_j - \Delta M_j|}{\sum_i^N |\Delta X_i| + \sum_i^N |\Delta M_j|} \quad (39)$$

Endeks 0 ile 1 arasında değer almaktadır ve j, i 'nin alt endüstrileridir (Thom ve McDowell, 1999; aktaran Saray, 2019).

1.5.2.4.2. Azhar ve Elliot Endeksi

Brülhart B endeksten yararlanılarak geliştirilen S endeksi, ihracat ve ithalatın zıt işaret aldığı durumlarda da hesaplanabilecek bir marjinal endüstri içi ticaret endeksi olarak geliştirilmiştir. $-1 \leq S \leq 1$ aralığında değerler alan endeks aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır (Azhar ve Elliott 2001; aktaran Saray, 2019).

$$S = \frac{\Delta X - \Delta M}{2(\max\{|\Delta X|_t, |\Delta M|_t\})} \quad (40)$$

1.5.2.4.3. Menon ve Dixon Endeksi

Brülhart C endeksin, faktör hareketlerinin endüstriler arası ticaret değerinin miktar olarak gösterilmemesini eleştirerek aşağıdaki gibi bir endeks tanımlamışlardır (Menon ve Dixon, 1997: 166):

$$UMCIT = |\Delta X - \Delta M| \quad (41)$$

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN SEÇİLMİŞ YIRMİ DOKUZ ÜLKE İLE DIŞ TİCARETİ

Bu bölümde Türkiye’nin analize konu olan ülkeler ile dış ticaret kompozisyonu değerlendirilmiştir.

2.1. Türkiye’nin İlgili Yıllarda Dış Ticaretindeki Gelişmeler

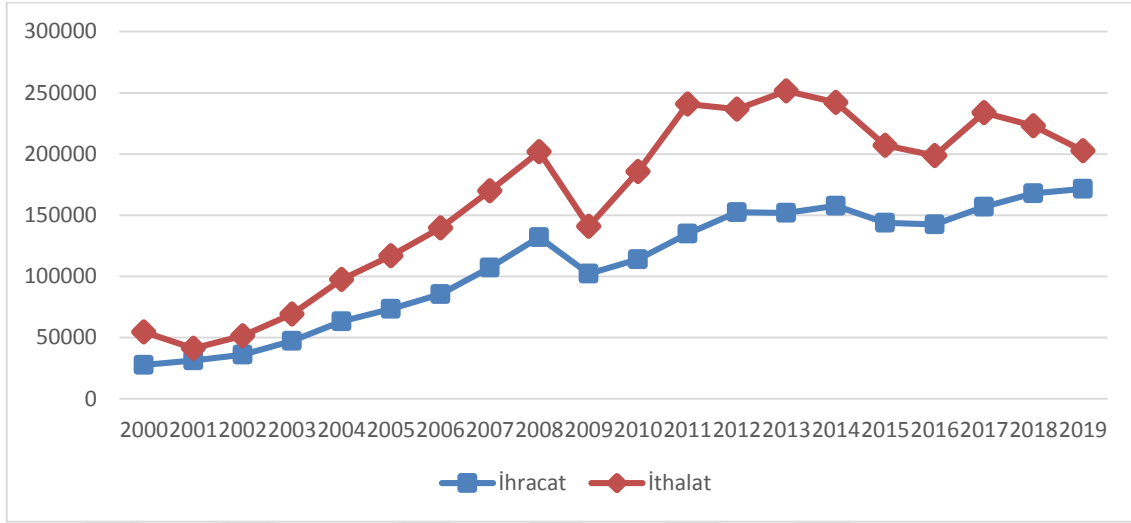
Küreselleşmeyle birlikte uluslararası ticaret hız kazanmış ve ülkeler arasındaki ticaret miktarları artmıştır. Türkiye’de 2001 krizinden sonra uygulanan istikrar programları ile dış ticaret hacminde önemli ölçüde artışlar yaşanmıştır. Tablo 2.1.’de Türkiye’nin ilgili yıllardaki ihracat ve ithalat rakamları verilmektedir. 2000-2019 yılları arasında Türkiye’nin ihracat miktarı yaklaşık 28 milyar dolardan 172 milyar dolara, ithalat miktarı ise yaklaşık 55 milyar dolardan 203 milyar dolara çıkmıştır. Buna göre ihracat yaklaşık altı kat artarken ithalat yaklaşık dört kat artmıştır.

Tablo 2.1. Türkiye'nin İlgili Yıllarda İhracat ve İthalat Miktarındaki Değişmeler (\$)

Yıl	İhracat (\$)	İthalat (\$)
2000	27.774.906.045	54.502.820.503
2001	31.334.216.356	41.399.082.953
2002	36.059.089.029	51.553.797.328
2003	47.252.836.302	69.339.692.058
2004	63.167.152.820	97.539.765.968
2005	73.476.408.143	116.774.150.907
2006	85.534.675.518	139.576.174.148
2007	107.271.749.904	170.062.714.501
2008	132.027.195.626	201.963.574.109
2009	102.142.612.603	140.928.421.211
2010	113.883.219.184	185.544.331.852
2011	134.906.868.830	240.841.676.274
2012	152.461.736.556	236.545.140.909
2013	151.802.637.087	251.661.250.110
2014	157.610.157.690	242.177.117.073
2015	143.838.871.428	207.234.358.616
2016	142.529.583.808	198.618.235.047
2017	156.992.940.414	233.799.651.234
2018	167.920.613.455	223.047.094.482
2019	171.464.944.593	202.704.319.533

Kaynak: TÜİK, 2022.

İhracat ve ithalattaki söz konusu bu artış Şekil 2.1’de daha net görülmektedir. 2000-2019 yılları arasında dış ticaret hacmi artış göstermiştir.

Kaynak: TÜİK, 2022.

Şekil 2.1. Türkiye'nin 2000-2019 Dönemi İhracat ve İthalatı (Milyon \$)

2.2. Türkiye'nin İlgili Yıllarda Seçilmiş 29 Ülke ile Dış Ticareti

Tablo 2.2.'de Türkiye'nin analize dahil olan 29 ülke ile ihracat kompozisyonu verilmektedir. Söz konusu ülkeler belirlenirken SITC Rev 3. 057 ürün grubu olan yaş/kuru meyve ve kabuklu yemişler ürün grubunda Türkiye'nin 2000-2019 yılları arasında her sene ithalat ve ihracat yaptığı ülkeler seçilmiştir. Buna göre; ABD, Avusturya, Almanya, Brezilya, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Filipinler, Fransa, Güney Afrika, Hindistan, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İsrail, İtalya, Kırgızistan, Malezya, Mısır, Portekiz, Romanya, Rusya, Suudi Arabistan, Şili, Tunus, Ukrayna ve Yunanistan analizi yapılan ülkeler olarak belirlenmiştir.

Tablo 2.2. Türkiye'nin 2000-2019 Dönemi Seçilmiş 29 Ülke ile İhracat Kompozisyonu (\$)

	ABD	Avusturya	Almanya	Brezilya	Birleşik Krallık	Bulgaristan	Çin	Endonezya	Filipinler	Fransa
2000	3.135.162.593	292.929.621	5.179.844.047	41.679.353	2.036.825.739	252.933.912	96.010.398	30.494.594	15.761.824	1.656.968.347
2001	3.125.770.972	341.346.244	5.366.944.918	89.817.583	2.174.891.670	299.414.827	199.372.814	32.417.552	12.787.221	1.895.290.371
2002	3.356.125.706	367.295.496	5.868.812.970	48.978.714	3.024.941.527	380.332.334	268.229.485	28.543.237	15.298.249	2.134.575.384
2003	3.751.551.504	473.166.644	7.484.930.597	50.165.495	3.670.092.528	621.684.637	504.625.797	46.970.919	27.402.047	2.826.140.554
2004	4.860.040.835	561.041.455	8.745.282.461	69.355.258	5.544.303.362	894.325.986	391.585.394	54.118.661	36.115.042	3.668.417.719
2005	4.910.715.400	659.097.270	9.455.049.952	103.457.889	5.917.162.703	1.179.313.092	549.763.633	80.796.815	30.571.005	3.805.760.031
2006	5.060.853.527	709.854.607	9.686.234.819	121.881.519	6.814.300.847	1.568.006.058	693.037.514	84.948.899	43.437.875	4.604.349.258
2007	4.170.688.170	844.006.406	11.993.232.454	229.913.652	8.626.776.278	2.060.170.568	1.039.523.082	173.735.534	40.246.495	5.974.462.389
2008	4.299.941.335	990.956.312	12.951.754.833	318.027.480	8.158.669.011	2.151.534.436	1.437.203.856	284.426.332	97.422.684	6.617.511.162
2009	3.240.597.024	807.145.679	9.793.005.648	388.206.717	5.937.997.069	1.385.544.468	1.600.296.212	248.791.221	84.132.874	6.211.415.361
2010	3.762.919.487	835.180.904	11.479.065.525	614.551.000	7.235.861.129	1.497.384.142	2.269.175.473	250.772.195	70.802.745	6.054.499.243
2011	4.584.028.933	1.052.932.389	13.950.825.467	883.471.294	8.151.430.057	1.622.777.283	2.466.316.097	307.971.265	100.612.176	6.805.821.456
2012	5.604.229.785	1.000.745.044	13.124.374.835	1.002.759.403	8.693.598.733	1.684.988.702	2.833.255.270	243.621.405	144.196.316	6.198.536.242
2013	5.640.246.710	1.057.254.351	13.702.577.121	936.095.843	8.785.124.346	1.971.246.853	3.600.865.335	230.995.148	135.609.630	6.376.703.538
2014	6.341.841.401	1.134.547.469	15.147.423.285	794.186.310	9.903.171.589	2.040.156.708	2.861.052.429	227.583.139	138.095.212	6.464.243.304
2015	6.395.841.688	1.024.532.278	13.417.033.186	458.366.725	10.556.393.237	1.675.927.931	2.414.790.409	207.000.878	103.873.813	5.845.032.377
2016	6.623.346.957	1.045.436.960	13.998.653.115	333.741.410	11.685.790.237	2.383.499.696	2.328.044.002	253.636.369	106.682.654	6.022.485.402
2017	8.654.267.932	1.113.743.359	15.118.909.842	384.904.079	9.603.188.772	2.803.182.333	2.936.261.788	236.666.869	132.959.952	6.584.199.173
2018	8.304.648.518	1.160.088.083	16.136.904.904	489.885.182	11.106.981.096	2.669.699.315	2.912.538.278	270.443.139	176.928.937	7.287.092.957
2019	8.056.583.541	1.140.176.220	15.425.718.615	478.496.751	10.866.184.086	2.541.319.137	2.586.637.371	276.956.920	116.863.526	7.637.927.461
Toplam	103.879.402.018	16.611.476.791	228.026.578.594	7.837.941.657	148.493.684.016	31.683.442.418	33.988.584.637	3.570.891.091	1.629.800.277	104.671.431.729

	Güney Afrika	Hindistan	Hollanda	İspanya	İsveç	İsviçre	İsrail	İtalya	Kirgizistan	Malezya
2000	71.048.535	56.047.013	874.182.289	713.529.780	199.588.233	238.684.181	650.141.901	1.789.307.437	20.572.202	39.358.885
2001	77.870.741	74.373.323	892.416.091	950.362.005	214.132.407	242.613.742	805.217.561	2.342.185.593	17.350.084	35.281.019
2002	87.643.677	72.723.969	1.055.636.715	1.125.071.873	295.847.487	289.085.179	861.433.736	2.375.691.968	24.004.847	152.297.968
2003	121.527.865	71.365.460	1.525.929.493	1.789.497.065	457.504.047	352.971.145	1.082.998.166	3.193.241.664	40.861.990	227.269.501
2004	190.113.321	136.317.405	2.138.004.261	2.619.784.109	560.609.842	445.983.428	1.315.292.356	4.648.474.529	74.701.550	52.452.918
2005	315.738.879	219.869.435	2.469.581.847	3.010.857.386	661.534.798	553.457.220	1.466.912.916	5.616.754.657	89.529.497	57.250.321
2006	598.488.644	222.242.425	2.539.245.676	3.720.457.950	787.315.273	900.958.274	1.529.158.098	6.752.346.420	132.172.258	59.928.918
2007	653.785.223	348.228.767	3.018.878.048	4.579.994.877	882.761.351	935.150.170	1.658.194.864	7.480.060.276	181.310.857	82.810.460
2008	1.238.631.579	542.729.876	3.143.835.453	4.047.266.952	918.787.438	2.856.786.645	1.935.234.789	7.818.988.168	191.350.605	98.224.208
2009	866.773.764	409.202.201	2.127.296.707	2.818.470.049	748.741.399	3.935.122.240	1.522.436.016	5.888.958.025	140.002.456	139.109.723
2010	369.234.704	606.080.868	2.461.371.085	3.536.204.917	946.865.603	2.056.859.883	2.080.147.766	6.505.276.857	129.201.865	224.842.788
2011	510.523.365	756.081.773	3.243.079.564	3.917.558.857	1.183.040.607	1.484.320.326	2.391.148.260	7.851.479.976	180.240.922	182.587.046
2012	381.771.970	791.720.122	3.244.428.597	3.717.345.194	1.185.684.934	2.124.525.487	2.329.530.503	6.373.079.588	257.470.373	165.473.751
2013	619.717.535	586.927.237	3.538.042.780	4.334.195.627	1.149.241.805	1.014.522.681	2.649.663.186	6.718.355.101	388.335.613	272.073.248
2014	545.231.690	586.588.922	3.458.688.921	4.749.584.320	1.319.785.133	3.207.525.907	2.950.902.396	7.141.071.417	421.431.057	315.023.834
2015	489.162.168	650.318.958	3.154.867.013	4.742.269.587	1.188.820.688	5.675.424.306	2.698.138.811	6.887.398.874	294.701.653	357.082.883
2016	405.943.444	651.702.660	3.589.431.870	4.988.483.391	1.215.269.049	2.676.265.877	2.955.544.978	7.580.836.964	308.932.867	321.563.833
2017	485.069.919	758.560.340	3.864.485.686	6.302.134.822	1.414.291.545	887.766.119	3.407.436.059	8.473.470.854	343.599.840	286.255.433
2018	534.230.712	1.121.411.888	4.760.561.641	7.708.391.366	1.480.174.098	1.733.426.040	3.894.499.070	9.560.164.290	377.072.881	365.402.566
2019	552.388.943	1.086.564.961	5.443.805.843	7.661.440.029	1.362.145.621	1.002.281.616	4.356.291.938	9.299.208.053	430.510.013	345.090.771
Toplam	9.114.896.678	9.749.057.603	56.543.769.580	77.032.900.156	18.172.141.358	32.613.730.466	42.540.323.370	124.296.350.711	4.043.353.430	3.779.380.074

	Mısır	Portekiz	Romanya	Rusya	Suudi Arabistan	Şili	Tunus	Ukrayna	Yunanistan
2000	375.707.336	185.038.035	325.818.464	643.902.938	386.553.767	16.278.645	162.271.742	258.121.194	437.725.190
2001	421.468.665	286.098.605	392.028.001	924.106.727	500.641.937	19.919.565	140.592.628	289.179.616	476.095.465
2002	326.389.041	226.648.046	566.497.254	1.172.038.590	554.643.134	19.797.617	121.141.720	313.265.002	590.381.620
2003	345.778.773	315.200.639	873.346.535	1.367.590.908	741.474.765	15.528.294	220.015.179	444.967.281	920.400.913
2004	473.145.309	401.997.998	1.235.485.461	1.859.186.551	768.518.623	24.528.648	256.162.186	575.826.913	1.171.203.001
2005	687.299.362	395.538.497	1.785.409.287	2.377.049.944	962.155.990	24.959.437	294.785.234	821.033.657	1.126.678.489
2006	709.353.121	562.720.973	2.350.474.492	3.237.611.322	983.226.757	34.788.061	324.892.895	1.121.364.283	1.602.589.526
2007	902.702.916	550.527.017	3.644.162.164	4.726.853.152	1.486.917.761	41.842.954	530.276.892	1.481.155.808	2.262.654.564
2008	1.426.449.760	540.743.626	3.987.476.166	6.483.003.596	2.201.875.133	150.267.468	778.098.265	2.187.674.803	2.429.967.687
2009	2.599.030.331	408.919.924	2.201.936.205	3.189.607.392	1.768.216.107	37.434.963	645.767.374	1.004.771.571	1.629.636.855
2010	2.250.576.879	465.227.830	2.599.380.058	4.628.152.963	2.217.645.635	81.221.775	713.631.595	1.260.423.143	1.455.677.610
2011	2.759.311.302	445.739.675	2.878.760.461	5.992.633.393	2.763.475.519	130.616.241	802.302.122	1.729.760.289	1.553.312.046
2012	3.679.194.873	441.102.152	2.495.426.541	6.680.777.245	3.676.611.641	174.852.122	796.738.054	1.829.206.650	1.401.400.957
2013	3.200.362.079	616.913.330	2.616.312.509	6.964.209.480	3.191.481.626	219.338.048	892.157.014	2.189.244.511	1.437.442.755
2014	3.297.538.386	557.503.227	3.008.010.728	5.943.014.110	3.047.133.914	198.579.333	915.041.333	1.729.293.602	1.536.657.781
2015	3.124.876.188	558.315.416	2.815.506.203	3.588.330.986	3.472.514.340	187.880.776	819.060.555	1.121.245.565	1.400.566.421
2016	2.732.926.423	651.096.514	2.671.249.153	1.732.953.579	3.172.081.105	217.157.137	910.613.275	1.253.154.770	1.427.205.999
2017	2.360.734.145	811.176.484	3.139.187.673	2.734.315.893	2.734.522.344	254.625.676	912.702.766	1.340.709.479	1.662.638.490
2018	3.053.534.780	1.108.676.016	3.867.039.651	3.399.662.315	2.635.999.737	386.205.891	904.611.626	1.465.913.891	2.086.692.521
2019	3.316.666.729	1.100.738.079	3.857.233.603	3.852.993.806	3.184.923.577	343.741.173	847.698.564	1.955.015.900	2.115.194.784
Toplam	38.043.046.398	10.629.922.083	47.310.740.609	71.497.994.890	40.450.613.412	2.579.563.824	11.988.561.019	24.371.327.928	28.724.122.674

Kaynak: TÜİK,2022.

Tablo 2.2'ye göre Türkiye'nin analize dahil seçilmiş yirmi dokuz ülke ile ihracat kompozisyonunda 2000-2019 yılları arasında en fazla ihracat yapılan ilk üç ülke Avrupa Birliği ülkelerindedir. Birinci sırada 228 milyar dolar ile Almanya gelmektedir. Almanya'yı 148 milyar dolar ile Birleşik Krallık takip etmektedir. Üçüncü sırada ise İtalya 124 milyar dolar ile yer almaktadır. Bu durum "mesafeler kıaldıkça ticaretin artacağı" fikrine istinaden çekim modeli ile ilişkilendirilebilir (Tatlıcı ve Kızıltan, 2011:292). Son üç ülke ise şöyle sıralanmaktadır; 3.5 milyar dolar ile yirmi yedinci sırada Endonezya, 2.5 milyar dolar ile yirmi sekizinci sırada Şili ve son olarak yirmi dokuzuncu sırada 1.6 milyar dolar ile Filipinler gelmektedir.

Türkiye'nin analizi yapılmış olan yirmi dokuz ülke ile olan ihracatı değerlendirilecek olunursa;

ABD ile yapılan ihracat 2000 yılında 3.1 milyar dolar iken 2019 yılında 8 milyar dolar seviyelerindedir. ABD ile en fazla ihracat 2017 yılında 8.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin ABD'ye ihraç ettiği başlıca ürünler arasında dokunmuş halılar ve dokumaya elverişli maddelerden diğer yer kaplamaları ilk sırada yer alırken ikinci sırada turbojetler, turbopropellerler ve diğer gaz türbinleri gelmektedir. Üçüncü sırada ise mücevherci eşyası ve aksamı (kıymetli metallere veya kıymetli metallerle kaplama metallere) yer almaktadır (uib.org.tr).

Avusturya ile yapılan ihracat 2000 yılında 292 milyon dolar iken 2019 yılında 1.14 milyar dolar seviyelerindedir. ABD ile en fazla ihracat 2018 yılında 1.16 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Avusturya'ya ihraç ettiği başlıca ürünler arasında ilk sırada otomobiller yer almaktadır. İkinci sırada on veya daha fazla kişi taşımaya mahsus motorlu taşıtlar ve üçüncü sırada yer fıstığı ve diğer kabuklu yemiş ve meyve konserveleri gelmektedir (adanato.org).

Almanya ile yapılan ihracat 2000 yılında 5.1 milyar dolar iken 2019 yılında yaklaşık üç kat artış sağlayarak 15.4 milyar dolar olmuştur. Almanya ile en fazla ihracat 2019 yılında 15.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılından 2009 yılına kadar dünya ihracatında ilk sırada olan Almanya 2019 yılında ihracat ve ithalat sıralamasında Çin ve ABD'den sonra üçüncü sırada gelmektedir (atonet.org.tr). Özellikle yüksek katma değerli ürünlere odaklanan Almanya'ya Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerin %90'ını sanayi mamulleri oluştururken %10'luk kısmını ise tarım ve gıda ürünleri

oluşturmaktadır. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Almanya'ya ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında otomobil, steysin vagonlar, yarış arabaları yer alırken ikinci sırada kara taşıtları için aksam ve parçaları gelmektedir. Üçüncü sırada ise içten yanmalı, pistonlu motorların aksam parçaları yer almaktadır (naztic.org.tr).

Brezilya ile yapılan ihracat 2000 yılında 41.6 milyon dolar olarak gerçekleşmişken 2019 yılında 478 milyon dolar olmuştur. Brezilya ile en fazla ihracat 2012 yılında 1 milyar doları aşarak gerçekleşmiştir. Coğrafi uzaklığın fazla olması ve ülkelerin birbirini iyi tanımaması nedeniyle bugüne kadar oldukça düşük seviyelerde seyreden Türkiye-Brezilya ekonomik ilişkileri, özellikle aynı konularda iş yapan firmaların ve kurumların işbirliğine giderek ortak üretim ve pazarlama yapmaları neticesinde önem kazanacaktır. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Brezilya'ya ihraç ettiği başlıca ürünler arasında ilk sırada karbonat, peroksikarbonat, amonyum karbonat içeren ticari amonyum karbonat yer almaktadır. İkinci sırada karayolu taşıtları için aksam ve parçalar ve üçüncü sırada başka yerde belirtilmeyen mallar bulunmaktadır (adanato.org).

Birleşik Krallık ile yapılan ihracat 2000 yılında 2 milyar dolar iken 2019 yılında beş kat artış sağlayarak 10.8 milyar dolar olmuştur. Birleşik Krallık ile en fazla ihracat 2016 yılında 11.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Geleneksel olarak çok önemli bir ticaret ortağı olan Birleşik Krallık, Türkiye'nin dış ticaretinde fazla verdiği ve ihracatını sürekli artırdığı gelişmiş ülkelerden birisidir. Geleneksel olarak ülkemizin çok önemli bir ticaret ortağı olan Birleşik Krallık, Türkiye'nin dış ticaretinde fazla verdiği ve ihracatını sürekli artırdığı gelişmiş ülkelerden birisidir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Birleşik Krallık'a ihraç ettiği başlıca ürünler arasında ilk sırada motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları; bunların aksam, parça ve aksesuarı yer almaktadır. İkinci sırada örme giyim eşyası ve aksesuarı ve üçüncü sırada elektrikli makina ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları yer almaktadır (adaso.org.tr).

Bulgaristan ile yapılan ihracat 2000 yılında 253 milyon dolar olarak gerçekleşmişken 2019 yılında 2.5 milyar dolar ile oldukça fazla bir artış göstermiştir. Bulgaristan ile en fazla ihracat 2017 yılında 2.8 milyar dolar olarak gerçeklemiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Bulgaristan'a ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında otomobiller

yer almaktadır. Örne mensucat ikinci sırada yer alırken üçüncü sırada ise bakır cevherleri ve konsantreleri gelmektedir (ticaret.gov.tr).

Çin ile yapılan ihracat 2000 yılında 96 milyon dolar iken 2019 yılında 2.5 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. Çin ile en fazla ihracat 2013 yılında 3.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Çin'e ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında mermer ve traverten (blok, kalın dilimler şeklinde kesilmiş), ikinci sırasında diğer disodyum tetraborat ve üçüncü sırasında ise krom cevherleri ve konsantreleri gelmektedir. Söz konusu ürünlerin genel olarak Çin sanayisinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve ara malı ihtiyacı için yapıldığı görülmektedir (ftso.org.tr).

Endonezya ile yapılan ihracat 2000 yılında 30 milyon dolar iken 2019 yılında 277 milyon dolar olmuştur. Endonezya ile en fazla ihracat 2008 yılında 285 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Endonezya'ya ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında yaprak tütün ve tütün döküntüleri ikinci sırasında karbonat, peroksikarbonat, amonyum karbonat içeren ticari amonyum karbonat, üçüncü sırasında ise dokunmuş halılar ve dokumaya elverişli maddelerden diğer yer kaplamaları yer almaktadır (adanato.org).

Filipinler ile yapılan ihracat 2000 yılında 15.7 milyon dolar iken 2019 yılında 117 milyon dolar olmuştur. Filipinler ile en fazla ihracat 2018 yılında 177 milyon dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Filipinler'e ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında tedavide veya korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış), ikinci sırasında buğday unu ve son sırasında makarnalar ve kuskus gelmektedir (ticaret.gov.tr).

Fransa ile yapılan ihracat 2000 yılında 1.6 milyar dolar seviyelerindedir. 2019 yılında ise 7.6 milyar dolar seviyelerinde ve en yüksek ihracat rakamı olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Fransa'ya ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında binek otomobilleri ve esas itibariyle insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar (yarış arabaları dâhil) bulunmaktadır. İkinci sırasında eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar ve üçüncü sırasında karayolu taşıtları için aksam, parça ve aksesuarlar gelmektedir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Fransa'dan ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında binek otomobilleri ve esas itibariyle insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar (yarış arabaları dâhil) yer almaktadır. İkinci sırasında

karayolu taşıtları için aksam, parça ve aksesuarlar ve üçüncü sırasında demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde ürünleri (genişlik $\geq$ 600 mm) (sıcak haddelenmiş) (kaplanmamış) gelmektedir (adanato.org).

Güney Afrika ile yapılan ihracat 2000 yılında 71 milyon dolar seviyelerindeyken 2019 yılında yarım milyon dolar seviyelerine yükselmiştir. Güney Afrika ile en fazla ihracat 2014 yılında 545 milyon dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Güney Afrika'ya ihraç ettiği ürünler arasında ilk sırada otomobiller, ikinci sırada karayolu taşıtları için aksam ve parçalar ve üçüncü sırada kauçuktan yeni dış lastikler yer almaktadır (adanato.org).

Hindistan ile yapılan ihracat 2000 yılında 56 milyon dolar seviyelerindeyken 2019 yılında 1 milyar doları aşmıştır. Hindistan ile en fazla ihracat 2019 yılında 1.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Hindistan'a ihraç ettiği ürünler arasında ilk sırada mermer ve traverten, ekosin, su mermeri, kireçli taşlar yer almaktadır. İkinci sırada dökme demirin, demirin veya çeliğin döküntü ve hurdaları veya bunların eritilmesi ile elde dilmiş külçeler ve üçüncü sırada karbonat, peroksikarbonat, amonyum karbonat içeren ticari amonyum karbonat gelmektedir (ticaret.gov.tr).

Hollanda ile yapılan ihracat 2000 yılında 875 milyon dolar seviyelerindeyken 2019 yılında en yüksek ihracat rakamına da ulaşmış ve 5.5 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Hollanda'ya ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar yer almaktadır. İkinci sırada otomobiller ve üçüncü sırada yüksek sıcaklıkta taşkömürü katranının damıtılmasından elde yağlar ve diğer ürünler gelmektedir (adanato.org).

İspanya ile yapılan ihracat 2000 yılında 713 milyon dolar seviyelerinden 2019 yılında 7.6 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. İspanya ile en fazla ihracat 2018 yılında 7.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin İspanya'ya ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında otomobiller, ikinci sırasında kadınlar ve kız çocuk için takım elbise, takım, ceket, blazer, elbise, etek, pantolon etek, vb.(yüzme kıyafetleri hariç) yer almaktadır. Üçüncü sırada ise petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar gelmektedir (ticaret.gov.tr).

İsveç ile yapılan ihracat 2000 yılında 200 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılında ise 1.3 milyar dolar olmuştur. İsveç ile yapılan en fazla ihracat 2018 yılında 1.5 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin İsveç'e ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında otomobiller, ikinci sırasında eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar üçüncü sırasında ise kadınlar ve kız çocuk için takım elbise, takım, ceket, blazer, elbise, etek, pantolon etek, vb.(yüzme kıyafetleri hariç) gelmektedir (ticaret.gov.tr).

İsviçre ile yapılan ihracat 2000 yılında 240 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılında ise 1 milyar doları aşmıştır. İsviçre ile en fazla ihracat 2015 yılında son derece ciddi bir artış ile 5.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin İsviçre'ye ihraç ettiği ürünleri ilk sırasında altın (platin kaplamalı altın dahil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde) ikinci sırasında otomobiller ve üçüncü sırasında eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar yer almaktadır (adanato.org).

İsrail ile yapılan ihracat 2000 yılında 650 milyon dolar seviyelerindeyken 2019 yılında 4 milyar doları aşarak en yüksek ihracat seviyesini de yakalamıştır. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin İsrail'e ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında demir çelik yer almaktadır. İkinci sırasında motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları; bunların aksam, parça ve aksesuarı ve üçüncü sırasında plastik ve mamulleri gelmektedir (adaso.org.tr).

İtalya ile yapılan ihracat 2000 yılında 1.7 milyar dolar seviyelerindeyken 2019 yılında 9.3 milyar dolar olmuştur. İtalya ile en fazla ihracat 2018 yılında 9.5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin İtalya'ya ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında otomobiller, ikinci sırasında diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış/soyulmuş) yer almaktadır. Üçüncü sırasında ise eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar gelmektedir (ticaret.gov.tr).

Kırgızistan ile yapılan ihracat 2000 yılında 20.5 milyon dolar seviyelerindeyken 2019 yılında 430 milyon dolar seviyelerine yükselerek en yüksek ihracat düzeyine de ulaşmıştır. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Kırgızistan'a ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında mücevherci eşyası ve aksamı (kıymetli metallere veya kıymetli metallere kaplama metallere) yer almaktadır. ikinci sırasında diğer örme mensucat ve üçüncü sırasında diğer örme mensucat (en>30cm, elastomerik/kauçuk iplik=>%5) gelmektedir (adanato.org).

Malezya ile yapılan ihracat 2000 yılında 40 milyon dolar seviyelerinden 2019 yılında 345 milyon dolar seviyelerine yükselmiştir. Malezya ile en fazla ihracat 2015 yılında 357 milyon dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Malezya'ya ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında demir ve çelik, ikinci sırasında demir veya alaşımsız çelikten çubuklar (dövülmüş, sıcak haddelenmiş) yer almaktadır. Üçüncü sırasında ise mineral yakıtlar ve yağlar bulunmaktadır (ticaret.gov.tr).

Mısır ile yapılan ihracat 2000 yılında 375 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılında ise 3.3 milyar dolar olmuştur. Mısır ile en fazla ihracat 2012 yılında 3.6 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Mısır'a ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar gelmektedir. İkinci sırasında otomobiller ve üçüncü sırasında demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde ürünleri (genişlik ≥ 600 mm) yer almaktadır (adanato.org).

Portekiz ile yapılan ihracat 2000 yılında 185 milyon dolar seviyelerinden 2019 yılında 1.1 milyar dolar ile en yüksek ihracat seviyesine ulaşmıştır. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Portekiz'e ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında otomobiller ikinci sırasında demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde ürünleri (genişlik ≥ 600 mm) yer almaktadır. Üçüncü sırasında pamuk ipliği (dikiş ipliği hariç) (ağırlık itibariyle pamuk oranı ≥ 85 ve perakende olarak satılacak hale getirilmemiş) bulunmaktadır (ticaret.gov.tr).

Romanya ile yapılan ihracat 2000 yılında 325 milyon dolar seviyelerindeyken 2019 yılında 3.85 milyar dolara yükselmiştir. Romanya ile en fazla ihracat 2018 yılında 3.86 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Romanya'ya ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında karayolu taşıtları için aksam ve parçalar bulunmaktadır. İkinci sırasında otomobiller yer alırken üçüncü sırasında sıkıştırılmayla ateşlemeli içten yanmalı pistonlu motorlar (dizel ve yarı dizel) gelmektedir (ticaret.gov.tr).

Rusya ile yapılan ihracat 2000 yılında 644 milyon dolar seviyelerinden 2019 yılında 3.8 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. Rusya ile en fazla ihracat 2013 yılında 6.9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Rusya'ya ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında turuncgiller (taze/kurutulmuş) ikinci sırasında karayolu taşıtları için aksam ve parçalar yer almaktadır. Üçüncü sırasında ise kayısı, kiraz, şeftali, erik ve çakal eriği (taze) bulunmaktadır (ticaret.gov.tr).

Suudi Arabistan ile yapılan ihracat 2000 yılında 386 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılında ise 3.1 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Suudi Arabistan ile en fazla ihracat 2012 yılında 3.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Suudi Arabistan'a ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında dokunmuş halılar ve dokumaya elverişli maddelerden diğer yer kaplamaları bulunmaktadır. İkinci sırasında diğer mobilyalar ve bunların aksam ve parçaları gelmektedir. üçüncü sırasında ise yontulmaya veya inşaata elverişli işlenmiş taşlar (kaygan taşı hariç), mozaik için küp şeklinde taşlar, granüller yer almaktadır (bantb.org.tr).

Şili ile yapılan ihracat 2000 yılında 16 milyon dolar seviyelerinde iken 2019 yılında 343 milyon dolar seviyelerine yükselmiştir. Şili ile en fazla ihracat 2018 yılında 386 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Şili'ye ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında inşaat demiri ikinci sırasında 10 veya daha fazla kişi taşımaya mahsus motorlu taşıtlar bulunmaktadır. Üçüncü sırasında ise otomobiller bulunmaktadır (adanato.org).

Tunus ile yapılan ihracat 2000 yılında 162 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılında ise 847 milyon dolar olmuştur. Tunus ile en fazla ihracat 2014 yılında 915 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Tunus'a ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında pamuklu mensucat (ağırlık itibariyle % 85 veya daha fazla pamuk içeren ve m2 ağırlığı 200 gr. 1 geçenler) bulunmaktadır. İkinci sırasında demir veya alaşımsız çelikten yarı mamuller ve üçüncü sırasında otomobiller yer almaktadır (adanato.org).

Ukrayna ile yapılan ihracat 2000 yılında 258 milyon dolar seviyelerinden 2019 yılında 2 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Ukrayna ile en fazla ihracat 2013 yılında 2.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Ukrayna'ya ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar ikinci sırasında turunçgiller (taze/kurutulmuş) yer almaktadır. Üçüncü sırasında ise helikopterler, uçaklar vb, uzay araçları (uydular dahil), uzay araçlarını fırlatıcı araçlar ve yörünge-altı araçlar gelmektedir (adanato.org).

Yunanistan ile yapılan ihracat 2000 yılında 438 milyon dolar seviyelerinden 2019 yılında 2.1 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Yunanistan ile en yüksek ihracat

2008 yılında 2.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Yunanistan'a ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar yer almaktadır. İkinci sırasında otomobil, steysin vagonlar, yarış arabaları ve üçüncü sırasında demir/çelik yassı mamul, kaplı, sıvanmış bulunmaktadır (koto.org.tr).

Tablo 2.2 bütün olarak ele alındığında seçilmiş yirmi dokuz ülke ile yapılan ihracat rakamlarında inişler ve çıkışlar kaydedilmiştir. 2008 yılı sonunda yaşanan küresel kriz 2009 yılında tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Ancak söz konusu krizin etkisi her ülkede aynı şekilde sonuçlanmamıştır. Şöyle ki 2009 yılı ihracat rakamları ülkelerin çoğunda düşüş eğilimi gösterirken bu durumun tersine ihracat artışı gösteren ülkeler de olmuştur. Brezilya, Çin, İsviçre, Malezya, Mısır 2009 yılında bir önceki yıla göre ihracatta artış sağlanan ülkeler olarak sıralanabilir. En fazla artış İsviçre ve Mısır'da bir milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 2.3'de ise Türkiye'nin analize dahil olan seçilmiş yirmi dokuz ülke ile ithalat kompozisyonu verilmektedir. Tablo 2.3'e göre 2000-2019 yılları arasında en fazla ithalat yapılan ilk ülke 352 milyar dolar ile Rusya olmuştur. İkinci sırada ihracatta birinci sırada yer alan Almanya 331 milyar dolar ile gelmektedir. Üçüncü sırada ise 291 milyar dolar ile Çin yer almaktadır. Son üç ülke ise şöyle sıralanmaktadır; Tunus 3.6 milyar dolar, 2.2 milyar dolar ile Filipinler ve son olarak 860 milyon dolar ile Kırgızistan gelmektedir.

Tablo 2.3. Türkiye'nin 2000-2019 Dönemi Seçilmiş 29 Ülke ile İthalat Kompozisyonu (\$)

	ABD	Avusturya	Almanya	Brezilya	Birleşik Krallık	Bulgaristan	Çin	Endonezya	Filipinler	Fransa
2000	3.911.022.329	516.753.860	7.198.209.376	302.505.071	2.747.746.249	465.408.286	1.344.731.391	231.389.042	28.555.337	3.531.817.961
2001	3.261.298.354	417.549.194	5.335.443.468	212.121.093	1.913.846.028	393.516.184	925.619.822	202.234.521	35.981.973	2.283.939.322
2002	3.099.099.259	588.026.121	7.041.532.432	236.091.178	2.438.296.458	508.448.711	1.368.316.717	327.021.231	43.577.318	3.052.706.492
2003	3.495.770.394	824.232.384	9.452.963.795	401.826.090	3.500.015.220	689.462.333	2.610.298.044	450.353.860	59.557.934	4.164.120.125
2004	4.745.194.567	1.071.813.340	12.515.655.290	566.292.870	4.317.140.445	959.470.843	4.476.077.424	623.420.300	111.868.193	6.201.348.126
2005	5.375.547.771	940.056.191	13.633.887.595	798.575.858	4.695.644.783	1.190.079.075	6.885.399.526	750.237.615	117.331.793	5.887.816.578
2006	6.260.872.973	1.077.181.999	14.768.220.038	934.782.476	5.137.552.739	1.663.424.933	9.669.110.140	1.031.302.884	130.298.142	7.239.952.633
2007	8.166.068.080	1.351.437.419	17.539.955.009	1.172.669.219	5.477.102.302	1.951.656.373	13.234.091.842	1.359.927.601	196.553.074	7.849.708.540
2008	11.975.928.841	1.525.521.866	18.687.197.411	1.423.867.764	5.258.922.575	1.840.007.677	15.658.210.407	1.408.894.820	142.256.329	9.022.015.247
2009	8.575.737.462	1.203.634.214	14.096.963.072	1.105.889.970	3.473.433.486	1.116.901.691	12.676.572.760	1.017.887.914	98.699.367	7.091.795.276
2010	12.318.745.136	1.439.447.624	17.549.112.245	1.347.524.940	4.680.611.329	1.702.534.340	17.180.806.446	1.476.658.613	107.400.070	8.176.599.761
2011	16.034.120.617	1.736.366.286	22.985.566.776	2.074.353.931	5.840.379.780	2.474.620.528	21.693.335.513	1.931.716.806	122.311.390	9.229.557.650
2012	14.130.546.105	1.634.272.120	21.400.613.808	1.770.094.120	5.629.454.631	2.753.649.891	21.295.241.830	1.795.778.174	157.737.496	8.589.895.931
2013	12.596.170.407	1.749.726.262	24.182.421.733	1.408.806.202	6.281.414.499	2.760.302.820	24.685.885.338	1.989.682.847	181.168.594	8.079.840.091
2014	12.727.561.574	1.814.149.591	22.369.476.421	1.728.745.207	5.932.227.262	2.846.184.709	24.918.223.694	2.043.491.797	113.986.507	8.122.571.479
2015	11.141.461.873	1.568.026.304	21.351.884.464	1.792.241.432	5.541.276.826	2.254.179.613	24.873.456.845	1.638.245.117	115.774.073	7.597.686.815
2016	10.867.793.413	1.521.239.793	21.474.989.265	1.788.012.371	5.320.236.686	2.142.523.181	25.441.432.799	1.424.721.605	122.374.778	7.364.715.497
2017	11.951.744.041	1.472.590.809	21.301.869.301	2.544.927.922	6.548.620.390	2.773.126.951	23.370.619.564	1.506.816.518	145.867.586	8.070.896.536
2018	12.377.680.691	1.494.565.310	20.407.264.000	3.257.706.199	7.446.107.100	2.501.393.395	20.719.046.410	1.333.897.670	122.444.020	7.413.025.177
2019	11.186.782.986	1.290.508.386	17.977.666.396	2.595.005.700	5.426.647.002	2.337.791.965	18.496.580.460	1.281.440.413	134.541.937	6.353.527.372
Toplam	184.199.146.873	25.237.099.073	331.270.891.895	27.462.039.613	97.606.675.790	35.324.683.499	291.523.056.972	23.825.119.348	2.288.285.911	135.323.536.609

	Güney Afrika	Hindistan	Hollanda	İspanya	İsveç	İsviçre	İsrail	İtalya	Kirgizistan	Malezya
2000	171.810.201	449.307.322	1.584.460.922	1.678.156.280	1.439.756.647	890.976.835	505.481.677	4.332.788.267	2.349.517	268.639.662
2001	345.028.140	354.875.121	1.041.587.333	1.066.140.844	543.863.954	1.227.421.574	529.489.361	3.484.129.012	6.307.053	239.369.933
2002	211.027.138	564.463.264	1.311.277.638	1.419.212.295	535.068.036	2.142.746.905	544.466.514	4.096.967.762	17.622.564	244.940.728
2003	335.712.630	722.855.219	1.656.669.963	2.003.745.367	822.161.459	2.968.186.678	459.488.300	5.471.536.579	10.905.892	390.654.479
2004	1.006.682.716	1.046.398.380	1.908.145.350	3.253.675.481	1.118.403.297	3.404.540.054	714.142.767	6.858.738.613	13.383.622	646.746.658
2005	1.259.977.518	1.280.473.055	2.151.585.127	3.555.105.916	1.427.141.388	4.053.976.596	804.690.519	7.566.262.070	14.112.993	785.562.044
2006	1.793.112.689	1.579.404.944	2.160.109.821	3.832.589.470	1.488.103.803	4.014.793.134	782.149.470	8.649.577.086	27.454.982	934.227.336
2007	2.172.297.516	2.299.732.094	2.655.038.889	4.342.993.585	1.351.437.419	5.268.879.260	1.081.742.961	9.751.279.922	45.019.919	1.253.029.751
2008	1.502.492.490	2.457.908.420	3.056.339.939	4.548.181.928	1.908.963.233	5.588.438.711	1.447.918.834	10.682.037.490	47.974.239	1.512.361.128
2009	1.103.312.975	1.902.606.651	2.543.072.706	3.776.917.481	1.890.994.107	1.999.386.065	1.074.726.958	7.594.645.080	31.446.013	960.938.050
2010	889.635.176	3.409.937.589	3.155.999.656	4.840.061.736	1.922.793.304	3.153.701.528	1.359.638.700	10.139.887.874	30.899.651	1.124.036.301
2011	1.954.585.941	6.498.651.492	4.004.954.846	6.196.451.716	2.284.367.234	5.018.977.253	2.057.313.741	13.449.860.657	52.123.374	1.567.502.649
2012	1.289.820.599	5.843.637.676	3.660.634.272	6.023.625.233	2.135.409.915	4.304.863.872	1.710.401.175	13.344.467.997	45.226.316	1.278.247.205
2013	1.479.338.147	6.367.790.621	3.363.585.397	6.417.719.165	2.046.400.466	9.645.289.289	2.417.954.924	12.884.863.686	36.964.084	1.230.782.615
2014	1.189.351.847	6.898.576.779	3.517.164.458	6.075.843.016	2.014.857.944	4.821.031.147	2.881.261.733	12.055.972.191	65.647.764	1.160.992.671
2015	918.540.907	5.613.515.289	2.914.358.935	5.588.523.675	1.585.004.356	2.445.863.569	1.672.500.782	10.639.041.642	76.857.917	1.339.167.678
2016	1.058.113.592	5.757.246.112	3.000.336.335	5.679.304.946	1.478.308.474	2.502.960.601	1.385.605.217	10.218.386.785	101.066.820	1.996.955.400
2017	1.744.438.344	6.216.638.566	3.747.619.413	6.372.911.280	1.776.954.679	6.899.988.422	1.505.113.435	11.304.715.132	143.794.003	3.138.558.280
2018	1.381.536.762	7.534.558.003	3.304.667.808	5.492.455.981	1.730.645.717	2.816.560.050	1.714.355.242	10.154.156.347	47.342.116	2.132.975.351
2019	757.589.178	6.593.483.252	3.071.256.794	4.227.382.797	1.569.637.390	3.256.679.174	1.742.927.163	8.612.017.979	43.327.449	1.859.830.551
Toplam	22.564.404.506	73.392.059.849	53.808.865.602	86.390.998.192	31.070.272.822	76.425.260.717	26.391.369.473	181.291.332.171	859.826.288	24.065.518.470

	Mısır	Portekiz	Romanya	Rusya	Suudi Arabistan	Şili	Tunus	Ukrayna	Yunanistan
2000	140.720.397	90.730.733	673.927.760	3.886.583.276	961.682.275	92.274.239	64.842.883	981.559.775	430.812.980
2001	91.720.413	67.686.742	481.139.647	3.435.672.619	729.644.638	73.473.693	72.935.820	757.625.630	266.253.783
2002	118.172.738	100.680.170	661.764.557	3.891.721.401	120.827.882	79.269.963	71.800.648	991.097.280	312.462.301
2003	189.396.996	155.029.686	955.971.135	5.451.315.438	208.521.449	160.489.998	98.139.778	1.331.505.472	427.743.333
2004	255.241.798	236.730.450	1.699.553.146	9.033.138.484	353.942.163	176.449.200	100.409.572	2.509.351.386	594.350.617
2005	267.245.816	398.003.349	2.285.591.955	12.905.619.879	587.195.712	326.176.980	117.372.416	2.651.017.078	727.829.627
2006	392.523.769	381.857.798	2.668.986.859	17.806.238.758	623.030.649	441.924.519	150.094.226	3.059.079.420	1.045.327.904
2007	652.987.552	406.570.184	3.112.752.124	23.508.494.288	735.701.717	533.968.776	229.788.257	4.519.113.917	950.157.396
2008	886.237.269	479.850.282	3.547.820.080	31.364.476.862	908.917.074	324.109.882	365.381.316	6.106.324.788	1.150.715.179
2009	641.551.791	417.987.668	2.257.963.353	19.450.085.570	775.784.481	200.386.905	234.980.277	3.156.659.138	1.131.065.420
2010	926.476.321	503.658.070	3.449.194.982	21.600.641.439	1.380.601.308	311.709.442	280.720.125	3.832.744.022	1.541.599.547
2011	1.382.216.480	606.556.705	3.801.296.530	23.952.914.321	2.001.528.526	474.340.869	249.790.094	4.812.060.121	2.568.826.355
2012	1.342.050.598	644.368.502	3.236.424.992	26.625.286.056	2.171.043.173	466.042.285	195.623.995	4.394.199.797	3.539.868.993
2013	1.628.868.451	680.055.156	3.592.567.826	25.064.213.832	2.014.870.227	405.861.405	289.267.995	4.516.332.838	4.206.019.845
2014	1.434.472.432	762.683.633	3.363.233.118	25.288.597.271	2.343.143.861	363.303.857	196.697.088	4.242.612.328	4.043.838.977
2015	1.215.905.245	640.306.183	2.598.908.347	20.401.756.568	2.117.220.038	282.572.405	144.077.031	3.448.171.136	1.860.935.195
2016	1.443.397.200	658.281.935	2.195.728.349	15.162.386.047	1.835.228.976	232.971.710	214.382.825	2.547.635.876	1.187.057.570
2017	1.997.503.294	684.343.967	2.480.195.988	19.514.093.954	2.110.160.660	264.999.615	206.465.898	2.817.132.553	1.833.068.237
2018	2.190.936.767	654.352.318	2.447.471.127	21.989.573.934	2.318.410.526	370.583.808	182.079.821	2.645.479.493	2.104.899.544
2019	1.812.286.696	693.890.695	2.483.071.239	22.453.026.441	1.922.407.331	235.878.668	157.416.510	2.604.452.022	1.396.375.143
Toplam	19.009.912.023	9.263.624.226	47.993.563.114	352.785.836.438	26.219.862.666	5.816.788.219	3.622.266.575	61.924.154.070	31.319.207.946

Kaynak: TÜİK, 2022

Türkiye'nin analizi yapılmış olan yirmi dokuz ülke ile olan ithalatı değerlendirilecek olunursa;

ABD ile yapılan ithalat 2000 yılında 3.9 milyar dolar iken 2019 yılında 11.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. ABD ile en fazla ithalat 2011 yılında 16 milyar dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin ABD'den ithal ettiği ürünler arasında ilk sırada helikopterler, uçaklar vb; uzay araçları (uydular dahil), uzay araçlarını fırlatıcı araçlar ve yörünge-altı araçları yer almaktadır. İkinci sırasında dökme demirin, demirin veya çeliğin döküntü ve hurdaları veya bunların eritilmesi ile elde edilmiş külçeler ve üçüncü sırasında turbojetler, turbopropellerler ve diğer gaz türbinleri bulunmaktadır (uib.org.tr).

Avusturya ile yapılan ithalat 2000 yılında 516 milyon dolar iken 2019 yılında 1.2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Avusturya ile en fazla ithalat 2014 yılında 1.8 milyar dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Avusturya'dan ithal ettiği başlıca ürünler arasında ilk sırada suni devamsız lifler (işlem görmemiş), ikinci sırada otomobiller, üçüncü sırada ise diğer alaşımlı çelikten yassı hadde mamulleri (genişliği 600 mm. veya daha fazla) gelmektedir (adanato.org).

Almanya ile yapılan ithalat 2000 yılında 7 milyar dolar seviyelerindeyken 2019 yılında 18 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. Almanya ile en fazla ithalat 2013 yılında 24 milyar seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Almanya'dan ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında dizel motorlar için aksam ve parçalar yer alırken ikinci sırada benzinli motorlar için aksam ve parçalar bulunmaktadır. Üçüncü sırada ise motorlu taşıt; kıvılcım ateşlemeli (1000cm³) gelmektedir (kirikkaletso.org.tr).

Brezilya ile yapılan ithalat 2000 yılında 302 milyon dolar seviyelerindeyken 2019 yılında 2.5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Brezilya ile en fazla ithalat 2018 yılında 3 milyar dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Brezilya'dan ithalatında başlıca ürünlerin ilk sırasında soya fasulyesi bulunmaktadır. İkinci sırada demir cevherleri ve konsantreleri ve üçüncü sırada pamuk (karde edilmemiş veya penyelenmemiş) gelmektedir (adanato.org).

Türkiye'nin Birleşik Krallık ile 2000 yılı ithalatı 2.7 milyar dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı ise 5.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Birleşik Krallık ile en fazla ithalat 2018 yılında 7.4 milyar dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Birleşik

Krallık'tan ithal ettiği başlıca ürünlerin ilk sırasında nükleer reaktörler, kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler ile bunların aksam ve parçaları ikinci sırasında ise demir ve çelik ve üçüncü sırasında tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kıymetli metallere kaplama metaller ve bunlardan mamul eşyalar gelmektedir (adaso.org.tr).

Bulgaristan ile 2000 yılı ithalatı 465 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı ise 2.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bulgaristan ile en fazla ithalat 2017 yılında 2.7 milyar dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Bulgaristan'dan ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, ikinci sırasında rafine edilmiş bakır ve bakır alaşımları (ham), üçüncü sırasında ise izole edilmiş teller, kablolar ve diğer elektrik iletkenler tek tek kaplanmış liflerden oluşan fiber optik kablolar yer almaktadır (ticaret.gov.tr).

Çin ile 2000 yılı ithalatı 1.3 milyar dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı 18.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Çin ile en fazla ithalat 2014 yılında 25 milyar dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Çin'den ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında hücresel ağlar için veya diğer kablolu ağlar için telefonlar, ikinci sırasında portatif nümerik otomatik bilgi işlem makineleri; ağırlık <10 kg ve üçüncü sırasında ses, görüntü/diğer bilgileri almaya, çevirmeye, vermeye/yeniden oluşturmak için makine gelmektedir (ftso.org.tr).

Endonezya ile 2000 yılı ithalatı 231 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı 1.2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Endonezya ile en fazla ithalat 2014 yılında 2 milyar dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Endonezya'dan ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında suni devamsız lifler (işlem görmemiş), ikinci sırasında tabii kauçuk, balata, güta-perka, guayül, çikil (chicle) vb. tabii sakızlar ve üçüncü sırasında ise sentetik devamsız liften iplik (dikiş ipliği hariç) (perakende olarak satılacak hale getirilmemiş) yer almaktadır (adanato.org).

Filipinler ile 2000 yılı ithalatı 28.5 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı 134.5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Filipinler ile en fazla ithalat 2017 yılında 145 milyon dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Filipinler'e ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında elektronik entegre devreler, ikinci sırasında baskı yapmaya mahsus makinalar; kopyalama ve faks makinaları, bunların aksam, parça ve aksesuarları ve

üçüncü sırasında hindistan cevizi, brezilya ve kaju cevizi (taze/kurutulmuş) gelmektedir (ticaret.gov.tr).

Fransa ile 2000 yılı ithalatı 3.5 milyar dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı 6.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Fransa ile en fazla ithalat 2011 yılında 9.2 milyar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Fransa'dan ithal ettiği ürünlerim ilk sırasında binek otomobilleri ve esas itibariyle insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar (yarış arabaları dâhil) yer almaktadır. İkinci sırasında karayolu taşıtları için aksam, parça ve aksesuarlar ve üçüncü sırasında demir veya alaşimsız çelikten yassı hadde ürünleri (genişlik $\geq$ 600 mm) (sıcak haddelenmiş) (kaplanmamış) gelmektedir (adanato.org).

Güney Afrika ile 2000 yılı ithalatı 171 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı ithalatı 757 milyon dolar seviyelerindedir. Güney Afrika ile en fazla ithalat 2017 yılında 1.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Güney Afrika'dan ithal ettiği ürünler arasında ilk sırada santrifüjler; sıvıların veya gazların filtre edilmesine veya arıtılmasına mahsus makine ve cihazlar, ikinci sırada altın (platin kaplamalı altın dahil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde) ve üçüncü sırada taşkömürü; taşkömüründen elde edilen briketler, topak vb. katı yakıtlar gelmektedir (adanato.org).

Hindistan ile 2000 yılı ithalatı 450 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı ise 6.5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Hindistan ile en fazla ithalat 2018 yılında 7.5 milyar dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Hindistan'dan ithal ettiği ürünler arasında ilk sırada petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar yer almaktadır. İkinci sırada mücevherci eşyası ve aksamı (kıymetli metallere veya kıymetli metallerle kaplama metallere) ve üçüncü sırada sentetik filament iplikleri (dikiş ipliği hariç) (perakende olarak satılacak hale getirilmemiş) gelmektedir (ticaret.gov.tr).

Hollanda ile 2000 yılı ithalatı 1.5 milyar dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı 3 milyar doları aşmıştır. Hollanda ile en fazla ithalat 2011 yılında 4 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Hollanda'dan ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında poliasetaller, diğer polieterler, epoksi reçineler, polikarbonatlar, alkit reçineler, polialisterler, vb. yer almaktadır. İkinci sırasında gıda müstahzarları ve

üçüncü sırasında Demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde ürünleri (genişlik $\geq$ 600 mm) yer almaktadır (adanato.org).

İspanya ile 2000 yılı ithalatı 1.6 milyar dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı 4.2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İspanya ile en fazla ithalat 2013 yılında 6.4 milyon dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin İspanya'dan ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında motorlu taşıt; dizel/yarı dizel (1500cm³<2500cm³) bulunmaktadır. İkinci sırasında alaşımsız çinko; çinko $<99,99\%$ yer alırken üçüncü sırada ise stiren (vinil benzen) gelmektedir (ticaret.gov.tr).

İsveç ile 2000 yılı ithalatı 1.4 milyar dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı ise 1.5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İsveç ile en fazla ithalat 2011 yılında 2.2 milyar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin İsveç'ten ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında demir cevherleri ve konsantreleri, ikinci sırasında bir veya iki yüzü kaolin (çin kili) veya diğer inorganik maddeler ile sıvanmış kağıt ve kartonlar yer almaktadır. Üçüncü sırasında ise dökme demirin, demirin veya çeliğin döküntü ve hurdaları veya bunların eritilmesi ile elde dilmiş külçeler gelmektedir (ticaret.gov.tr).

İsviçre ile 2000 yılı ithalatı 890 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı ise 3.2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İsviçre ile en fazla ithalat 2013 yılında 9.6 milyar dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin İsviçre'den ithal ettiği ürünleri ilk sırasında altın (platin kaplamalı altın dahil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde) ikinci sırasında insan kanı, hayvan kanı, serum, aşı, toksin vb. ürünler ve üçüncü sırasında tedavide veya korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış) yer almaktadır (adanato.org).

İsrail ile 2000 yılı ithalatı yarım milyar dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı ise 1.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İsrail ile en fazla ithalat 2013 yılında 2.4 milyar dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin İsrail'den ihraç ettiği ürünlerin ilk sırasında mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümenli maddeler, mineral mumlar yer almaktadır. İkinci sırasında plastik ve mamülleri ve üçüncü sırasında organik kimyasal ürünler gelmektedir (adaso.org.tr).

İtalya ile 2000 yılı ithalatı 4.3 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı ise 8.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İtalya ile en fazla ithalat 2011 yılında 13.4 milyar dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin İtalya'dan ithal ettiği ürünlerin

ilk sırasında karayolu taşıtları için aksam ve parçalar ikinci sırasında petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar yer almaktadır. Üçüncü sırasında ise mücevherci eşyası ve aksamı (kıymetli metallere veya kıymetli metallere kaplama metallere) gelmektedir (ticaret.gov.tr).

Kırgızistan ile 2000 yılı ithalatı 2.3 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı ise 43 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Kırgızistan ile en fazla ithalat 2017 yılında 143 milyon dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Kırgızistan'a ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında kuru baklagiller (kabuksuz) (taneleri ikiye ayrılmış) ikinci sırasında pamuk (karde edilmemiş veya penyelenmemiş) yer almaktadır. Üçüncü sırasında ise kıymetli metal cevherleri ve konsantreleri gelmektedir (adanato.org).

Malezya ile 2000 yılı ithalatı 270 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı ise 1.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Malezya ile en fazla ithalat 2017 yılında 3.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Malezya'dan ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ikinci sırasında palm yağı ve fraksiyonları (kimyasal olarak değiştirilmemiş) gelmektedir. Üçüncü sırasında ise elektrikli makine ve cihazlar, ses kaydetme-verme cihazları bulunmaktadır (ticaret.gov.tr).

Mısır ile 2000 yılı ithalatı 140 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı 1.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Mısır ile en fazla ithalat 2018 yılında 2.1 milyar dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Mısır'dan ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında propilen ve diğer olefinlerin polimerleri (ilk şekillerde) yer almaktadır. İkinci sırasında petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar ve üçüncü sırasında sentetik filament iplikten dokunmuş kumaşlar gelmektedir (adanato.org).

Portekiz ile 2000 yılı ithalatı 90 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı 694 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Portekiz ile en fazla ithalat 2014 yılında 762 milyon dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Portekiz'den ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında polikarboksilik asitler, anhidritleri, halojenürleri ve türevleri yer almaktadır. İkinci sırasında sıvanmamış kağıt ve karton ve her boyutta perfore edilmemiş delikli kart ve delikli şerit kağıt ve üçüncü sırasında sodalı veya sülfatlı kimyasal odun hamuru bulunmaktadır (ticaret.gov.tr).

Romanya ile 2000 yılı ithalatı 674 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı ise 2.5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Romanya ile en fazla ithalat 2013 yılında 3.5 milyar dolar olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Romanya'dan ithal ettiği ürünlerin birinci sırasında kıvılcım ile ateşlemeli içten yanmalı doğrusal veya döner pistonlu motorlar (patlamalı motor) bulunmaktadır. İkinci sırasında dökme demirin, demirin veya çeliğin döküntü ve hurdaları veya bunların eritilmesi ile elde dilmiş külçeler yer almaktadır. Üçüncü sırasında ise karayolu taşıtları için aksam ve parçalar gelmektedir (ticaret.gov.tr).

Rusya ile 2000 yılı ithalatı 3.8 milyar dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı ise 22.5 milyar dolar olmuştur. Rusya ile en fazla ithalat 2008 yılında 31 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'den Rusya'ya ithal edilen ürünlerin ilk sırasında petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar ikinci sırasında buğday ve mahlut yer almaktadır. Üçüncü sırasında ise taşkömürü; taşkömüründen elde edilen briketler, topak vb. katı yakıtlar bulunmaktadır (ticaret.gov.tr).

Suudi Arabistan 2000 yılı ithalatı 961 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı ise 1.9 milyar dolar olmuştur. Suudi Arabistan ile en fazla ithalat 2014 yılında 2.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında propilen ve diğer olefinlerin polimerleri (ilk şekillerde) ikinci sırasında etilen polimerleri (ilk şekillerde) bulunmaktadır. üçüncü sırasında ise asitlik alkoller ve bunların halojenlenmiş, sülfolanmış, nitrolanmış veya nitrozalanmış türevleri bulunmaktadır (bantb.org.tr).

Şili ile 2000 yılı ithalatı 2000 yılı itibariyle 92 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı ise 235 milyon dolar olmuştur. Şili ile en fazla ithalat 2007 yılında yarım milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2019 yıl itibariyle Türkiye'nin Şili'den ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında rafine edilmiş bakır ve bakır alaşımları (ham) ikinci sırasında diğer sert kabuklu meyveler (taze veya kurutulmuş)(kabuğu çıkarılmış veya soyulmuş olsun olmasın) yer almaktadır. üçüncü sırasında ise nitritler; nitratlar gelmektedir (adanato.org).

Tunus ile 2000 yılı ithalatı 65 milyon dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2019 yılı ithalatı ise 157 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Tunus ile en fazla ithalat 2008 yılında 365 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.2019 yılı itibariyle Türkiye'nin

Tunus'tan ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında azot, fosfor ve potasyumun ikisini veya üçünü içeren mineral veya kimyasal gübreler bulunmaktadır. İkinci sırasında dökme demirin, demirin veya çeliğin döküntü ve hurdaları veya bunların eritilmesi ile elde dilmiş külçeler yer almaktadır. Üçüncü sırasında ise elektrik kontrol, dağıtım tabloları, panolar, konsollar, kabinler, diğer mesnetler ve sayısal kontrol cihazları gelmektedir (adanato.org).

Ukrayna ile 2000 yılı ithalatı 382 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı ise 2.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ukrayna ile en fazla ithalat 2011 yılında 4.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Ukrayna'dan ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında soya fasulyesi ikinci sırasında mısır ve üçüncü sırasında demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde ürünleri (genişlik ≥ 600 mm) yer almaktadır (adanato.org).

Yunanistan ile 2000 yılı ithalatı 430 milyon dolar seviyelerindedir. 2019 yılı ithalatı ise 1.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yunanistan ile en fazla ithalat 2013 yılında 4.2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin Yunanistan'dan ithal ettiği ürünlerin ilk sırasında petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar yer almaktadır. İkinci sırasında pamuk (kardesiz, taranmamış)ve üçüncü sırasında propilen ve diğer olefinlerin polimerleri yer almaktadır (koto.org.tr).

Tablo 2.3 bütün olarak ele alındığında seçilmiş yirmi dokuz ile yapılan ithalat rakamlarında inişler ve çıkışlar kaydedilmiştir. 2001 yılında yaşanan kriz ithalatımızı da ciddi anlamda etkilemiştir. Türkiye ile seçilmiş yirmi dokuz ülke ile yapılan ithalat rakamlarında 2001 yılında önceki yıla göre düşüşler gerçekleşse de tersi durumlar da söz konusu olmuştur. Filipinler, Güney Afrika, İsviçre, İsrail ve Kırgızistan'da 2001 yılında bir önceki yıla göre ithalatta artış sağlanmıştır. En fazla artış Güney Afrika'da bir önceki seneye göre yaklaşık yüzde elli oranında gerçekleşmiştir.

2.3. Türkiye ve Seçilmiş 29 Ülkenin İlgili Yıllarda 057 Ürün Grubu Dış Ticaret Kompozisyonu

Türkiye'nin seçilmiş yirmi dokuz ülke ile dış ticaretine ilişkin ihracat ve ithalat verileri değerlendirildikten sonra analizi yapılan 057 ürün grubu olan yaş/kuru meyve ve kabuklu yemişlere ilişkin Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkenin dünya ülkeleriyle

olan ihracat ve ithalat kompozisyonları değerlendirilmiştir. Tablo 2.4’de Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkenin analizi yapılan 057 ürün grubuna ilişkin ihracat kompozisyonu verilmektedir. Tablo 2.4’ e göre 2000-2019 yılları arası Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkenin 057 ürün grubunda ihracat kompozisyonuna bakılacak olursa ilk sırada 187 milyar dolar ile ABD yer almaktadır. 140 milyar dolar ile İspanya ikinci sırada gelmektedir. Hollanda ise 75 milyar dolar ile üçüncü sırada yer almaktadır. Son üç ülke ise şöyle sıralanmaktadır; 678 milyon dolar ile Bulgaristan yirmi yedinci sırada, 499 milyon dolar ile Kırgızistan yirmi sekizinci sırada ve son sırada ise 210 milyon dolar ile İsviçre gelmektedir. Türkiye ise 59 milyar dolar ile altıncı sırada yer almaktadır.

Tablo 2.4 bütün olarak ele alındığında 2000-2019 yılları arası Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkenin 057 ürün grubundaki ihracat rakamlarında inişler ve çıkışlar kaydedilmiştir. 2009 küresel krizinin olumsuz etkisini 057 ürün grubunun ihracatında da gözlemlemekteyiz. Yirmi dokuz ülkenin yirmisinde 2008 yılına göre 2009 yılında ihracatta düşme yaşanmıştır. ABD, Çin, Güney Afrika, İsveç, İsrail, Malezya, Mısır, Romanya, Türkiye ve Ukrayna’da ise 2008 yılına göre 2009 yılında 057 ürün grubu ihracatında artış gerçekleşmiştir.

Tablo 2.4. 057 Ürün Grubunda 2000-2019 Dönemi Türkiye ve Seçilmiş 29 Ülkenin İhracat Kompozisyonu (\$)

	ABD	Avusturya	Almanya	Brezilya	Birleşik Krallık	Bulgaristan	Çin	Endonezya	Filipinler	Fransa
2000	3.862.230.783	56.863.669	311.010.000	365.673.730	84.209.361	7.619.497	348.361.022	126.430.825	434.147.067	1.183.503.970
2001	3.948.387.385	74.099.922	428.564.000	343.681.974	81.410.170	6.188.093	353.118.362	104.588.041	430.752.710	1.255.974.192
2002	4.143.112.765	65.795.834	520.390.000	367.219.157	89.410.735	5.912.184	463.795.474	131.652.431	472.043.149	1.479.199.805
2003	4.670.746.257	85.225.021	582.987.000	499.808.233	102.892.965	9.891.761	604.543.190	141.675.340	516.901.349	1.666.265.352
2004	5.283.217.118	82.157.724	766.089.000	590.651.521	157.657.808	12.794.604	771.543.570	152.812.354	513.918.474	1.692.292.795
2005	6.303.312.835	102.627.978	1.060.630.000	673.014.166	181.394.713	10.048.320	905.091.509	205.562.250	573.999.536	1.766.425.852
2006	6.701.678.957	132.605.609	1.270.509.000	689.319.476	256.079.059	13.715.105	1.097.754.041	225.396.608	637.536.707	1.824.285.980
2007	7.262.526.904	166.633.495	1.427.196.000	899.584.525	256.343.582	23.252.816	1.378.124.695	275.335.753	666.833.847	2.015.472.169
2008	8.371.852.756	227.066.325	1.759.053.988	947.347.629	233.178.166	31.279.673	1.821.982.012	295.315.246	742.191.082	2.106.247.674
2009	8.542.573.024	182.661.485	1.491.394.509	811.403.779	218.265.126	28.594.016	2.162.162.101	259.033.598	589.189.760	1.794.206.298
2010	9.958.566.280	210.646.780	1.535.221.904	862.730.836	260.166.006	33.316.363	2.410.980.960	296.509.849	563.207.219	1.900.525.348
2011	11.532.389.087	256.817.956	1.611.645.492	887.019.244	286.889.254	45.842.337	2.838.714.152	434.567.981	933.612.004	2.027.744.979
2012	13.006.754.389	247.012.630	1.440.810.692	840.966.235	220.803.971	47.022.077	3.404.664.921	400.936.767	1.029.843.327	2.011.885.510
2013	14.253.811.662	255.074.601	1.684.728.292	823.716.051	311.115.106	57.236.337	3.827.165.398	417.371.406	1.396.719.687	2.038.234.245
2014	14.575.579.959	268.318.156	1.819.153.472	776.572.027	268.248.999	52.570.091	4.013.425.325	654.076.487	1.685.225.406	2.123.029.290
2015	14.209.507.990	258.528.178	1.862.051.034	814.016.976	278.507.306	51.199.443	4.881.427.487	774.505.328	795.738.002	1.868.298.633
2016	13.806.283.807	285.267.081	1.921.152.718	784.263.187	279.680.309	49.576.176	5.208.981.972	710.013.276	1.116.080.079	1.827.595.211
2017	14.640.936.500	258.126.317	1.933.924.434	854.870.939	317.526.279	56.357.685	5.059.310.782	932.233.030	1.763.538.256	1.894.609.933
2018	14.450.613.446	281.782.734	2.001.350.541	879.624.592	334.856.321	71.763.755	5.009.107.994	819.672.390	2.055.660.864	1.739.817.482
2019	14.834.760.315	276.952.210	1.909.641.144	923.833.438	302.148.219	63.929.824	5.957.948.267	792.393.026	2.616.049.341	1.547.417.998
Toplam	187.657.163.262	3.774.263.705	27.337.503.220	14.635.317.715	4.520.783.455	678.110.157	52.518.203.234	8.150.081.986	19.533.187.866	35.763.032.716

	Güney Afrika	Hindistan	Hollanda	İspanya	İsvç	İsviçre	İsrail	İtalya	Kirgizistan	Malezya
2000	569.630.960	546.724.814	1.048.850.697	3.199.037.216	19.184.759	2.077.280	190.667.000	1.796.989.805	3.306.904	101.946.786
2001	538.992.103	485.548.418	1.073.294.486	3.352.905.590	25.929.362	3.634.342	168.879.000	1.936.693.885	2.779.520	99.336.625
2002	581.897.012	518.948.460	1.132.284.444	4.001.076.053	47.791.032	4.308.045	155.528.000	1.977.166.843	4.621.830	102.541.352
2003	887.598.506	505.941.583	1.676.447.866	5.049.595.246	67.005.371	5.180.173	176.541.000	2.405.422.676	4.601.620	90.475.172
2004	1.174.419.145	675.868.433	2.052.255.107	5.235.030.348	76.845.976	4.968.519		2.346.842.171	4.325.519	85.561.911
2005	1.239.770.850	861.127.969	2.362.898.757	5.352.942.256	76.008.698	7.755.586	268.915.000	2.666.427.002	3.967.864	82.795.890
2006	1.151.517.024	846.964.317	2.589.900.426	5.748.062.260	74.956.474	8.052.577	251.341.000	2.870.027.609	8.914.470	79.858.939
2007	1.472.062.501	862.053.800	3.207.000.267	6.425.237.168	77.211.528	9.240.671	334.258.000	3.516.498.973	27.094.072	75.921.148
2008	1.581.593.906	1.122.076.135	3.923.552.555	7.297.551.279	78.398.014	13.801.089	285.177.000	4.093.142.816	47.108.042	77.460.069
2009	1.613.117.713	1.021.926.615	3.490.308.816	6.752.449.138	92.139.773	9.037.360	351.732.000	3.201.409.896	30.146.829	81.761.257
2010	2.185.575.733	1.073.102.434	3.625.035.168	7.086.194.321	88.114.538	9.093.744	406.080.000	3.648.341.195	32.970.545	96.051.870
2011	2.293.305.301	1.423.703.301	4.357.661.627	7.554.129.957	86.689.558	10.237.180	431.721.000	3.864.431.025	39.184.097	110.170.468
2012	2.348.770.991	1.360.666.463	4.368.721.264	7.950.259.944	109.986.008	10.806.961	501.794.000	3.708.365.690	55.458.563	100.370.343
2013	2.630.114.838	1.640.315.538	5.085.299.564	9.144.690.006	103.615.845	14.700.991	580.492.000	3.938.517.195	52.570.613	123.851.522
2014	2.823.071.785	1.604.675.837	5.443.140.560	9.132.744.060	84.973.092	15.286.375	560.148.000	3.966.921.658	37.869.304	144.299.703
2015	2.904.812.751	1.447.954.305	4.580.812.249	8.981.092.039	87.193.177	16.961.123	464.009.000	3.678.130.746	15.118.391	134.189.617
2016	2.894.059.303	1.558.208.312	5.404.227.831	8.992.649.230	88.774.661	17.346.712	457.346.000	3.816.600.652	23.244.349	153.834.772
2017	3.378.310.003	1.803.255.922	5.998.919.273	9.318.032.595	91.120.241	15.965.975	573.407.000	4.050.777.536	34.068.023	154.278.861
2018	3.664.651.258	1.490.632.392	6.778.126.986	9.941.818.875	88.000.583	16.999.278	479.269.000	3.921.516.373	29.071.875	160.074.708
2019	3.405.171.078	1.440.345.652	6.812.863.285	9.734.770.575	95.042.001	15.306.683	548.876.000	3.601.933.873	42.783.883	135.278.305
Toplam	39.338.442.761	22.290.040.700	75.011.601.228	140.250.268.156	1.558.980.691	210.760.664	7.186.180.000	65.006.157.619	499.206.313	2.190.059.318

	Mısır	Portekiz	Romanya	Rusya	Suudi Arabistan	Şili	Tunus	Türkiye	Ukrayna	Yunanistan
2000	57.431.775	63.649.815	18.851.000	25.796.812	23.845.630	1.191.733.537	48.150.857	1.003.127.455	11.934.010	412.998.446
2001	57.178.326	91.433.787	22.905.000	33.659.950	22.713.895	1.221.026.887	87.171.220	1.178.312.652	10.365.040	481.016.072
2002	36.034.651	94.533.653	20.515.000	22.152.172	31.728.040	1.325.221.022	82.738.525	1.145.021.180	21.637.570	383.405.368
2003	49.961.963	129.548.676	28.934.342	47.362.405	35.493.644	1.905.757.820	86.826.097	1.349.280.721	24.863.340	408.875.030
2004	100.406.638	135.619.832	39.086.950	61.796.406	52.505.666	2.179.412.844	108.441.311	1.872.384.788	32.220.910	435.699.939
2005	118.655.873	173.272.014	38.682.372	44.749.820	53.159.062	2.361.272.432	133.723.388	2.469.541.078	58.946.218	543.943.441
2006	120.659.803	166.470.338	32.436.254	52.120.236	58.863.351	2.610.153.458	117.780.272	2.347.069.923	79.786.395	551.316.718
2007	210.293.616	207.903.095	37.058.504	61.158.810	84.958.013	3.044.542.655	195.107.093	2.617.182.729	76.417.860	626.817.555
2008	686.446.002	293.231.038	27.159.796	44.357.839	121.037.485	3.751.259.425	230.545.575	2.809.160.348	122.974.566	935.567.636
2009	983.452.610	284.142.992	35.086.632	38.441.985	116.491.083	3.262.199.117	224.384.355	2.964.500.066	137.163.657	819.140.760
2010	926.483.809	346.113.657	59.942.379	10.491.860	140.598.842	3.992.231.287	252.041.941	3.441.936.331	154.457.688	911.817.372
2011	995.705.109	383.340.916	66.221.529	8.502.673	142.599.378	4.489.197.714	261.623.127	3.854.025.679	160.319.758	941.241.696
2012	964.935.674	400.577.996	67.758.545	67.179.250	142.428.178	4.522.511.760	259.003.006	3.744.293.414	153.440.529	939.321.162
2013	980.704.031	421.252.527	73.506.934	51.776.437	171.371.414	5.004.629.226	297.662.817	3.909.938.373	92.023.574	1.037.423.962
2014	1.000.531.703	546.552.406	92.889.459	53.810.336	179.058.722	5.191.094.252	298.426.613	4.264.127.248	100.530.777	1.034.041.901
2015	1.067.326.441	505.373.603	65.512.469	51.039.125	197.115.226	4.871.114.579	284.485.163	4.282.557.837	112.803.645	819.899.697
2016	1.162.219.695	519.573.494	37.407.265	63.577.957	214.608.200	5.538.305.212	265.528.150	3.803.050.405	97.345.814	916.237.967
2017	1.212.335.879	688.131.840	49.887.760	85.504.434	262.549.017	5.340.696.805	266.547.775	3.864.054.331	134.793.542	900.135.321
2018	1.275.546.437	828.747.256	50.232.952	89.880.587	266.120.144	5.962.330.371	327.169.904	3.875.243.668	150.293.194	995.552.790
2019	1.261.793.297	785.282.015	48.692.585	103.501.409	244.160.406	6.211.217.903	316.882.297	4.505.976.930		1.002.817.710
Toplam	13.268.103.332	7.064.750.950	912.767.727	1.016.860.503	2.561.405.396	73.975.908.306	4.144.239.486	59.300.785.156	1.732.318.087	15.097.270.543

Kaynak: BM Comtrade veri tabanı, 2019.

Tablo 2.5’de Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkenin analizi yapılan 057 ürün grubuna ilişkin ithalat kompozisyonu verilmektedir.

Tablo 2.5’ e göre 2000-2019 yılları arası Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkenin 057 ürün grubunda ithalat kompozisyonuna bakılacak olunursa ilk sırada 201 milyar dolar ile ABD yer almaktadır. 147 milyar dolar ile Almanya ikinci sırada gelmektedir. Birleşik Krallık ise 96.5 milyar dolar ile üçüncü sırada gelmektedir. Son üç ülke ise şöyle sıralanmaktadır; 1.7 milyar dolar ile Güney Afrika yirmi yedinci sırada, 459 milyon dolar ile Kırgızistan yirmi sekizinci sırada ve son sırada ise 436 milyon dolar ile Tunus gelmektedir. Türkiye ise 6.5 milyar dolar ile yirminci sırada yer almaktadır. Tablo bütün olarak ele alındığında 2000-2019 yılları arası Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkenin 057 ürün grubundaki ithalat rakamlarında inişler ve çıkışlar kaydedilmiştir. 2009 küresel krizinin olumsuz etkisini 057 ürün grubunun ithalatında da gözlemlenmektedir. Yirmi dokuz ülkenin on dokuzunda 2008 yılına göre 2009 yılında ithalatta azalma kaydedilmiştir. ABD, Brezilya, Çin, Endonezya, Filipinler, Kırgızistan, Malezya, Mısır, Rusya, Suudi Arabistan, Tunus ve Ukrayna’da ise 2008 yılına göre 2009 yılında 057 ürün grubu ithalatında artış gerçekleşmiştir.

Tablo 2.5. 057 Ürün Grubunda 2000-2019 Dönemi Türkiye ve Seçilmiş 29 Ülkenin İthalat Kompozisyonu (\$)

	ABD	Avusturya	Almanya	Brezilya	Birleşik Krallık	Bulgaristan	Çin	Endonezya	Filipinler	Fransa
2000	3.790.544.187	363.506.745	3.666.909.000	185.657.293	2.538.591.267	18.442.053	367.049.107	139.265.787	42.933.420	1.993.095.239
2001	3.766.774.215	383.870.909	4.002.871.000	169.356.144	2.522.989.063	20.005.236	365.154.204	141.716.889	33.701.698	2.095.955.217
2002	4.870.357.254	391.642.395	4.177.685.000	127.302.591	2.835.084.201	26.706.865	371.909.405	214.127.450	26.012.303	2.247.911.326
2003	5.274.895.256	480.644.322	4.872.706.000	115.637.165	3.245.132.553	39.266.698	470.791.268	188.658.473	27.551.613	2.870.743.371
2004	5.749.092.914	542.722.696	5.376.303.000	150.897.322	3.881.186.441	47.786.901	594.620.169	215.776.335	19.499.728	3.306.936.882
2005	6.386.364.066	599.056.728	5.972.330.000	214.966.036	4.251.176.150	57.263.197	626.656.952	216.745.609	33.114.195	3.398.595.992
2006	6.905.012.949	624.471.352	6.399.403.000	283.698.121	4.590.687.784	62.587.099	681.190.459	326.867.782	73.333.397	3.351.600.677
2007	7.777.582.933	679.978.408	6.942.174.000	330.277.284	5.239.271.799	95.551.660	832.935.349	434.180.046	71.073.631	3.842.188.054
2008	8.116.677.695	864.358.303	8.300.503.513	399.206.681	5.385.972.567	108.703.766	1.152.877.388	450.539.133	84.998.173	4.512.056.551
2009	8.547.166.028	773.663.007	7.250.716.689	417.906.319	4.607.336.845	103.922.294	1.649.260.149	605.470.176	92.649.965	3.911.331.660
2010	9.573.509.554	821.941.305	7.513.449.184	549.752.520	4.777.352.023	108.028.022	2.061.862.710	653.716.858	105.712.311	4.058.312.106
2011	10.347.282.326	871.343.594	8.130.709.339	752.762.282	5.327.963.039	137.152.591	2.928.112.302	826.476.831	150.452.581	4.252.146.300
2012	10.697.296.444	861.520.183	7.873.766.920	777.948.263	5.209.939.982	120.993.351	3.673.036.836	845.284.010	201.213.968	4.400.636.509
2013	11.792.934.223	970.059.289	9.136.016.794	769.412.515	5.622.187.194	132.618.920	3.983.158.345	664.932.180	188.484.482	4.966.245.752
2014	13.175.137.890	976.045.007	9.181.442.596	840.371.921	5.984.490.632	138.022.052	5.025.907.845	786.888.694	182.681.725	4.804.328.263
2015	14.465.155.641	967.207.770	9.171.357.119	655.353.577	5.981.604.851	129.697.419	5.870.648.225	663.659.846	216.783.097	4.726.161.698
2016	15.835.875.981	1.046.952.991	9.257.612.377	679.768.602	6.100.942.598	147.993.375	5.719.319.802	845.244.180	321.453.984	5.012.359.068
2017	17.369.943.355	1.098.373.113	9.947.174.352	666.792.494	6.140.767.164	161.936.194	6.237.992.960	1.187.174.100	342.070.224	5.400.557.408
2018	18.088.936.041	1.146.977.682	10.535.614.939	634.732.234	6.224.635.455	202.787.071	8.415.848.977	1.306.689.525	387.304.723	5.627.425.250
2019	18.627.929.137	1.125.699.942	9.973.321.281	593.522.829	6.084.777.082	207.405.875	11.284.983.637	1.480.283.393	491.058.855	5.369.612.670
Toplam	201.158.468.089	15.590.035.741	147.682.066.103	9.315.322.193	96.552.088.690	2.066.870.639	62.313.316.089	12.193.697.297	3.092.084.073	80.148.199.993

	Güney Afrika	Hindistan	Hollanda	İspanya	İsvç	İsvçre	İsrail	İtalya	Kırgızistan	Malezya
2000	20.715.552	435.328.908	1.442.608.993	670.711.872	424.652.579	479.400.187	79.594.000	1.140.623.343	456.573	111.960.349
2001	16.506.194	252.002.743	1.404.548.515	813.515.008	424.824.374	507.697.565	80.960.000	1.203.631.868	472.440	117.573.870
2002	15.431.800	362.013.748	1.517.956.138	854.254.362	488.466.654	522.086.097	68.400.000	1.340.969.705	1.124.972	128.551.105
2003	23.741.858	446.746.535	2.208.648.654	1.169.876.632	616.343.338	633.554.685	77.230.000	1.855.414.648	1.589.471	118.629.373
2004	37.234.580	608.213.820	2.265.412.857	1.497.852.950	710.499.074	693.405.114	-	1.963.074.592	3.869.162	125.967.139
2005	48.616.190	787.326.777	2.854.796.872	1.596.900.652	748.369.387	772.429.246	108.674.000	2.215.731.174	6.960.250	134.043.752
2006	57.739.722	779.851.486	3.310.390.123	1.599.881.531	806.677.306	757.959.899	113.456.000	2.222.919.932	12.356.833	143.876.116
2007	62.943.697	834.263.949	3.834.302.943	1.927.035.155	898.065.568	817.737.922	119.218.000	2.374.314.460	12.129.934	176.177.424
2008	65.015.307	1.171.088.963	4.529.543.948	2.231.804.354	967.897.076	977.092.265	163.182.000	2.651.210.067	14.848.281	236.774.640
2009	58.965.757	1.102.197.065	4.163.421.951	1.841.014.445	797.799.004	886.220.185	131.768.000	2.611.481.896	18.243.333	251.562.350
2010	76.614.445	1.315.647.222	4.279.315.594	1.924.782.962	855.899.249	926.377.286	160.735.000	2.592.360.233	23.542.208	302.040.808
2011	96.471.938	2.090.703.805	5.112.385.016	2.052.722.634	943.467.904	1.017.188.061	183.734.000	2.877.519.596	21.237.568	361.811.506
2012	108.627.259	1.855.783.800	5.036.134.335	1.969.762.441	975.036.933	1.001.456.663	193.710.000	2.638.896.825	22.747.530	412.795.866
2013	110.961.869	2.132.457.326	5.670.175.273	2.349.549.380	1.060.954.329	1.163.014.675	191.999.000	3.087.248.445	35.276.617	500.403.305
2014	124.864.782	2.565.430.780	6.003.181.287	2.651.046.110	1.097.607.282	1.185.916.060	262.828.000	3.347.095.413	30.399.870	522.815.937
2015	142.312.845	3.042.495.903	5.183.414.424	2.738.607.397	1.045.496.178	1.230.477.673	257.736.000	3.327.348.092	24.922.603	636.182.272
2016	137.527.110	2.801.931.016	5.644.065.842	2.922.085.887	1.025.409.564	1.248.650.751	250.725.000	3.249.975.573	30.654.188	696.511.624
2017	152.839.989	3.426.162.800	6.338.955.958	3.065.828.973	1.052.042.850	1.275.241.809	293.106.000	3.360.451.722	45.190.976	711.982.850
2018	171.123.293	3.770.202.367	6.986.977.317	3.450.433.525	1.068.339.785	1.297.375.192	303.547.000	3.532.427.943	69.844.660	754.774.760
2019	177.690.691	3.073.012.068	7.195.121.065	3.415.120.560	947.895.055	1.199.806.512	337.394.000	3.612.056.780	83.435.759	779.849.714
Toplam	1.705.944.878	32.852.861.081	84.981.357.105	40.742.786.830	16.955.743.489	18.593.087.847	3.377.996.000	51.204.752.307	459.303.228	7.224.284.760

	Mısır	Portekiz	Romanya	Rusya	Suudi Arabistan	Şili	Tunus	Türkiye	Ukrayna	Yunanistan
2000	67.572.542	273.334.238	60.317.000	640.516.722	309.738.521	46.075.054	5.436.862	67.107.264	54.693.010	130.883.569
2001	58.128.447	350.542.258	55.793.000	679.282.779	293.709.967	39.616.813	7.353.569	30.867.112	62.837.120	157.890.706
2002	54.707.258	338.098.238	69.887.000	806.258.983	328.312.677	38.295.978	11.598.036	64.857.922	63.043.390	188.248.462
2003	37.515.399	424.106.341	88.764.160	1.124.099.048	362.863.387	37.245.950	11.632.508	80.087.548	72.554.540	265.811.515
2004	39.225.816	485.420.487	116.423.001	1.553.202.021	362.793.787	44.708.477	26.228.193	98.689.580	79.162.950	340.645.599
2005	66.429.873	512.174.677	168.678.043	2.115.019.572	497.711.867	55.145.367	17.614.912	153.663.056	191.116.719	361.635.608
2006	60.494.806	491.586.784	205.058.953	2.945.167.871	507.613.660	65.070.948	14.840.325	189.561.394	265.233.413	331.918.543
2007	61.569.789	606.855.427	328.146.541	3.697.988.811	542.866.081	64.399.400	19.678.894	251.204.079	289.301.797	420.974.437
2008	124.938.315	725.003.328	344.821.473	4.414.991.213	705.577.682	76.297.161	17.448.363	316.640.655	574.926.057	520.588.407
2009	170.255.322	623.887.556	224.144.731	4.350.341.375	728.683.154	68.801.892	20.740.487	311.298.728	628.316.180	446.021.993
2010	197.589.051	671.875.084	226.963.458	5.403.629.965	872.558.424	97.556.371	19.251.295	312.836.328	726.586.873	358.909.906
2011	242.535.184	649.195.523	247.152.315	6.129.181.076	983.259.896	107.738.515	24.624.852	389.387.940	676.283.372	378.121.429
2012	439.351.950	560.005.671	290.547.137	6.210.049.391	1.122.327.536	122.850.780	14.710.333	453.600.988	1.122.213.857	315.426.424
2013	382.519.479	685.647.031	372.792.736	6.329.472.932	1.141.634.494	149.402.173	14.151.635	420.154.241	1.234.544.132	334.908.466
2014	484.119.527	648.878.181	434.138.574	5.395.954.054	1.224.307.468	162.242.854	21.153.004	410.501.774	795.287.099	369.995.207
2015	708.704.280	594.872.285	510.084.126	3.882.969.984	1.402.876.254	163.603.623	25.177.406	457.021.192	462.782.873	343.966.221
2016	555.667.364	722.759.092	593.031.329	3.796.981.464	1.436.389.528	163.960.813	31.506.739	533.010.007	471.325.131	341.456.914
2017	331.708.564	831.341.352	686.879.930	4.610.166.664	1.480.739.094	171.681.193	32.519.225	562.975.347	472.053.057	374.682.112
2018	427.488.415	979.561.579	748.771.568	4.984.130.560	1.538.730.591	213.748.755	52.192.635	556.019.902	522.280.023	396.425.190
2019	646.869.317	851.151.470	722.833.955	5.001.288.896	1.579.402.820	205.074.630	48.725.229	928.449.078	-	396.843.946
Toplam	5.157.390.698	12.026.296.602	6.495.229.030	74.070.693.381	17.422.096.888	2.093.516.747	436.584.502	6.587.934.135	8.764.541.593	6.775.354.654

Kaynak: BM Comtrade veri tabanı, 2019.

2.4. Türkiye'nin İlgili Yıllarda Tarım Sektörü ve Çeşitli Ürün Grupları İhracatı

Tablo 2.6'da ise Türkiye'nin 2000-2019 yılları arası tarım sektörü ihracatı ve buna ek yaş meyve ve sebze, meyve ve sebze mamulleri ile kuru meyve ve mamulleri için yapılmış olan ihracat rakamları verilmektedir.

Tablo 2.6'ya göre 2000-2019 yılları arası Türkiye'nin tarım sektörü ve buna ek yaş meyve ve sebze, meyve ve sebze mamulleri ile kuru meyve ve mamullerinde yapılan ihracat kompozisyonuna bakılacak olunursa 2000 yılında tarım sektörü için 4 milyon dolar seviyelerinde ihracat yapılmışken 2019 yılında 23.3 milyon dolar seviyelerine çıkmıştır. Tarım sektörü içindeki ihracat kompozisyonuna bakılacak olunursa analizi yapılmış olan 057 ürün grubunu ile de ilişkili olan yaş meyve ve sebze, meyve ve sebze mamulleri ile kuru meyve ve mamullerine ilişkin 2000 yılında en fazla ihracat kuru meyve ve mamullerinde 419 bin dolar olarak gerçekleşirken 2019 yılında ise 1.4 milyon dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2000 yılında ikinci sırada en fazla ihracat 397 bin dolar ile yaş meyve ve sebze kategorisinde gerçekleşmiştir. 2019 yılı yaş meyve ve sebze ihracatı 2.2 milyon dolar seviyelerindedir. 2000 yılında üçüncü sırada en fazla ihracat 362 bin dolar ile meyve ve sebze mamulleri kategorisinde gerçekleşmiştir. 2019 yılı meyve ve sebze mamulleri ihracatı ise 1.5 milyon dolar seviyelerindedir.

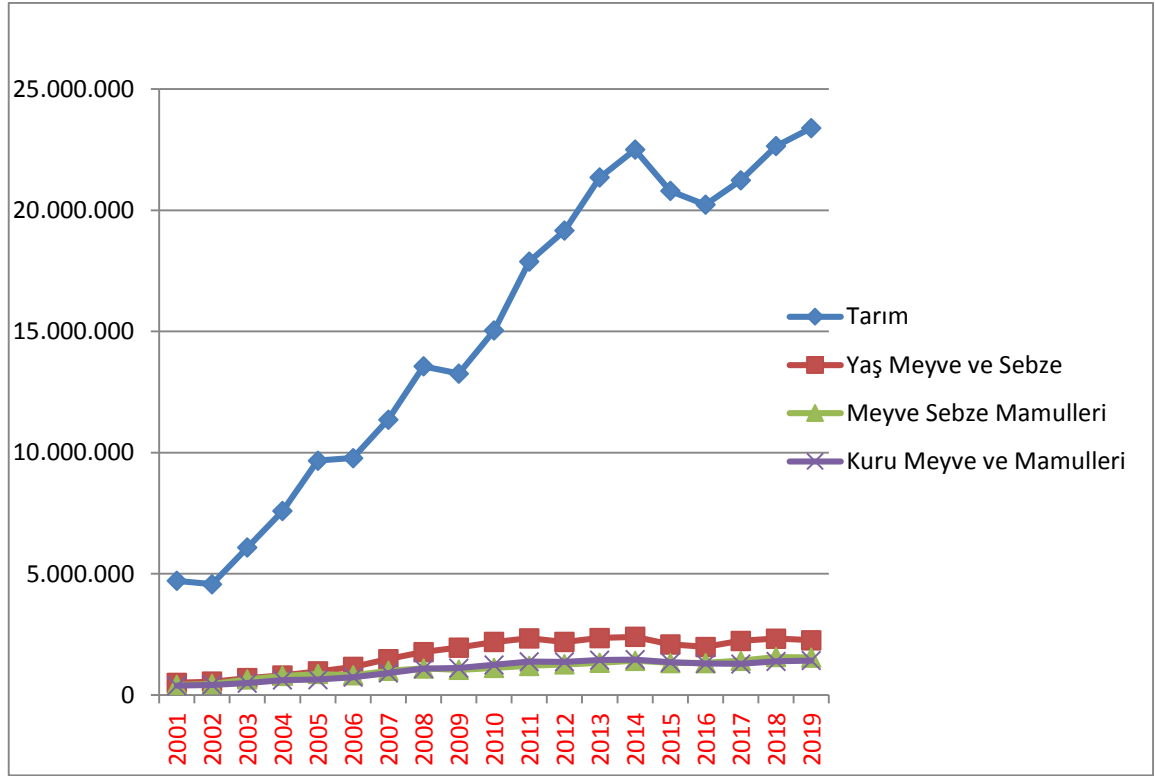
Tablo 2.6. Türkiye'nin 2000-2019 Dönemi Tarım Sektörü ve Çeşitli Ürün Grupları İhracat Kompozisyonu (\$)

Yıl/Sektör	Yaş Meyve ve Sebze	Meyve Sebze Mamulleri	Kuru Meyve ve Mamulleri	Tarım
2000	396.750	362.316	418.923	4.019.377
2001	502.988	414.967	384.009	4.707.646
2002	546.602	455.009	417.851	4.572.540
2003	696.635	642.722	492.885	6.086.113
2004	804.205	784.481	613.210	7.591.806
2005	968.626	866.424	636.747	9.668.441
2006	1.157.591	815.042	731.405	9.771.947
2007	1.479.164	1.000.264	904.831	11.357.288
2008	1.770.762	1.097.900	1.081.512	13.558.893
2009	1.955.040	1.034.853	1.111.730	13.260.372
2010	2.184.303	1.119.555	1.243.308	15.039.712
2011	2.339.308	1.204.755	1.372.595	17.887.224
2012	2.184.807	1.262.119	1.367.594	19.158.123
2013	2.351.780	1.331.417	1.439.207	21.352.808
2014	2.396.517	1.417.226	1.460.876	22.498.459
2015	2.088.540	1.320.108	1.346.491	20.798.564
2016	1.979.079	1.322.332	1.298.657	20.229.167
2017	2.231.391	1.416.698	1.282.238	21.235.089
2018	2.326.671	1.564.921	1.388.912	22.645.609
2019	2.261.329	1.549.301	1.418.873	23.394.512

Kaynak: Veriler tim.org.tr (2022) adresinden edinilmiş, araştırmacı tarafından derlenmiştir.

Tablo 2.6'daki tarım sektörü ihracatı ve tarım sektörü içerisindeki yaş meyve ve sebze, meyve ve sebze mamulleri, kuru meyve ve mamulleri ihracatına ilişkin veriler şekil 2.2'de daha net görülmektedir. Buna göre tarım sektöründeki ihracat ilgili dönemlerde yaklaşık altı kat artış göstermiştir. Yaş meyve ve sebze ihracatı 2012, 2015, 2016 ve 2019 yıllarında bir önceki seneye göre düşüş gösterse de 2000 yılından 2019

yılına yaklaşık beş kat artmıştır. Meyve ve sebze mamulleri ihracatı ise 2009, 2015 ve 2019 yıllarında bir önceki seneye göre düşüş gösterse de 2000 yılından 2019 yılına yaklaşık beş kat artış sağlamıştır. Son olarak kuru meyve ve mamulleri ihracatı da 2001, 2015, 2016, 2017 yıllarında bir önceki seneye göre düşüş gösterse de 2000 yılından 2019 yılına yaklaşık üç kat artmıştır.

Kaynak: tim.org.tr (2022).

Şekil 2.2. Türkiye'nin 2000-2019 Dönemi Tarım Sektörü ve Çeşitli Ürün Grupları İhracat Kompozisyonu (\$)

2.5. Türkiye'nin 2002-2019 Dönemi Meyve Dış Ticaret Kompozisyonu

Tablo 2.7'de Türkiye'nin 2002-2019 yılları arası meyve ihracat ve ithalat kompozisyonu verilmiştir. Tablo 2.7'deki verilere fındık, kuru incir, üzüm, kuru kayısı ve çay dahil edilmiştir.

Tablo 2.7'ye göre 2002 yılı meyve ihracatı 392 bin dolardır. 2007, 2015 ve 2017 yıllarında bir önceki seneye göre düşüş yaşanmıştır. 2019 yılında ise 4.9 milyon dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Buna göre meyve ihracatında 2002 yılı ile 2019 yılı arasında on kattan fazla artış meydana gelmiştir. Meyve ithalatı ise 2002 yılında 35 bin

dolar seviyelerindedir. 2009, 2013, 2018 ve 2019 yıllarında bir önceki seneye göre düşüş yaşanmıştır. 2019 yılında ise 460 bin dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Buna göre meyve ithalatında da on kattan fazla artış meydana gelmiştir.

Tablo 2.7. Türkiye'nin 2002-2019 Dönemi Meyve İhracat ve İthalat Kompozisyonu (\$)

Yıl	İhracat (\$)	İthalat (\$)
2002	392.000	34.865
2003	475.000	48.308
2004	569.000	56.548
2005	680.000	84.062
2006	1.768.318	201.573
2007	918.251	230.189
2008	1.087.879	292.484
2009	1.292.102	247.367
2010	1.869.649	262.417
2011	3.465.335	387.487
2012	3.765.154	426.293
2013	3.955.789	384.725
2014	4.340.318	388.825
2015	4.320.508	438.899
2016	3.870.623	519.880
2017	3.830.367	571.786
2018	3.945.816	494.150
2019	4.955.852	459.650

Kaynak: tarımorman.gov.tr (2022).

2.6. Türkiye'nin 2002-2019 Dönemi 057 Ürün Grubunu İçeren Meyvelere İlişkin Dış Ticareti

Tablo 2.8'de Türkiye'nin 2002-2019 yılları arası 057 ürün grubu olan taze/kuru meyve ve kabuklu yemişleri içeren ürünlere ilişkin ihracat kompozisyonu verilmiştir. Bunun için uluslararası ticarete ürünlerin tanıtımı ve ayırımı yapmak için kullanılan Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu olarak tanımlanan GTİP kodları ile trademap.org.tr adresinden veriler edinilmiştir. Buna göre 057 ürün grubu içerisinde portakal (yaş/kuru), mandalina (yaş/kuru), greyfurt (yaş/kuru), limon (yaş/kuru), muz (yaş/kuru), elma (taze), üzüm (yaş/kuru), incir (yaş/kuru), kabuklu ceviz (yaş/kuru), kabuksuz ceviz

(yaş/kuru), kavun, karpuz, papaya, armut ve ayvaya (yaş) ilişkin ihracat kompozisyonu verilmiştir.

Tablo 2.8'e göre 2002 yılında söz konusu ürünlerin içinde en fazla ihracat üzüm (yaş/kuru) ile 188,78 bin dolar olarak, en az ihracat ise 2 bin dolar ile muz (yaş/kuru) ile gerçeklemiştir. 2019 yılında ise söz konusu ürünlerin içinde en fazla ihracat yine üzüm(yaş/kuru) ile 724,27 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. Mandalina (yaş/kuru) ile armut ve ayva (yaş) ürünlerinde ihracat yapılmazken en düşük ihracat 3 bin dolar ile papaya ürününde olmuştur.

Tablo 2.9'da Türkiye'nin 2002-2019 yılları arası 057 ürün grubu olan taze/kuru meyve ve kabuklu yemişleri içeren ürünlere ilişkin ithalat kompozisyonu verilmiştir. Tablo 2.9'a göre 2002 yılında söz konusu ürünlerin içinde en fazla ithalat 8.283 bin dolar ile kabuksuz ceviz (yaş/kuru) ile en az ithalat ise bin dolar ile kavunda gerçekleşmiştir. 2019 yılında ise söz konusu ürünlerin içinde en fazla ithalat 181,28 bin dolar ile muz(yaş/kuru) olmuştur. Mandalina(yaş/kuru) ile armut ve ayva (yaş) ithalat yapılmazken en düşük ithalat 9 bin dolar ile papaya ürününde olmuştur.

Tablo 2.8. Türkiye'nin 2002-2019 Dönemi 057 Ürün Grubunu İçeren Meyvelerin İhracat Kompozisyonu (1000 \$)

GTİP	Ürün	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
80510	Portakal (yaş/kuru)	55,591	59,068	51,573	75,918	99,249	91,843	95,681	169,14	156,35
80520	Mandalina (yaş/kuru)	83,954	87,666	95,559	109,31	137,25	155,71	196,09	253,44	289,17
80540	Greyfurt (yaş/kuru)	29,015	32,628	51,975	50,217	69,067	72,473	81,776	88,282	101,72
80550	Limon (yaş/kuru)	85,199	80,063	99,211	169,4	153,32	194,54	202,91	277,67	312,67
80300	Muz (yaş/kuru)	2	107	280	132	1	26	80	19	16
80810	Elma (taze)	6,062	10,266	9,95	11,96	10,355	5,432	12,314	22,862	32,713
806	Üzüm (yaş/kuru)	188,78	235,21	313,15	331,09	373,32	447,61	518,96	563,06	621,35
80420	İncir (yaş/kuru)	78,275	89,439	99,24	117,68	138,49	168,44	187,2	176,87	184,63
80231	Kabuklu Ceviz (yaş/kuru)	9	57	7	20	15	0	6	42	24
80232	Kabuksuz Ceviz (yaş/kuru)	442	914	1,31	1,205	1,766	5,99	13,294	10,46	23,498
80719	Kavun	2,368	2,832	2,871	3,947	3,891	4,643	5,179	5,303	5,514
80711	Karpuz	1,821	7,001	4,239	4,016	4,26	6,536	12,868	6,594	6,187
80720	Papaya	59	3	11	2	0	0	0	0	0
80820	Armut ve Ayva (yaş)	9,825	11,329	7,42	9,833	8,686	10,953	13,603	16,512	17,104

GTİP	Ürün	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
80510	Portakal (yaş/kuru)	262,88	230,26	183,71	189,73	166,88	179,81	156,98	161,42	92,053
80520	Mandalina (yaş/kuru)	338	292,7	356,56	362,67	294,71	322,1	0	0	0
80540	Greyfurt (yaş/kuru)	109,88	107,95	92,292	95,93	74,548	87,518	68,061	87,49	71,489
80550	Limon (yaş/kuru)	354,37	266,48	300,31	283,28	293,78	304,65	293,03	329,63	243,83
80300	Muz (yaş/kuru)	15	39	145,46	165,07	40	11	10	34	139,86
80810	Elma (taze)	36,605	28,515	49,334	41,832	50,211	38,531	61,146	94,592	90,553
806	Üzüm (yaş/kuru)	681,78	682,78	696,18	707,16	570,41	530,69	603,6	611,29	724,27
80420	İncir (yaş/kuru)	180,78	196,61	241,69	279,3	252,18	249,57	298,67	289,14	286,52
80231	Kabuklu Ceviz (yaş/kuru)	134	343	19,8	34,855	13	31	84	32	43,84
80232	Kabuksuz Ceviz (yaş/kuru)	36,404	59,757	53,736	81,502	58,491	21,346	32,542	29,581	44,684
80719	Kavun	3,659	3,174	4,054	4,283	4,405	4,936	6,086	6,429	5,481
80711	Karpuz	10,502	6,551	6,505	10,551	12,552	10,777	6,026	16,624	12,657
80720	Papaya	2	0	9	6	0	0	0	0	3
80820	Armut ve Ayva (yaş)	13,011	0	0	0	0	0	0	0	0

Kaynak: Veriler trade.map.org (2022) adresinden edinilmiş, araştırmacı tarafından derlenmiştir.

Tablo 2.9. Türkiye'nin 2002-2019 Dönemi 057 Ürün Grubunu İçeren Meyvelerin İthalat Kompozisyonu (1000 \$)

GTİP	Ürün	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
80510	Portakal (yaş/kuru)	4,628	6,463	5,873	11,25	5,314	11,516	9,595	9,335	8,432
80520	Mandalina (yaş/kuru)	37	50	268	399	1,019	763	571	1,017	2,265
80540	Greyfurt (yaş/kuru)	1,468	1,514	2,09	2,946	1,291	1,115	1,08	1,006	1,144
80550	Limon (yaş/kuru)	445	1,016	628	545	430	1,176	2,342	1,289	1,27
80300	Muz (yaş/kuru)	25,62	36,35	43,25	61,6	75,22	100,75	104,83	84,36	95,35
80810	Elma (taze)	1,25	1,377	1,544	3,007	3,11	4,401	2,807	4,081	2,548
806	Üzüm (yaş/)	1,228	2,19	2,071	3,003	3,734	3,838	3,764	5,083	5,589
80420	İncir (yaş/kuru)	1,889	1,788	1,279	2,075	3,239	2,622	7,418	6,836	3,027
80231	Kabuklu Ceviz (yaş/kuru)	1,695	1,822	4,564	3,192	9,051	15,405	28,245	42,23	50,52
80232	Kabuksuz Ceviz (yaş/kuru)	8,283	10,22	13,92	24,4	31	43,325	46,749	45,32	19,08
80719	Kavun	1	1	24	10	31	108	76	22	105
80711	Karpuz	2	32	5	50	655	612	1,22	1,568	1,009
80720	Papaya	0	0	6	12	17	16	15	21	15
80820	Armut ve Ayva (yaş)	49	46	128	185	181	328	669	329	522

GTİP	Ürün	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
80510	Portakal (yaş/kuru)	12,955	12,022	11,066	7,421	9,858	9,958	12,226	7,551	10,87
80520	Mandalina (yaş/kuru)	3,088	3,971	3,792	4,794	6,277	6,056	0	0	0
80540	Greyfurt (yaş/kuru)	1,587	828	1,485	795	854	551	641	461	501
80550	Limon (yaş/kuru)	528	2,498	3,656	2,798	2,694	2,09	1,894	2,275	1,645
80300	Muz (yaş/kuru)	110,44	110,39	240,44	234,24	108,34	103,48	101,98	66,957	181,28
80810	Elma (taze)	5,383	3,187	2,908	3,172	1,107	458	578	596	945
806	Üzüm (yaş/)	4,836	4,946	39,808	37,69	8,974	7,152	5,81	3,445	53,156
80420	İncir (yaş/kuru)	4,619	4,659	5,445	8,693	4,248	2,305	3,473	4,832	10,577
80231	Kabuklu Ceviz (yaş/kuru)	79,881	99,73	109,78	141,27	115,44	139,4	115,96	163,19	176,68
80232	Kabuksuz Ceviz (yaş/kuru)	7,064	42,226	30,598	29,429	15,198	33,423	40,254	26,992	30,814
80719	Kavun	103	320	403	119	146	163	108	386	232
80711	Karpuz	3,097	3,137	4,412	4,499	3,463	4,292	5,604	5,421	6,478
80720	Papaya	8	12	18	14	11	12	8	9	9
80820	Armut ve Ayva (yaş)	887	0	0	0	0	0	0	0	0

Kaynak: Veriler trade.map.org (2022) adresinden edinilmiş, araştırmacı tarafından derlenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİTERATÜR ÖZETİ VE ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde önce ulusal ve uluslararası literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada iki yöntem kullanıldığı için ilk olarak EİT'e ilişkin çalışmalara yer verilmiş daha sonra rekabet gücünü ölçmeye yönelik endekslere ilişkin olarak ortaya konulan çalışmalara yer verilmiştir. Devamında ise analizlerde hesaplanan endekslerden Grubel-Llyod Endeksi ile EİT yorumlanmıştır. Son olarak rekabet gücünü analiz etmede kullanılan Balassa ve Vollrath Endeksleri yorumlanmıştır.

057 ürün grubunun Türkiye ve seçilmiş 29 ülke ile endüstri içi ticaretinin ve rekabet gücünün analiz edildiği bu çalışmada, analiz için 2000-2019 yılları arasında SITC Rev. 3 bazında 057 ürün kodu olan taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler için Türkiye'nin dünya ülkeleriyle olan ithalat ve ihracat rakamları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin yüz seksen altı dünya ülkesi ile 057 ürün grubunda gerçekleştirmiş olduğu ithalat ve ihracat rakamları TÜİK'den edinilerek incelenmiştir. Ancak çalışmada Türkiye'nin her sene 057 ürün grubunda ithalat ve ihracat yaptığı ülkeler değerlendirmeye alınmıştır ve sonuçta seçilmiş yirmi dokuz ülke belirlenmiştir. Bu ülkeler ABD, Avusturya, Almanya, Brezilya, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Filipinler, Fransa, Güney Afrika, Hindistan, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İsrail, İtalya, Kırgızistan, Malezya, Mısır, Portekiz, Romanya, Rusya, Suudi Arabistan, Şili, Tunus, Ukrayna ve Yunanistan. Literatürde yapılmış olan birçok çalışmadan farklı olarak belirlenen seçilmiş ülkeler çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada analizi yapılan SITC Rev. 3 057 ürün grubu da literatürdeki çalışmalardan farklı olarak yine çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

3.1. Endüstri İçi Ticarete İlişkin Çalışmalar

Bu bölümde EİT'ye ilişkin ulusal ve uluslararası kaynaklarda yapılmış çalışmalara yer verilmiştir.

Küçükahmetoğlu (2001) 1989-1998 dönemi Türkiye'nin AB, AB dışındaki ülkeler ve dünya ülkeleri ile olan EİT'sini, EİT'yi belirleyen temel unsurları ve Türkiye'nin EİT'sini SITC Rev.3 dış ticaret verileri ile Grubel-Llyod Endeksi

kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin 1989-1998 döneminde ilksel ve sınaî ürünlerdeki EİT'sinin arttığı; sınaî ürünlerdeki EİT'nin ilksel ürünlerdeki EİT'den daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

AB ve Orta Asya Türk Cumhuriyeti ülkeleri ile karşılaştırma yaparak ticaretimizin yapısını ortaya koymaya çalışan Doğaner Gönel (2001) 1992-1997 dönemini iki basamaklı dış ticaret verileri ile Grubel-Llyod Endeksi ve Düzeltilmiş Grubel-Llyod Endeksi kullanarak hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda, Türkiye ile AB arasındaki ticaret yapısında EİT artmasına karşın hala EAT şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Türkiye'nin EİT'sinin geleneksel ve düşük teknolojlü ürün grupları ile yapıldığı saptanmıştır. Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyeti ülkeleri arasındaki ticarete ise özellikle kimyasal ve demir çelik ürün gruplarında EİT'nin arttığı sonucuna varılmıştır. Ancak AB ile Orta Asya Türk Cumhuriyeti ülkeleri kıyaslandığında Orta Asya Türk Cumhuriyeti ülkelerinin AB ülkelerinden düşük paya sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çepni ve Köse (2003) Türkiye'nin ticaret ortaklarından AB ülkeleri ve OECD ülkeleri ile olan EİT'sini 1989-1999 dönemini SITC 2 basamaklı dış ticaret verileri ile Grubel-Llyod Endeksi ve Düzeltilmiş Grubel-Llyod Endeksi kullanarak analiz etmişlerdir. Ayrıca panel veri analizi de kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda, Türkiye'nin dış ticaretinde EİT'nin payının arttığı ve OECD ülkelerine nazaran AB ülkeleri ile EİT'nin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Panel veri analizi sonuçlarına göre de; Türkiye'nin EİT'sini etkileyen faktörler; kişi başına düşen gelir, uzaklık ve dış ticaret önündeki engeller olarak tespit edilmiştir.

Türkiye'nin OECD ve dünya ile ticaretini analiz eden Şimşek (2005) SITC Rev.3 dış ticaret verileri ile ilk olarak İki Yönlü Ticaret Endeksi ile sonrasında da yatay EİT'i ve dikey EİT'i hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda çok yönlü ve iki yönlü düzeyde yapılan ölçümlerde Türkiye'nin ticareti içinde EİT'nin payının arttığı beraberinde dikey EİT payının daha da arttığı ancak düşük kalite dikey EİT'in hakim olduğu sonucuna varılmıştır.

Aynagöz Çakmak (2006) Türkiye ile imalat endüstrisinde en yüksek dış ticaret payına sahip seçilmiş AB ülkelerinden dört tanesi ile Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere'nin EİT düzeyini 1991-2004 dönemini SITC Rev.3 dış ticaret verileri ile

Düzeltilmemiş Grubel-Llyod Endeksi ağırlıklı ortalamalarını kullanarak hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda, her dört AB üyesi ülke içinde imalat endüstrisinde EİT oranları en yüksek başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar sektörü olduğu saptanmıştır. İncelenen dönemin başlarında en yüksek EİT düzeyi sırasıyla İngiltere, İtalya, Almanya ve Fransa ile gerçekleştirilirken dönemin sonlarında sıralama Fransa, İtalya, Almanya ve İngiltere şeklinde değiştiği tespit edilmiştir.

Türkiye ve AB arasındaki EİT'yi analiz eden Koçyiğit ve Şen (2007) 1992-2005 dönemini Grubel-Llyod Endeksi'ni kullanarak hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda, Türkiye'nin 1996 yılında Gümrük Birliğine' de girmesiyle birlikte AB ile olan ilişkilerinde ilerleme kaydedildiği ve Türkiye'nin AB ile dış ticaretinin önemli ölçüde EİT şeklinde olduğu saptanmıştır. Ayrıca AB ile oluşan bu ekonomik entegrasyonun Türkiye'nin üretim yapısını da AB'ye doğru geliştirdiği ve Türkiye'nin EİT'sinin düşük teknoloji ürünlerden ileri teknoloji ürünlere doğru kaydığı sonucuna varılmıştır.

Aydın (2008a) 1989-2005 dönemi Türkiye'nin EİT'sini ve ülkeye özgü belirleyicilerini Grubel-Llyod Endeksi kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda EİT'nin ülkeye özgü belirleyicileri kalkınma düzeyi ve dışa açıklık farklılıkları olduğu ayrıca Türkiye'nin ticaret ortakları arasındaki ticari dengesizlik ve EİT arasında da negatif ilişki bulunduğu saptanmıştır. Türkiye'nin ortalama EİT oranının %40 düzeylerinde olduğu ve söz konusu dönemde dış ticaretin karşılaştırmalı üstünlükler şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Aydın (2008b) 1989- 2005 dönemi Türkiye'nin AB, AB dışı ve dünya ülkeleriyle olan dış ticaret yapısının EİT düzeyini SITC 3 ve 4 basamaklı dış ticaret verileri kullanarak Grubel-Llyod Endeksi ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda, Türkiye'nin AB, AB dışı ve dünya ülkeleriyle olan EİT'sinin hesaplanan dış ticaret ürün gruplarında yükselme kaydettiği tespit edilmiştir. AB ile ticaretin %39'u EİT şeklinde gerçekleşerek tamamlayıcı ekonomi tarzı ile karşılaştırmalı üstünlük sağlarken; AB dışı ülkelerle ticaretin %34'ü EİT şeklinde gerçekleşerek yine tamamlayıcı ekonomi yapısı sergilediği saptanmıştır. dünya ülkeleriyle olan ticaretin ise sürekli gelişme kaydederek %40'ının EİT karakterli olduğu ilerleyen dönemlerde ticaret ortaklarıyla rekabet edebilecek bir konuma gelebileceği sonucuna varılmıştır.

Türkiye'nin AB (15) pazarındaki EİT performansını rakip ülke performanslarıyla karşılaştırarak analiz eden Altay ve Şen (2009) 1995-2007 dönemini SITC 2 dış ticaret verileriyle öncelikle Türkiye ile yapısal benzerliği olan ülkelerin tespiti için İhracat Benzerlik Endeksi ile sonrasında Grubel-Llyod Endeksi ile hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin AB (15) pazarında dört emek yoğun, üç sermaye yoğun, iki kolay taklit edilen ve iki zor taklit edilen araştırma yönlü üründe yoğun EİT gerçekleştirdiği saptanmıştır. İhracattaki benzerlikleri bakımından İsrail, Fas, Tayland, Endonezya, Hindistan, Çin, Slovenya, Portekiz, İtalya, Romanya ve Polonya'nın rakip ülkeler olduğu tespit edilmiştir.

Başkol (2009) 1969-2009 dönemi Türkiye'nin dış ticaretindeki EİT'sini SITC Rev.3 dış ticaret verilerini kullanarak Grubel-Llyod Endeksi ile analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda analiz yapılan dönemde EİT'in dalgalı bir seyir izlediği dış ticaretin ise EAT şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye'deki EİT'sinin daha çok standart teknoloji ürünlerde gerçekleştiği saptanmıştır. Başkol (2010) ise Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki EİT seviyesini 1992-2009 dönemini SITC Rev.3 dış ticaret verileri ile Grubel-Lloyd Endeksi kullanarak hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda, analiz yapılan dönem itibariyle Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki dış ticarete EİT düzeyi artış gösterse bile EAT karakterli olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye ile AB dış ticaretinin EİT düzeyini analiz eden Çalışkan (2010) 1990-2007 dönemini SITC Rev.3 dış ticaret verileri ile Grubel-Llyod Endeksi ile analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda, Türkiye-AB ticaretindeki EİT düzeyi 2007 yılı itibariyle %41 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin AB ve dünya ile yapmış olduğu ticarete EİT payının istikrarlı biçimde arttığı, ancak 1990'lardan sonra AB ile ticari bütünleşme sağlansa bile Türkiye ile AB ticaretinin EAT şeklinde olduğu sonucuna varılmıştır.

Erün (2010) 1995-2009 dönemi Türkiye ile AB, gıda ve canlı hayvan sektörü dış ticaretinde EİT analizini Grubel-Llyod Endeksi ile SITC dış ticaret verilerini kullanarak hesaplamıştır. EİT'yi öncelikle gıda ve canlı hayvan sektöründe, sonrasında da gıda ve canlı hayvan alt sektörleri için ayrı ayrı analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye ile AB-15 arasındaki EİT, analiz yapılan yılların başında yüksek iken ilerleyen yıllarda

düşme eğilimi göstermiştir. Ülke bazında bakıldığında ise Macaristan, Romanya, İrlanda, İspanya, Danimarka, Bulgaristan ile gıda ve canlı hayvan sektöründe güçlü bir EİT olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye'nin tekstil sektöründeki EİT'sini etkileyen faktörleri analiz eden Özkaya (2010) 1989-2009 dönemini SITC 26 (tekstil elyafları ve bunların atıklarını içeren hammaddeler), SITC 65 (tekstil ipliği, dokuma, mensucat ve ilgili ürünler) ve SITC 84 (geniş kapsamlı hazır giyim ve aksesuarları) dış ticaret verilerini kullanarak EİT'in türünü (yatay/dikey) gerçekleştirdiğini tespit etmiştir. Ayrıca regresyon analizi de yapmıştır. Çalışmanın sonucunda, EİT'yi etkileyen ülkeye özgü belirleyiciler grubundan kişi başına düşen gelirin EİT düzeyini pozitif etkilediği saptanmıştır. Türk tekstil sektörü EİT'sinin 1900'li yılların ikinci yarısından itibaren yatay EİT biçimine dönüştüğü sonucuna varılmıştır.

Çeştepe (2012) Türkiye'nin seçilmiş Orta Doğu ülkeleriyle (İran, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri) ticaretini 1999-2009 dönemini SITC Rev.3 dış ticaret verileriyle, Grubel-Llyod Endeksi ve Balassa Endeksi ile analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye ile seçilmiş bu beş ülke arasındaki en yüksek EİT düzeyinin İsrail ile gerçekleştiği ve analizin yapıldığı dönemde EİT'nin genel olarak düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye ve Rusya arasındaki dış ticaretin yapısını analiz eden Kalaycı (2013) 1995-2010 dönemini SITC Rev.3 dış ticaret verilerini kullanarak Grubel-Lloyd Endeksi, İhracat Benzerlik Endeksi ve AKÜ Endeksi ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda iki ülke arasındaki canlı hayvanlar ve gıda ürünleri ticaretinin EİT şeklinde gerçekleştiği saptanmıştır. Genel anlamda iki ülke arasındaki ticaretin ise büyük ölçüde EAT şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Şentürk (2014) Türkiye'nin dış ticaretinde en yüksek paya sahip 20 ülke arasından 1990- 2013 dönemindeki EİT seviyesini SITC Rev.3 dış ticaret verileri ile Grubel-Llyod Endeksi'ni kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Almanya, Fransa, İspanya ve İtalya'da hem tüm endüstrilerde hem de imalat sanayinde en yüksek EİT değerleri saptanmıştır. Çin, Güney Kore, Hindistan, Ukrayna, İran ve İsrail ile de diğer ülkelere nazaran daha düşük EİT değerleri tespit edilmiştir.

Türkiye'nin dış ticaret yapısının karakterini analiz eden Erlat ve Erlat (2014) 1969-1999 dönemini SITC Rev.3 dış ticaret verilerini kullanarak önce Grubel-Llyod Endeksi ile statik düzeyde bir analiz sonrasında Brulhart A, B ve C Endeks'lerini kullanarak dinamik düzeyde hesaplamışlardır. Karşılaştırma yapabilmek için analiz edilen dönemi 1980 öncesi ve 1980 sonrası ikiye ayırmışlardır. Çalışmanın sonucunda, 1980 sonrasında dış ticaret yapısının EAT karakterli gerçekleştiği ancak EİT'in de ihracat kaynaklı artış sağladığı saptanmıştır. Ayrıca Brulhart A ve B Endeks'leri ile de 1980 öncesi dönem ve 1980 sonrası dönem arasında MEİT hesaplamalarında önemli değişiklikler olduğu buna bağlı olarak ticaret performanslarının da gelişim gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Eşiyok (2014) Türkiye ve AB arasında teknoloji düzeyine göre EİT'yi 2008-2013 dönemini OECD'nin ISIC Rev.3 dış ticaret verileri ile Grubel-Llyod Endeksi ile analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda, EİT'nin en yüksek olduğu sanayi grubu düşük-orta teknolojilerden oluşurken; EİT'nin en düşük olduğu sanayi grubunun ise yüksek teknoloji ve düşük teknoloji sanayi gruplarının oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

Seçilmiş geçiş ekonomileri (Arnavutluk, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Makedonya, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan) ile Türkiye arasındaki ticaretin EİT düzeyini analiz eden Saraçoğlu ve Kortan (2014) 1995-2012 dönemini SITC bir basamaklı dış ticaret verilerini kullanarak Grubel-Lloyd Endeksi ve Leortscher-Wolter Endeksi ile hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin seçilmiş geçiş ekonomileri ile ikili ticaretinde dört ürün grubunda yüksek EİT düzeyi tespit edilirken; üç ürün grubunda ise daha düşük düzeyde EİT tespit edilmiştir. Analizde kullanılan iki endeksin sonuçlarının da paralellik gösterdiği saptanmıştır.

Şahin (2015a) Türkiye'nin ve G-8 ülkelerinin EİT'sini 1996-2014 dönemini SITC Rev.3 dış ticaret verileri ile Gubel-Llyod Endeksi kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda, Türkiye'de ve G-8 ülkelerinde hem tarım ürünleri hem de imalat ürünlerinde EİT düzeyinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bir diğer çalışmada ise Şahin (2015b) imalat sanayinde önemli bir yer tutan tekstil ve hazır giyim sektörlerindeki EİT'yi Türkiye ve Çin'in 2000-2013 dönemini SITC Rev.3 iki ve üç basamaklı dış ticaret verileri ile Grubel-Llyod Endeksi kullanarak hesaplamıştır.

Çalışmanın sonucunda, ihracat ve üretimde yüksek paya sahip tekstil ve hazır giyim sektöründeki EİT ölçümlerinde Türkiye'nin tekstil sektöründeki EİT düzeyinin yükselirken Çin'in EİT düzeyinin azaldığı; Türkiye ve Çin'in hazır giyim sektöründeki ticaretinin ise EAT şeklinde olduğu sonucuna varılmıştır.

Lögün (2016) 1970-2014 dönemi Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yere sahip olan AB ülkelerinden Almanya ve İngiltere'nin tarımsal dış ticaretini ve EİT'sini SITC Rev. 3 iki basamaklı dış ticaret verileri kullanarak Grubel-Llyod Endeksi ve Kesirli Logit Modeli QMLE Yöntemi ile ekonometrik olarak analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda açıklayıcı değişken olarak kullanılan ülkeler arasındaki gayrisafi yurtiçi hasıla farklılığının (KBGSYİH) EİT' yi pozitif yönde etkilediği saptanmıştır. Yine açıklayıcı değişken olarak kullanılan coğrafi uzaklık (UZAKLIK) ve ülkelerin döviz kuru oranları farkının (DK) ise EİT' yi negatif olarak etkilediği sonucuna varılmıştır.

Türkiye'nin tarım sektöründeki EİT'sini analiz eden Mangır ve Fidan (2017) 1996-2016 dönemini SITC Rev.3 iki haneli dış ticaret verilerini kullanarak Grubel-Llyod Endeksi ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin tarım sektöründeki EİT'sinin yüksek olduğu ve potansiyel bir rekabet avantajı sağladığı sonucuna varılmıştır.

Bashimov (2017) Türkiye ve Rusya'nın tarım ve gıda ürünlerindeki EİT analizini 2002-2014 dönemi HS dış ticaret verilerini kullanarak Grubel-Llyod Endeksi ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye ve Rusya arasında toplam tarım ve gıda ürünleri ticaretine ait EİT değeri yüksek tespit edilmiştir. Tarımsal ürünler alt sektörler itibarıyla incelendiğinde ise canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerin ticaretinde EİT düzeyi düşük iken, bitkisel ürünler ve gıda sanayi ürün gruplarında EİT düzeyinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bashimov (2018) ise MIKTA ülkeleri olarak nitelendirilen Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye ve Avustralya'nın EİT yapısını 2002-2015 dönemini HS dış ticaret verileri ile Grubel-Llyod Endeksi kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Meksika ve Türkiye'nin daha yüksek EİT düzeyine sahip olduğu saptanmıştır. Genel olarak MIKTA ülkelerinin dış ticareti son on beş yıllık dönemde EİT eğilimli olduğu sonucuna varılmıştır.

Kurt ve İmren (2018) Türkiye'deki önemli tıbbi ve aromatik bitkilerin EİT göstergeleri ile statik ve dinamik analizini iki aşamalı bir süreç izleyerek analiz

etmişlerdir. Birinci aşamada, 2007-2017 dönemini HS 12 dış ticaret verilerini sanayi ürün grubuna ait bazı tıbbi ve aromatik bitkilerin (adaçayı, anason, çemen, çörekotu, çöven, defne, ıhlamur, kebere, keçiboynuzu, kekik, kimyon, kişniş, mahlep, meyan kökü, nane, rezene, safran, sumak, zencefil) yer aldığı verileri kullanarak gerçekleştirmişlerdir. Öncelikle Grubel-Llyod Endeksi ile statik analiz yapılmış; sonrasında da Brulhart A ve B Endeks'lerini kullanarak Marjinal Endüstri İçi Ticaret (MEİT) analizi ile dinamik bir ölçüm yaparak dünya geneli ile kıyaslamışlardır. Çalışmanın ikinci aşamasında, tıbbi ve aromatik bitkiler SITC Rev. 3 ve HS 12 dış ticaret verileri ile altı gruba ayrılmış ve G-8 ülkeleriyle olan EİT'si Grubel-Llyod Endeksi ile hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin kebere, çöven, kişniş ve ıhlamur da hem ithalatçı hem ihracatçı olduğu saptanırken; defne, kekik, mahlep, nane, rezene, sumak da ihracatçı konumda olduğu tespit edilmiştir. Çörekotu ve zencefilde ise ithalatçı konumda olduğu sonucuna varılmıştır. G-8 ülkeleriyle olan EİT'nin ise yok denecek kadar az olduğu saptanmıştır.

Türkiye ile seçilmiş AB ülkeleri Almanya, Fransa, İngiltere, İspanya ve Çekya arasındaki EİT'yi analiz eden Bakan ve Selci (2019) 2007-2017 dönemini SITC Rev.3 dış ticaret verileri ile Grubel-Llyod Endeksi kullanarak hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda Türkiye ile İspanya ve Fransa ile Almanya arasındaki dış ticaret yoğun bir EİT şeklinde gerçekleşirken; İngiltere ve Çekya arasında ise düşük yapılı EİT gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Durmuş (2019) Türkiye'nin AB ve önemli ticaret ortaklarıyla olan dış ticaretini ve tarımsal dış ticaretini 2005- 2017 yılları arası SITC Rev. 3 dış ticaret verilerini kullanarak Grubel-Lloyd Endeksi ile analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin toplam ticaretinde ortalama EİT oranı % 78, toplam tarımsal dış ticaretinde EİT oranı ortalama %95 olarak hesaplanmıştır. Analizin yapıldığı 2005–2017 dönemindeki dış ticaret gelişiminin EİT ağırlıklı bir ticaret yapısı sergilediği sonucuna varılmıştır.

Türkiye'de tarım ve gıda sektörünün rekabet gücünü analiz eden Berk (2019) 1990-2018 dönemini tarım sektörü ile birlikte canlı hayvan ve gıda maddeleri, içki, tütün ve mamulleri, hayvansal, bitkisel yağlar ve tarımsal hammaddeden oluşan alt sektörlerini analiz etmiştir. SITC Rev.3 dış ticaret verilerini kullanarak Grubel-Llyod Endeksi ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda, Türkiye'nin tarım ve işlenmiş tarım

ürünleri ticaretinde hem ithalatçı hem de ihracatçı olması koruma önlemleri ile ilişkilendirilmiş ve toplam tarımsal dış ticarete makro düzeyde oldukça yüksek EİT değerleri saptanmıştır.

Özdemir ve Kösekaçhaoğlu (2019) Türkiye'nin 1990-2017 yılları arasındaki dış ticaret verileri ile ihracat payının en yüksek olduğu yirmi sektörü Grubel-Lloyd Endeksi ile analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda analiz edilen yirmi sektörden yedisinde EİT düzeyinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye'nin tarım sektöründeki EİT'sini AB ve önemli ticaret partnerleriyle analiz eden Erdal ve Durmuş (2019) 2005-2017 dönemini SITC Rev.3 dış ticaret verilerini kullanarak Grubel-Lloyd Endeksi ile hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin toplam ticaretinde ortalama EİT oranı % 78 olarak gerçekleşirken, toplam tarımsal dış ticaretinde ortalama EİT oranı %95 olarak saptanmıştır. Analiz yapılan dönemdeki dış ticaret gelişiminin genel olarak EİT ağırlıklı bir ticaret yapısı sergilediği sonucuna varılmıştır.

Luka ve Levkovych (2004) 1996-2002 dönemi Ukrayna'nın tarımsal ürünler ve gıda ürünlerindeki EİT düzeyini HS dış ticaret verileri ile ticaret ortaklarından Baltık ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri, AB-15 ülkeleri, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, OECD ülkeleri, OECD dışı ülkeler olmak üzere Grubel-Lloyd Endeksi'ni ve Brülhart Endeksi'ni kullanarak hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda Ukrayna'nın tarımsal gıda ürünlerindeki EİT değerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Macaristan ile Slovenya'nın tarım ürünleri ticaretinin EİT düzeyini analiz Bojnec ve Fertö (2006) 1993-2002 dönemini OECD'den edinilen veriler ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda Macaristan ve Slovenya arasındaki tarım ürünleri ticaretinin EİT düzeyinin düşük seviyede olduğu hatta tek yönlü gerçekleştiği ve EAT karakterli olduğu sonucuna varılmıştır.

Leitão ve Faustino (2008) 1995-2003 dönemi Portekiz ile AB (15) ülkeleri arasındaki gıda işleme sektörünün EİT düzeyini Grubel-Lloyd Endeksi ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda Portekiz ile AB (15) ülkeleri arasındaki gıda işleme sektörünün EİT düzeyinin analiz edilen dönemi başı ile sonu arasında artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Portekiz ekonomisinin 1995-2004 dönemi EİT düzeyini analiz Amador ve Cabral (2009) Grubel-Lloyd Endeksi'ni ve Fontagne-Freudenberg Endeksi'ni kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda Portekiz ekonomisinde baskın olan ticaret türünün EAT şeklinde gerçekleştiği ancak 2000 yılı itibariyle EİT seviyesinin de yükseldiği tespit edilmiştir. Ayrıca İspanya ve Almanya gibi yüksek gelirli Avrupa ülkeleri ile dikey EİT karakterli gerçekleştirdiği sonucuna varılmıştır.

Fullerton ve diğerleri (2011) Latin Amerika ve Karayip ülkelerinin EİT düzeyini SITC Rev.3 dış ticaret verileri ile Grubel-Lloyd Endeksi'ni kullanarak hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde EİT seviyesinin düşük olduğu tespit edilmiştir. En yüksek EİT düzeyi olan ülkeler Brezilya, Arjantin ve Meksika olarak saptanmıştır.

ABD'nin tarım sektöründeki EİT düzeyinin belirleyicilerini analiz eden Leitão (2011) 1995-2008 dönemini beş basamaklı dış ticaret verileri kullanarak panel veri yöntemi ile analiz etmiştir. Çalışmanın sonucuna göre ABD'nin tarım sektöründeki EİT düzeyinin belirleyicilerinden doğrudan yabancı yatırım EİT düzeyini olumlu etkilerken, kişi başına düşen gelirin ise EİT düzeyini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

Ishchukova ve diğerleri (2014) Rusya'nın tarım ve gıda ürünlerinin EİT düzeyini 1996-2012 dönemi için HS dış ticaret verileri ile Fontagne ve Freudenberg Endeksi kullanarak hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda Rusya'nın tarım ve gıda ürünlerinin dış ticareti analize dahil ülkelerle genel anlamda EAT niteliğinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Rusya ile Güney Amerika ülkeleri arasında düşük EİT düzeyi saptanırken, Rusya ile Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri arasında ise yüksek düzey EİT gerçekleştiği sonucuna varılmıştır.

Çin ve Brezilya'nın tarımsal gıda ürünlerinin EİT düzeyini analiz eden Şahbudak ve Şahin (2016) 2000-2014 dönemini SITC Rev. 3 dış ticaret verileri ile Grubel-Lloyd Endeksi kullanarak önce EİT seviyesini sonrasında da yatay ve dikey EİT'i hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda Çin ve Brezilya'da tarımsal gıda ürünlerinde düşük EİT seviyesi tespit edilmiştir. Ayrıca Çin ve Brezilya'da tarımsal gıda ürünlerinin düşük kaliteli dikey EİT şeklinde gerçekleştiği sonucuna varılmıştır.

3.2. Rekabet Gücüne İlişkin Çalışmalar

Bu bölümde rekabet gücünü ölçmeye ilişkin ulusal ve uluslararası çalışmalara yer verilmiştir.

Türkiye'nin AB'ye karşı seçilmiş tarım ürünlerinde rekabet gücünü analiz eden Miral (2006) 1994-2005 yılları arasında SITC Rev. 3 ve Rev. 4 basamaklı dış ticaret verileri kullanarak AKÜ Endeksi ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda Türk yaş meyve ve sebze sektörünün AB karşısında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır. En yüksek AKÜ değerine sahip ürünler portakal, mandalina (taze/ kurutulmuş), greyfurt, pomelo, limon ve diğer turunçgiller, çeşitli cevizler ve diğer kabuklu meyveler (taze/ kurutulmuş), sebze ve sebze karışımları (geçici konserve edilmiş), sebzeler (pişirilmiş/ dondurulmuş) olarak sıralanırken; en düşük AKÜ değerine sahip ürünler patates, manyot, şerbetçiotu, salep, ararot, keçi boynuzu, şeker pancarı-kamışı vs., muz (taze/ kurutulmuş), elma (taze) olduğu tespit edilmiştir.

Serin ve Civan (2008) 1995-2004 döneminde Türkiye domates, zeytinyağı ve meyve suyu sektörlerinin AB piyasasındaki başlıca rakipleri olan İspanya, İtalya ve Yunanistan'a karşı rekabet gücünü AKÜ Endeksi ile hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda, meyve suyu sektöründe Türkiye 1998 ve 1999 yılları dışında Yunanistan'a karşı rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir. 2002 ve 2004 yılları dışında ise İtalya'ya karşı rekabet gücüne sahip olduğu saptanmıştır. İspanya'ya karşı ise 2000 yılından itibaren rekabet dezavantajına sahip olduğu tespit edilmiştir. Domates sektöründe 1996 yılı dışında Yunanistan ve İtalya'ya karşı rekabet dezavantajına sahip olduğu; İspanya'ya karşı ise 2000 yılı itibariyle rekabet gücünü kaybettiği analiz edilmiştir. Son olarak zeytinyağı sektöründe ise Yunanistan'a karşı rekabet dezavantajına sahipken; İtalya'ya karşı 1999 yılı sonrası rekabet avantajını kaybettiği sonucuna varılmıştır.

Özçelik ve Özer (2008) yaş meyve ve sebze dış ticaretinin rekabet gücünü Türkiye ve AB ülkeleri ile analiz etmiştir. Tarımsal ürünler; Canlı hayvan, et ve et ürünleri, balık, ham süt ve süt ürünleri, diğer hayvansal ürünler, hububat, yağlı bitkiler, pamuk, şeker, yün ve ipek, toplam sebze ve meyve şeklinde analize dahil edilmiştir. Hesaplamalar için AKÜ Endeksi ve Vollrath Endeksi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda AKÜ Endeksi sonucuna göre; Türkiye'nin balıkçılık, diğer hayvansal

ürünler, yaş meyve ve sebze sektörlerinde AB ülkelerine göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu; Vollrath Endeksi sonucuna göre ise balıkçılık, diğer hayvansal ürünler ve yaş meyve ve sebze sektörlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye ile AB-15 üye ülkeleri arasından İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan'a karşı turunçgiller sektörünün rekabet gücünü analiz eden Fidan (2009) 1990-2003 dönemini TÜİK, FAO ve EUROSTAT verilerini kullanarak AKÜ Endeksi ve türevleri ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin limon ve greyfurt ürün gruplarında İspanya, İtalya, Yunanistan ve Portekiz'e karşı rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Türk tarımının AB karşısındaki sektörel rekabet gücünü analiz eden Çoban ve diğerleri (2010) 1996-2007 dönemini Gıda ve Tarım Örgütü'nün alt sektörler için ürün grubu kodlarını kullanarak AKÜ Endeksi ile hesaplamışlardır. Veriler bitkisel-hayvansal ürün grubu ve canlı hayvan ürün grubu olmak üzere 2 başlık altında analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda tarımsal ürün ticaretinde yüksek rekabet gücüne sahip ülkeler sırasıyla Kıbrıs, Macaristan ve Yunanistan'dan sonra Türkiye'nin geldiği görülmüştür. Canlı hayvan ürün grubunda ise sırasıyla Danimarka, Romanya ve Macaristan'ın yüksek rekabet gücüne sahip ülkeler olduğu Türkiye'nin ise 1997 yılından sonra rekabet gücünde azalma yaşadığı tespit edilmiştir.

Erkan (2012) 1993-2010 yılları arasında Türkiye'nin geleneksel ihracat ürünlerinde uzmanlaşma düzeyini ceviz, badem, kuru incir, kuru üzüm, kuru kayısı, fındık ve antep fıstığı ile birlikte yedi ürün üzerinden AKÜ Endeksi ve Vollrath Endeksi ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda sözü edilen ürünlerin ihracatında genel anlamda yüksek düzeyde uzmanlaşma olduğu ve ihracat rekabet gücünün de yüksek olduğu tespit edilmiştir. İhracatında yüksek düzeyde uzmanlaşma görülen ürünler; kuru üzüm, kuru incir, kuru kayısı ve fındık iken; badem ve ceviz de ise uzmanlaşmanın olmadığı ve rekabet dezavantajı olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye ve seçilmiş bazı bağımsız devletlerin sebze ve meyve ürün grubundaki uluslararası rekabet gücünü analiz eden Öztürk ve diğerleri (2013) 1995-2012 dönemini AKÜ Endeksi ve türevlerini kullanarak SITC Rev. 3 dış ticaret verileri ile hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda endeks değerlerinin hepsinde seçilmiş

ülkelerden Ukrayna, Beyaz Rusya ve Rusya'nın rekabet açısından dezavantajlı olduğu; Türkiye ve Moldova'nın ise diğer ülkelere nispeten daha yüksek düzeyde rekabet avantajına sahip olduğu saptanmıştır.

Şahinli (2014) 2000-2011 dönemi Türkiye tarım sektörünün rekabet gücünü Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'ne ait gıda ve tarım ticaret verileri kullanılarak AKÜ Endeksi ile altı yüz bir adet tarım ürünü için hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda, Türkiye'nin altı yüz bir adet tarımsal ürün içinden yetmiş sekizinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye'nin önemli dış ticaret ortağı olan AB ülkeleri karşısındaki rekabet gücünü hububat-baklagiller alt sektörü ile meyve ve sebze alt sektörünü dikkate alarak analiz eden Peker (2014) çalışmasında, 1990-2011 dönemini FAOSTAT veri tabanından derlenen veriler ile AKÜ Endeksi kullanarak hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin AB ülkeleri karşısında hububat-baklagiller alt sektörlerinden mercimek, nohut ve buğday unundan yüksek rekabet gücü ve karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu saptanırken kuru fasulye, buğday ve mısırdaki ise rekabet üstünlüğünün olmadığı ve karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu saptanmıştır. Meyve alt sektörlerinden kuru kayısı, kiraz, incir, kuru incir, greylift, fındık, limon, kuru üzüm, çay ve mandalinalarda yüksek rekabet gücü ve karşılaştırmalı avantaja sahipken; kayısı, üzüm ve portakalda orta rekabet gücüne sahip olduğu; muz ve cevizde ise rekabet üstünlüğünün olmadığı ve karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu tespit edilmiştir. Sebze alt sektörlerinden domates ve domates salçasında yüksek rekabet gücü ve karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu; havuç, yeşilbiber, salatalık, patlıcan, pırasa, kuru soğanda orta rekabet gücüne sahip olduğu; sarımsakta ise rekabet üstünlüğünün olmadığı ve karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Peker (2015) ise 1994-2011 dönemi Türkiye hububat ve baklagiller alt sektörünün AB karşısındaki rekabet gücünü ilgili döneme ait dış ticaret verileri kullanarak AKÜ Endeksi ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda baklagiller grubunda yer alan nohut ve mercimek ticaretinde yıllar içerisinde dalgalanmalar yaşansa bile yüksek rekabet gücü; kuru fasulye ticaretinde ise 2000'li yıllardan itibaren rekabet gücünü kaybettiği görülmüştür. Hububat grubunda yer alan buğday ve buğday unu ticaretinde ise zaman içerisinde rekabet gücünün azaldığı; mısır içinse rekabet üstünlüğüne sahip olunmadığı sonucuna varılmıştır.

1993-2012 döneminde Türkiye'nin sebze ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlüğünü analiz eden Erkan ve diğerleri (2015) SITC Rev. 3 ve 4 basamaklı dış ticaret verilerini kullanarak AKÜ Endeksi ile hesaplamıştır. Söz konusu 1993-2002 ve 2003-2012 olarak iki dönem şeklinde incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda 1993-2012 yılları arasında genel olarak Türkiye'nin sebze ve alt grupları ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğünün uzmanlaşma durumunun gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ancak bu durumun özellikle son yıllarda istikrarlı bir şekilde devam etmediği sonucuna varılmıştır.

Miran ve diğerleri (2015) 1986-2010 dönemi arasında uluslararası kuru üzüm piyasasının rekabet gücünü Doğrusal Yaklaşımla ve Yaklaşık İdeal Talep Sistemi (LA/AIDS) Modeli'ni kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda en fazla çekirdeksiz kuru üzüm ihracatı yapan ülkeler Türkiye, Yunanistan, İran, ABD ve Şili olarak saptanmıştır. Söz konusu ülkelerin ihracat modelleri bu ülkelerin toplam kuru üzüm ihracatındaki payları, kendi fiyatları, diğer ülkelerin fiyatları ve ihracat gelirleri ile ilişkilendirilmiştir. Uluslararası piyasaya sundukları kuru üzümün sağladığı fayda açısından İran ve Şili'nin rekabette en güçlü iki ülke olduğu; Türkiye'nin ise son sırada yer alarak rekabet gücünün zayıf olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye'nin en önemli tarım kollarından olan meyvecilik sektöründen elmanın 1990-2014 dönemi ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlüğünü analiz eden Bashimov (2016a) SITC Rev.3 dış ticaret verilerini kullanarak AKÜ Endeksi ve Vollrath Endeksi ile hesaplama yapmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin elma ihracatında 1990-1998 yılları arasında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ilerleyen yıllarda ise rekabet gücünü kaybettiği tespit edilmiştir. Bashimov (2016b) ise Türkiye'nin tarımsal dış ticaretinde önemli ürünlerden biri olan domatesin ihracat performansını ve rekabet gücünü 1995-2014 dönemini AKÜ Endeksi ve Vollrath Endeksi ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda incelenen dönemde yıllara göre değişen rekabet gücü 2010 yılına kadar artmış; 2010'dan sonra ise gerilemeye başladığı tespit edilmiştir.

Şahin (2016a) 2000-2014 dönemi tarımsal gıda ürünlerinde Türkiye'nin rekabet gücünü SITC Rev.3 dış ticaret verileri ile birlikte AKÜ Endeksi, ASKÜ Endeksi ve Ticaret Dengesi Endeksi kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda kullanılan endekslerden AKÜ Endeksi sonuçlarına göre; Türkiye'nin tarımsal gıda ürünlerinde

sekiz ürün grubunda rekabet gücü yüksek iken; on üç ürün grubunda rekabet gücünün düşük olduğu görülmüştür. ASKÜ Endeksi sonuçlarına göre; Türkiye'nin tarımsal gıda ürünlerinde sekiz ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu; on bir ürün grubunda ise karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu görülmüştür. Son olarak Ticaret Dengesi Endeksi'ne göre Türkiye tarımsal gıda ürünlerinde on ürün grubunda net ihracatçı konumunda iken; dört ürün grubunda net ithalatçı olduğu sonucuna varılmıştır. Şahin (2016b) ise Türkiye ve BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) ülkelerinin yaş meyve ve sebze sektörü 2000-2014 dönemi EİT yapısı ve rekabet gücünü analiz etmiştir. SITC Rev.3 dört haneli dış ticaret verileri kullanılarak EİT ölçümü için Grubel-Llyod Endeksi; rekabet gücü ölçümü içinse AKÜ Endeksi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin yaş meyve ve sebze sektöründe EİT seviyesinin düşük olduğu diğer bir ifadeyle gerçekleşen ticaretin birbirinden tamamen farklı yapıdaki ürünlerin karşılaştırmalı üstünlük veya karşılaştırmalı dezavantaj durumuna göre ihraç ve ithal edilmesi durumunu ifade eden EAT şeklinde olduğu görülmüştür. Rekabet gücü ölçüm sonucunda ise Türkiye'nin yaş meyve ve sebze sektöründe rekabet gücünün yüksek olduğu görülmüştür. Buna karşılık BRIC ülkelerinin yaş meyve ve sebze sektöründe rekabet gücünün düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Yaş meyve ve sebze dış ticaretinde Türkiye'nin rekabet durumunu analiz eden Berk ve diğerleri (2016) Türkiye'nin yaş meyve ve sebze ihracatında ilk yirmi iki sırasında yer alan ürünleri; Türkiye'nin yaş meyve ve sebze ihracatında ilk on sırada yer alan ülkelere İspanya, Hollanda, ABD, Meksika, Çin, Şili, İtalya, Güney Afrika ve Fransa'yı dikkate alarak AKÜ Endeksi ve türevlerini kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda hesaplanan endeksler neticesinde, Türkiye'nin yaş meyve ve sebze ihracatında rekabetçi konumda olduğu saptanmıştır. Ayrıca uzmanlaşma ile rekabet üstünlüğünün de sağlandığı sonucuna varılmıştır.

Türk tarım sektörünün rekabet gücünü analiz eden Sarıca (2016) 2001-2014 dönemini yirmi yedi fasıl için HS 2 haneli dış ticaret verilerini kullanarak AKÜ Endeksi ve türevleri ile hesaplamıştır. Elde edilen verileri kıyaslamak amacıyla analiz yapılan dönem 2001-2007 ve 2007-2014 olarak iki ayrı dönem olarak ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda hesaplamada kullanılan endeks sonuçlarının benzer olduğu saptanmıştır. Genel olarak sebzeler, meyveler, değirmencilik ve tütün ürünleri ihracatında rekabet

üstünlüğü ve uzmanlaşma olduğu; canlı hayvanlar ürün grubunda ise rekabet gücünde düşüş olduğu sonucuna varılmıştır.

Yenisu (2017) 2000-2013 dönemi Türk fındık sektörünün rekabet gücünü FAO ve WTO'dan elde edilen dış ticaret verileri ile İtalya, Almanya, ABD, İspanya, Gürcistan, Azerbaycan, Belçika, Avusturya, Fransa, Hollanda, Polonya, Rusya, İsviçre ve İngiltere dahil olmak üzere on beş ülkeyi AKÜ Endeksi ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye, İtalya, Gürcistan ve Azerbaycan'ın fındık sektöründe rekabet gücü yüksek ülkeler olduğu tespit edilmiştir.

Bashimov (2017a) 2010-2015 dönemi Türkiye'nin tarım ve gıda ürünleri ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlüğünü HS 2 basamaklı dış ticaret verileri kullanarak AKÜ Endeksi ile analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin tarım ve gıda ürünlerine ait yirmi dört ürün grubundan on bir ürün grubunda (yenilen sebzeler, yenilen meyveler, değirmencilik ürünleri, örülmeye elverişli bitkisel maddeler, hayvansal ve bitkisel yağlar, şeker ve şeker mamulleri, kakao ve kakao mühtahzarları, tütün ve tütün mamülleri) karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Bashimov (2017b) ise Türkiye'nin tarımsal ürünlerdeki rekabet gücünü Orta Asya ülkeleri ile karşılaştırmalı analiz etmiştir. 2001-2014 dönemi tarım ve gıda ürünlerine ait HS 2 basamaklı dış ticaret verilerini Orta Asya ülkelerinden Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile AKÜ Endeksi ve ASKÜ Endeksi ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin Orta Asya ülkelerinden Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'a karşı hesaplanan her iki endeks sonucuna göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye'de üzüm üretimi ve ihracat performansını analiz eden Bashimov (2017c) ise 2001-2015 dönemini ikincil verilerle Türkiye'nin üzüm üretimiyle ilgili dış ticaret verilerini Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü (FAO), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), ve Uluslararası Ticaret Merkezi'nin (INTRACEN) veri tabanından edinerek AKÜ Endeksi ve Vollrath Endeksi ile analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin üzüm ticaretinde güçlü bir rekabet gücü olduğu ancak analizin yapıldığı dönemin son yıllarında üzüm ticaretindeki rekabetçi gücünün azaldığı sonucuna varılmıştır.

Orta Asya ülkelerinin (Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) tarım ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğünü analiz eden Bashimov ve Çiçek (2017) 2002-2015 dönemini Uluslararası Ticaret Merkezi'nin (INTRACEN) veri tabanındaki dış ticaret verileri ile AKÜ Endeksi kullanarak hesaplamışlardır. Pamuk, hububat, meyve ve sebze analize konu edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'ın pamuk ihracatında; yalnızca Kazakistan'ın ise hububat ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın meyve ve sebze ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu saptanmıştır. Kazakistan ve Türkmenistan'ın meyve ve sebze ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığı ve AKÜ katsayısının da düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye'nin 1996-2015 dönemi tarımsal ürünlerdeki ihracat rekabet gücünü analiz eden Sarıçoban ve Kösekahyaoğlu (2017) SITC Rev.3 dış ticaret verileri kullanarak Vollrath Endeksi ile altmışaltı ürün grubu için hesaplama yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda analizi yapılan altmışaltı tarımsal ürün grubundan Yirmi dördünde Türkiye'nin rekabet avantajına sahip olduğu saptanmıştır. Kırk iki üründe ise Türkiye'nin rekabet dezavantajına sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca rekabet avantajına sahip olduğu tarımsal ürün gruplarından yedisinde güçlü üstün konumda olduğu; onunda orta derece üstün konuma olduğu ve yedisinde zayıf üstün konumda olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye'de ceviz üretiminin rekabet gücünü analiz eden Ketenci ve Bayramoğlu (2018) 2000-2016 dönemine ait verileri dış ticaret verilerini AKÜ Endeksi kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda 2005-2015 yılları arasında Türkiye'nin uluslararası pazardaki cevizde karşılaştırmalı üstünlüğü artmasına rağmen 2016 yılında karşılaştırmalı üstünlüğünün azaldığı sonucuna varılmıştır.

Keskingöz (2018) Türkiye'nin tarım sektöründeki rekabet gücünü 2001-2017 dönemini tarım sektörüne ait yirmi dört fasıl için HS 2 haneli dış ticaret verileri ile AKÜ Endeksi, ASKÜ Endeksi ve Ticaret Dengesi Endeksi ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda AKÜ Endeksi'ne göre Türkiye tarım sektöründe on iki fasılda avantaja sahipken on iki fasılda da dezavantaja sahip olduğu tespit edilmiştir. Güçlü bir şekilde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu fasıllar ise yenilen meyveler,

değirmencilik ürünleri ve sebzeler, meyveler ve sert kabuklu meyveler olarak saptanmıştır. Söz konusu bu üç fasılda Türkiye dış ticarete söz sahibidir. ASKÜ Endeksine göre Türkiye tarım sektöründe on bir fasılda rekabet gücüne sahipken on üç fasılda rekabet gücüne sahip olmadığı tespit edilmiştir. Türkiye tarım sektöründe ASKÜ Endeksi verilerine göre %46 oranında rekabet gücüne sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlükler yöntemiyle net ihracatçı ve net ithalatçı olup olmadığının analizinin yapıldığı Ticaret Dengesi Endeksi'ne göre ise Türkiye tarım sektöründe altı fasılda ithalatçı iken on sekiz fasılda ihracatçı konumda olarak %75 oranında net ihracat oranına sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye ve Azerbaycan arasında tarımsal ürünlerin dış ticaret potansiyeli ve karşılaştırmalı üstünlüklerini analiz eden Bayramoğlu (2018) 2001-2007 dönemi TÜİK, Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, Uluslararası Ticaret Merkezi verileri ile SITC Rev.3 dış ticaret verilerini kullanarak her iki ülkenin dış ticaretini yaptığı mallar dokuz grupta sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir. Hesaplamalar AKÜ Endeksi, İhracat Benzerlik Oranı Endeksi ve Vollrath Endeksi ile yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda AKÜ Endeksi'ne göre; her iki ülkenin de karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ancak analiz yapılan dönemin sonuna doğru azaldığı tespit edilmiştir. İhracat Benzerlik Oranı Endeksi'ne göre genel ihracat benzerlik oranı 2001 yılında %9,35 iken 2005 yılında %17,85 yükselmiş ancak 2007 yılında %13,14'e gerilediği saptanmıştır. Vollrath Endeksi'ne göre de Türkiye'nin Azerbaycan'a göre rekabet gücünün yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Aydın ve Bashimov (2018) tarım sektöründeki uzmanlaşmayı MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye) ülkeleri ile analiz etmiştir. 2002-2015 dönemini 2002-2008 ve 2009-2015 olmak üzere ikiye bölmüş, HS 2 haneli dış ticaret verilerini yirmi dört adet tarım ürünü ile AKÜ Endeksi ve Lafay Endeksi ile hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda, AKÜ Endeksi açısından Endonezya ve Türkiye'nin tarım ürünleri ticaretinde daha yüksek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu; Meksika ve Nijerya'nın ise daha düşük karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Uzmanlaşma endeksi olan Lafay' a göre de Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatında uzmanlaşma düzeyi diğer ülkelere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Genel olarak MINT ülkelerinin tarım ürünleri ticaretindeki rekabet güçlerinin yüksek olmadığı sonucuna varılmıştır.

Türkiye'nin ihracatında ilk sıralarda yer alan tarım ürünlerinden olan fındık, zeytinyağı ve kuru kayısının rekabet gücünü analiz eden Özdemir ve Kösekahyaoglu (2018) 2001-2016 dönemini söz konusu tarım ürünlerini dünya ihracat sıralamasındaki ilk dört ülke ile kıyaslamıştır. Analizlerde dört ve beş haneli SITC dış ticaret verileri ile altı haneli HS verilerini AKÜ Endeksi ve Vollrath Endeksi ile hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin üç tarım ürününden en güçlü olduğu birinci ürün kuru kayısı, ikinci ürün ise fındık olarak belirlenirken; rekabet avantajının olmadığı ürün ise zeytinyağı olarak tespit edilmiştir.

Türkiye turunçgiller ihracatının rekabet gücünü analiz eden Kadanalı (2019) 2001-2016 dönemini iki haneli HS dış ticaret verileri ile AKÜ Endeksi, Grubel-Llyod Endeksi ve Net İhracat Endeksi ile analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda AKÜ Endeksi sonuçlarına göre; Türkiye'nin turunçgiller ürün grubunda güçlü bir rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca turunçgiller ürün grubunda dünya ülkelerine göre de karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu saptanmıştır. Grubel-Llyod Endeksi sonuçlarına göre; EİT seviyesinin düşük olduğu EİT' nin düşük olmasının nedeni Türkiye'nin turunçgiller sektöründe net dış ticaret fazlası vermesiyle ilişkilendirildiği görülmüştür. Türkiye'nin sadece kendi ticari performansını ölçmek amacıyla hesaplanan Net İhracat Endeksi'ne göre de Türkiye turunçgiller sektöründe net ihracatçı ülke konumunda olduğu sonucuna varılmıştır.

Türk tarım sektörünün AB karşısındaki rekabet gücünü analiz eden Eruygur (2019) 2007-2017 dönemi için tarım sektörünü ve yirmi iki alt sektörünü SITC Rev. 4 dış ticaret verilerini kullanarak AKÜ Endeksi ve Vollrath Endeksi ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda tarım sektörünün bütünü için Türkiye'nin rekabet avantajına sahip olduğu tespit edilmiştir. Yirmi iki alt sektörden balıklar (deniz memelileri hariç), kabuklular, yumuşakçalar ve su omurgasızları ile bunların müstahzarları, sebze ve meyveler, şeker, şeker müstahzarları ve bal, kahve, çay, kakao, baharat ve bunlardan yapılan mamuller, tütün ve tütün imalatı, yağlı tohumlar ve yağlı meyveler olmak üzere altı alt sektörde her dönem karşılaştırmalı üstünlük avantajı tespit edilmiştir. Canlı hayvanlar, bölüm 03 altında yer alan hayvanlar hariç, süt ürünleri ve kuş yumurtaları, hayvan yemi (öğütülmemiş tahıllar hariç), post, deri ve kürklü deriler, kauçuk, ham (sentetik ve rejenere dahil), mantar ve odun, kâğıt ve kâğıt hamuru, başka yerde sınıflandırılmamış hayvansal ve bitkisel ham maddeler, hayvansal sıvı ve katı yağlar

olmak üzere dokuz alt sektörde her dönem karşılaştırmalı üstünlük dezavantajı saptanmıştır. Bunların dışında kalan yedi alt sektörde ise bazı dönemlerde avantaj bazı dönemlerde dezavantaj sağlandığı sonucuna varılmıştır.

Güvenç ve Kazankaya (2019) 2000-2016 dönemi Türkiye’de ceviz üretiminin dış ticaretini ve 2012-2018 dönemi rekabet gücünü incelemiştir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü’nün istatistikleri esas alınarak FAO ürün kodlarından 222 olan kabuklu cevize ait veriler ile TÜİK ve Tarım ve Orman Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü’nün sebze üretimi ile ilgili veriler kullanılarak AKÜ Endeksi ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda Türkiye’nin ceviz dış ticaretinde ceviz üreticisi ülkeler arasında dördüncü sırada yer aldığı ve hem ihracat hem ithalat yapan bir ülke konumunda olduğu görülmektedir. İhracat değerlerinin 2013 yılına kadar arttığı sonrasında azaldığı, 2000-2016 arasında ise dalgalı bir seyir izlediği ve Türkiye’nin ceviz dış ticaretinde açık veren bir ülke görünümünde olduğu anlaşılmıştır. Türkiye’nin ceviz üretiminde rekabet gücüne incelenen yıllara göre farklılık olmasına rağmen sahip olduğu ve son birkaç yılda azaldığı belirlenmiştir.

Türkiye’nin portakal, mandalina, limon ve yaş kayısı ürünlerinde karşılaştırmalı ihracat performansı ve rekabet gücünü analiz eden Özdemir ve Kösekahyaoglu (2019) 2001-2016 dönemini dört ve beş haneli SITC verileri ile altı haneli HS verilerini kullanarak karşılaştırmalı İhracat Performansı Endeksi (KİP) ile hesaplamışlardır. Portakal için Almanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere ile mandalina için İspanya, Çin, Brezilya ve Hollanda ile limon için İspanya, Meksika, Arjantin ve Hollanda ile yaş kayısı içinse Fransa, İtalya, İspanya ve Yunanistan ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda Türkiye’nin karşılaştırmalı ihracat performansı en güçlü olduğu ürünler sırasıyla; mandalina, portakal, limon ve yaş kayısı olarak saptanmıştır. Genel olarak Türkiye’nin karşılaştırması yapılan tüm ürünlerde karşılaştırmalı ihracat performansının yüksek olduğu ancak mandalina ürününde İspanya’ya karşı, yaş kayısı ürününde ise Yunanistan’a karşı ihracat performansının düşük olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu ürünlerde uzmanlaşmanın sağlandığı ve rekabet gücünün yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Güvenç (2019) Türkiye’nin soğan üretimindeki rekabet gücünü 2012-2016 dönemini AKÜ Endeksi kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye’nin

2012-2015 döneminde rekabet gücünün zayıf olduğu, 2016 yılında ise herhangi bir avantajının kalmadığı tespit edilmiştir. Güvenç (2020) ise 2012-2016 dönemi Türkiye’de taze biberin rekabet gücünü AKÜ Endeksi kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye’nin 2012-2015 dönemi ihracatta rekabet gücünün zayıf olduğu; 2016’da ise orta derece rekabet gücü olduğu tespit edilmiştir.

Çelik ve diğerleri (2019) 2001-2017 dönemi Türkiye’nin kiraz dış ticaretindeki rekabet gücünü dünyanın en büyük kiraz ihracatçısı ülkelerinden ABD, İspanya, Avusturya, Özbekistan, Kanada ve İtalya’ya karşı AKÜ Endeksi ve Vollrath Endeksi ile hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda hesaplanan endeks değerlerine göre; Türkiye ile Özbekistan, ABD, İspanya ve İtalya arasında rekabet olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’nin yüksek düzeyde olan rekabet üstünlüğünün ise istikrarlı düzeyde olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tarımsal ürünlerin rekabet gücünü bölgesel olarak analiz eden Tunca (2020) 2015 ve 2018 dönemini Türkiye’deki illerin tarımsal ürün ticaretindeki performanslarını HS iki haneli ihracat verilerinin ilk yirmi dört faslındaki tarımsal ürün ve ürün gruplarına ait ihracat verilerini kullanarak AKÜ Endeksi ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda birçok ilin sınırlı sayıda tarımsal ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu saptanmıştır. Ayrıca analiz yapılan dönemlerde AKÜ Endeks değerler arasında ciddi farklılaşmalar tespit edilmiştir. Bu durumun tarımsal üretimde geleneksel yapının devam ettiği olgusuna bağlanması sonucuna varılmıştır.

Aşık ve Bellibaş (2020) 2009-2013 dönemi Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki narenciye sektörünün rekabet gücünü AKÜ Endeksi ve Vollrath Endeksi ile analiz etmişlerdir. AB ülkelerini temsilen İspanya, Yunanistan, İtalya ve Portekiz kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, AKÜ Endeksi sonuçlarına göre narenciye sektöründe karşılaştırmalı üstünlük sırası; İspanya, Türkiye, İtalya, Yunanistan ve Portekiz şeklinde gerçekleşmiştir. Vollrath Endeksi sonuçlarına göre de analize dahil olan ülkelerin hepsinde karşılaştırmalı üstünlüğün gerçekleştiği tespit edilmiştir. Vollrath tarafından alternatif olarak geliştirilen Nispi Ticaret Üstünlüğü Endeksi sonuçlarına göre de Portekiz ve Yunanistan narenciye sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip değil iken Türkiye, İtalya ve İspanya’nın karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Türk tarım ürünlerinin otuz yedi ülkenin üye olduğu OECD ülkeleri karşısında rekabetçi gücünü analiz eden Bulut ve Şahan (2020) 2013-2019 dönemini HS dış ticaret verilerini kullanarak on altı tarım ürününü karşılaştırmalı İhracat Performansı Endeksi ile hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda on altı ürün grubundan altısında Türkiye'nin OECD ülkeleri karşısında rekabet gücünün olmadığı, beş ürün grubunda rekabet gücünün zayıf olduğu tespit edilmiştir. Dört ürün grubunda ise rekabet gücünün orta derecede olduğu ve son olarak bir ürün grubunda güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Duru ve diğerleri (2021) Türkiye'nin şeker sektöründeki rekabet gücünü 2000-2019 dönemini ikincil veriler kullanarak HS dış ticaret verileriyle AKÜ Endeksi kullanarak hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda analiz yapılan dönemde şeker sektörünün rekabet düzeyinin azaldığı sonucuna varılmıştır. 2014 sonrasında ise şeker sektörü dış ticaretinde ihracatçı konumdan ithalatçı konuma düştüğü tespit edilmiştir.

Bulgaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin tarım sektörünün AB ülkeleri karşısındaki rekabet gücünü analiz eden Gorton ve diğerleri (2000) AKÜ Endeksi ile analiz yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda Bulgaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin hububat ihracatında yalnızca AB'ye karşı değil dünya piyasalarında da rekabetçi olduğu ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Camanzi ve diğerleri (2003) 1990-2000 arası dönemi Türkiye'nin tarım ve gıda ürünlerinde AB karşısındaki rekabet gücünü SITC Rev. 3 dış ticaret verilerini kullanarak Lafay Endeksi ve Grubel-Llyod Endeksi ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin zeytinyağı, yaş meyve ve sebze AB karşısında rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Macaristan'ın AB'ye karşı 1992-1998 yılları arası tarım ürünlerindeki rekabet gücünü analiz eden Fertö ve Hubbard (2003) SITC dört basamaklı dış ticaret verilerini kullanarak yirmi iki ürün grubunda AKÜ Endeksi ile analiz yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda Macaristan'ın sıvı yağlar ve katı yağlar, hayvansal ve bitkisel maddeler, mantar ve odun, yağlı tohumlar, içecekler/ içkiler, şeker, sebze ve meyve, tahıllar, et ve canlı hayvanlar olmak üzere toplam on bir üründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda Macaristan'ın bu on bir ürün grubunda uluslararası rekabet gücünün de olduğu tespit edilmiştir.

Qineti ve diğeri (2009) 1999 – 2006 dönemi AB-27 ülkeleri ve Slovakya'nın Ukrayna ve Rusya piyasalarına ihraç ettikleri tarımsal gıda ürünlerinin rekabet gücünü dört basamaklı dış ticaret verileri kullanarak AKÜ Endeksi ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, AB-27 ülkelerinin tarımsal gıda ürün ihracatındaki rekabet gücünün 2004 yılı sonrasında hem Rusya hem de Ukrayna piyasalarında arttığı; Slovakya'nın ise 2006 yılından itibaren Ukrayna ve Rusya piyasalarındaki ihracat rekabet gücünün sürekli azaldığı sonucuna varılmıştır.

Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın tarım ürünleri ticaretinde AB ülkeleri karşısındaki karşılaştırmalı rekabet gücünü analiz eden Bielik ve Qineti (2010) 1999-2006 arası dönemi dört basamaklı dış ticaret verilerini kullanarak AKÜ Endeksi ile hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın AB ülkeleri karşısında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca Çek Cumhuriyeti'nin Slovakya'dan daha yüksek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Shoufeng ve diğeri (2011) Çin ve Orta Asya ülkeleri arasında tarımsal ürünlerin rekabet gücünü 2002 – 2009 arası dönemi HS dış ticaret verilerini kullanarak AKÜ Endeksi ile analiz etmişlerdir. Analizde kullanılan tarım ürünleri; canlı hayvanlar, bitkisel ürünler, hayvansal ve bitkisel yağ ürünleri, hazır gıda ürünleri, pamuklu ürünler, diğer tarım ürünleri ile toplam tarım ürünlerinden oluşmaktadır. Çalışmanın sonucunda toplam tarım ürünlerinde Çin'in rekabet gücünün her yıl azaldığı ve karşılaştırılabilir bir avantaja sahip olmadığı; Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın toplam tarım ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken Türkmenistan ve Kazakistan'ın toplam tarım ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı sonucuna varılmıştır. Diğer yandan Çin'in canlı hayvanlar, bitkisel ürünler, hazır gıda ürünleri ve diğer tarım ürünlerinde karşılaştırmalı avantaja sahipken; hayvansal ve bitkisel yağ ürünleri ile pamuklu ürünlerde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın canlı hayvanlar ürün grubunda karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu tespit edilmiştir. Bitkisel ürünler grubunda Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan karşılaştırmalı avantaja sahipken Türkmenistan'ın karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu saptanmıştır. Hayvansal ve bitkisel yağ ürünleri grubu ve yine hazır gıda ürünleri grubunda da Orta Asya ülkelerinin tümünde karşılaştırmalı dezavantaj gözlemlenmiştir.

Pamuklu ürünler grubunda ise Orta Asya ülkelerinin tümünde ve özellikle Türkmenistan'da güçlü karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu tespit edilmiştir. Son olarak analizi yapılan diğer tarım ürünlerinde de Türkmenistan haricindeki diğer Orta Asya ülkelerinde karşılaştırmalı dezavantaj olduğu sonucuna varılmıştır.

İran'ın 2002-2007 yılları arasında ceviz, badem, fındık, elma ve portakal olmak üzere seçilmiş beş tarım ürünündeki karşılaştırmalı üstünlüğünü analiz eden Bakhshinejad ve Hassanzadeh (2012) AKÜ Endeksi ile analiz yapmıştır. Çalışmanın sonucunda söz konusu beş tarım ürününde İran'ın karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca İran'ın dezavantajlı konumunu avantaja dönüştürmesi için çeşitli öneriler sunulmuştur.

Kanaka ve Chinadurai (2012) Hindistan'ın 1994-1995 ile 2008-2009 yılları arasında seçilmiş tarım ürünlerindeki karşılaştırmalı üstünlüğünü AKÜ Endeksi kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda Hindistan meyve ve sebze, bakliyat, kahve, kaju, pamuk, tütün ve şekerde karşılaştırmalı dezavantaja sahipken; çay, yer fıstığı ve pirinç gibi ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Hindistan'ın Asya, AB ve Kuzey Amerika (ABD ve Kanada) piyasalarında sebze, meyve ve çiçek ticaretinde seçilmiş diğer Güneydoğu Asya ülkeleri ile karşılaştırmalı rekabet gücünü analiz eden Bhattacharyya (2011) 2005-2006 ile 2008-2009 yılları için farklı resmi kaynaklardan toplanan ikincil veriler ile AKÜ Endeksi kullanarak hesaplamıştır. Sebzeler kategorisinde; soğan, patates, domates, salatalık, nohut, baklagiller, fasulye, lahana ve karnabahar ürünleri yer almaktadır. Meyveler kategorisinde; limon, üzüm, muz, mango, ananas ve turunçgiller yer almaktadır. Çiçek kategorisinde ise her çeşit yapraktan taze çiçek, ağaç ve çalı yer almaktadır. Çalışmanın sonucunda Hindistan'ın sebze ticaretinde AB ve Kuzey Amerika piyasalarında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu; Asya piyasalarında ise Çin ve Malezya'nın Hindistan'dan daha avantajlı konumda olduğu sonucuna varılmıştır. Meyve ticaretinde ise AB piyasalarında karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken Kuzey Amerika ve Asya piyasalarında ise Çin ve Malezya'nın daha avantajlı konumda olduğu tespit edilmiştir. Son olarak çiçek ticaretinde ise AB ve Kuzey Amerika'ya karşı avantaja sahipken Asya

piyasalarında ise Malezya ve Endonezya'ya karşı karşılaştırmalı üstünlüğün düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Rızwan-ul-Hassan (2013) Pakistan'ın 2001–2010 dönemi tarımsal ürün ticaretindeki rekabet gücünü pirinç, balık ve balık ürünleri, sebze ve meyve, et ve et ürünleri olmak üzere dört ürün grubunda Asya ülkelerine karşı SITC Rev.3 dış ticaret verilerini kullanarak AKÜ Endeksi kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda, ele alınan dört ürün grubunun hepsinde Pakistan'ın rekabet gücünün arttığı tespit edilmiştir.

Rusya'nın 1998-2010 dönemi tarım sektörünün uluslararası rekabet gücünü analiz eden Ishchukova ve Smutka (2013) seçilmiş on dokuz ürün grubu için AKÜ Endeksi, Vollrath Endeksi ve Lafay Endeksi ile hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda Rusya'nın karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünler; tütün ve mamulleri, tahıllar, bitkisel yağ ve yağlı tohumlar olarak tespit edilmiştir. Meyve ve sebze ihracatı ile hayvansal ürünlerde ise karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Rusali (2013) 2006–2010 dönemi Romanya'nın tarım ürünleri ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlüğünü AKÜ Endeksi ile analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Romanya'nın canlı hayvanlar, hububat, yağlı tohumlar ile tütün ve tütün mamullerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Gana'nın 2004–2011 dönemi işlenmiş tarım ürünlerindeki rekabet gücünü analiz eden Oduro ve Offei (2014) AKÜ Endeksi ve versiyonları ile hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda yalnızca kakao ve kakao müstahzarları ürün grubunda hesaplanan dört endeksin tümünde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Yenilebilir sebze, kök ve yumrular ile kahve, çay ve baharat ürün grubunda ise hesaplanan dört endeksin üçünde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu analiz edilmiştir. Hesaplanan dört endeksin ikisinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan ürün grupları; nişasta, inülin, buğday gluteni, et, balık, alkollü içecekler ve sirke; son olarak hesaplanan dört endeksin yalnızca birinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan ürün grupları; et ve yenilebilir sakatat ile sebze, meyve ve kabuklu yemiş olduğu sonucuna varılmıştır.

Ignjatijevic ve diğerleri (2014) 2005–2011 dönemi Tuna bölgesi ülkelerinin (Bulgaristan, Avusturya, Bosna Hersek, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Macaristan,

Moldova, Almanya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Sırbistan ve Ukrayna) işlenmiş gıda ürünlerindeki rekabet gücünü SITC Rev. 4 dış ticaret verileri kullanarak AKÜ Endeksi'nin beş farklı versiyonunu kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda Avusturya, Bulgaristan, Moldova, Ukrayna ve Sırbistan'ın beş endeksin tümünün sonuçlarına göre karşılaştırmalı üstünlük sağladığı tespit edilmiştir.

Sinngu ve Antwi (2014) Güney Afrika'nın 2004-2012 dönemi narenciye ihracatındaki rekabet gücünü güney yarımküredeki rakip ülkelerden Arjantin, Avustralya, Uruguay, Şili ve Peru'ya karşı AKÜ Endeksi ve versiyonlarını kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda Güney Afrika'nın portakal, greyfurt ve greyfurt suyu ihracatında seçilmiş ülkeler olan Arjantin, Avustralya, Uruguay, Şili ve Peru'ya karşı yüksek rekabet gücüne sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

İtalyan'ın 2007-2016 dönemi tarım ve gıda sektörlerinin AB karşısındaki rekabet gücünü analiz eden Bertolozzi Caredio ve Raupeliene (2017) şarap, buğday, makarna ve peynir sektörlerini HS dört haneli dış ticaret verileri kullanarak hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda İtalya'nın şarap ve makarna ihracatında güçlü karşılaştırmalı üstünlük tespit edilirken, peynir ihracatında orta düzey karşılaştırmalı üstünlük, buğday ithalatında ise zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük olduğu tespit edilmiştir.

Kazakistan'ın buğday ihracatındaki rekabet gücünü analiz eden Bashimov (2017) çalışmasında, Kazakistan ile başlıca buğday ihraç eden ülkelerden ABD, Kanada, Rusya ve Avustralya'nın 2001-2016 dönemini HS dış ticaret verileri ve ikincil veriler ile AKÜ Endeksi ile hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda Kazakistan'ın buğday ihracatında analize konu ülkelere karşı rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Kousar ve diğerleri (2019) Pakistan'ın 2001- 2018 dönemi mango, turunçgiller ve hurma olmak üzere üç seçilmiş meyvede dünya piyasalarındaki rekabet gücünü AKÜ Endeksi ve türevlerini kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda mangoda dünyanın en büyük yedinci üreticisi, turunçgillerde dünyanın en büyük on üçüncü üreticisi, hurmada ise dünyanın en büyük altıncı üreticisi olan Pakistan'ın hurmada diğer iki meyve olan turunçgiller ve mangoya nispeten daha yüksek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Pakistan'ın meyve sektöründe seçilmiş Asya ülkelerinden Çin, Vietnam, Türkiye, Tayland, Filipinler, Hindistan ve Pakistan karşısında; sebze ise Çin, Myanmar,

Türkiye, Taylan, Özbekistan, Hindistan ve Pakistan'a karşı rekabet gücünü analiz eden Manzoor ve diğerleri (2020) 2011- 2019 dönemini AKÜ Endeksi ve versiyonlarını kullanarak hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucunda Pakistan'ın sebze sektöründe seçilmiş ülkelere karşı dezavantajlı olduğu ancak meyve sektörü için 2016 yılı haricinde meyve ithalatında rekabet avantajına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Bashimov (2020) seçilmiş tarım ürünlerinde (et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, hububat, meyve ve sebze) Baltık Ülkeleri'nin (Letonya, Litvanya, Estonya) 2001-2018 dönemini ikincil verilerle HS 2 haneli dış ticaret verilerini kullanılarak AKÜ Endeksi ile analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda Litvanya'nın ele alınan ürünlerin tamamında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu; Estonya'nın süt ve süt ürünleri ile hububat ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu; Letonya'nın ise süt ve süt ürünleri, hububat ve meyve ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

3.3. Analiz

Bu bölümde çalışmada yapılan analiz sonuçları yorumlanmıştır. Analiz için 2000-2019 yılları arasında SITC Rev. 3 bazında 057 ürün kodu olan taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler için Türkiye'nin dünya ülkeleriyle olan ithalat ve ihracat rakamları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin yüz seksen altı dünya ülkesi ile 057 ürün grubunda gerçekleştirmiş olduğu ithalat ve ihracat rakamları TÜİK'den edinilerek incelenmiştir. Ancak çalışmada Türkiye'nin her sene 057 ürün grubunda ithalat ve ihracat yaptığı ülkeler değerlendirmeye alınmıştır ve sonuçta seçilmiş yirmi dokuz ülke² belirlenmiştir. Çalışmada iki yöntem kullanılmıştır. Öncelikle EİT'i analiz etmek için hesaplanan Grubel Llyod Endeksi sonuçları yorumlanmıştır. Sonrasında ise BM Comtrade veri tabanından edinilen veriler ile rekabet gücünü ölçmeye yönelik kullanılan Balassa Endeksi sonucu, Vollrath RXA, Vollrath RMA ve Vollrath RTA Endeks sonuçları yorumlanmıştır.

---

² ABD, Avusturya, Almanya, Brezilya, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Filipinler, Fransa, Güney Afrika, Hindistan, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İsrail, İtalya, Kırgızistan, Malezya, Mısır, Portekiz, Romanya, Rusya, Suudi Arabistan, Şili, Tunus, Ukrayna ve Yunanistan.

3.3.1. Grubel-Lloyd Endeksi ile Endüstri İçi Ticaretin Ölçümü ve Değerlendirmesi

Bir ülke ya da sektörün EİT düzeyini ölçen Grubel-Lloyd Endeksi, ülkelerin uzmanlık derecelerini de belirlemektedir. 0 ile 1 arasında değişen Grubel-Lloyd Endeksi'ne göre, endeks değeri 0-0,5 arasındaysa ticaretin EAT karakterli olduğu; 0,5 ile 1 arasındaysa EİT'in bulunduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Diğer bir deyişle, endeks değeri 1'e yaklaştıkça EİT'e vurgu yapılmaktadır (Bashimov, 2017:163).

Tablo 3.1'de 057 ürün grubunda Türkiye'nin seçilmiş yirmi dokuz ülke ile 2000-2019 yılı Grubel-Lloyd Endeksi kullanılarak yapılan analiz değerleri verilmiştir. Tablo 3.1'deki Grubel-Lloyd Endeks sonuçları incelendiğinde 2000-2019 yılları arasında 057 ürün grubunda Türkiye'nin seçilmiş yirmi dokuz ülke ile EİT'ine ilişkin şu çıkarımlar yapılabilir:

Tablo 3.1. Türkiye'nin Seçilmiş 29 Ülke ile Grubel- Llyod Endeks Sonuçları (2000-2019)

Yıl	ABD	Avusturya	Almanya	Brezilya	Birleşik Krallık	Bulgaristan	Çin	Endonezya	Filipinler	Fransa
2000	0,077968	0,007182	0,014349	0,003459	0,015337875	0,682018	0,50229	0,50904	0,657822	0,010444
2001	0,084611	0,000844	0,00718	0,000153	0,011876571	0,0871	0,156246	0,760533	0,63748	0,000708
2002	0,13601	0,015114	0,025324	0,001993	0,011649082	0,184565	0,189081	0,2414	0,015308	0,03282
2003	0,137502	0,003894	0,013569	0,026786	0,013990044	0,26633	0,348851	0,041719	0,026893	0,016598
2004	0,190975	0,007593	0,01428	0,02682	0,010247961	0,534109	0,74046	0,048441	0,066655	0,033896
2005	0,280756	0,039264	0,035795	0,021288	0,015180796	0,422203	0,695873	0,068128	0,052428	0,015994
2006	0,402294	0,024108	0,04624	0,016536	0,016770876	0,47671	0,790065	0,073399	0,036122	0,032066
2007	0,596885	0,028569	0,031557	0,026153	0,005979358	0,232158	0,550902	0,048014	0,006294	0,041622
2008	0,912228	0,04067	0,031767	0,05423	0,023783202	0,050683	0,820715	0,021957	0,01784	0,051092
2009	0,819523	0,052256	0,038632	0,041241	0,007259565	0,023506	0,378993	0,07926	0,01695	0,049127
2010	0,944294	0,012431	0,016566	0,025535	0,003824649	0,015386	0,261067	0,115792	0,012668	0,01995
2011	0,798087	0,124348	0,027214	0,018895	0,006652067	0,020735	0,237775	0,157174	0,004349	0,025946
2012	0,666876	0,009738	0,022079	0,027473	0,007149047	0,030675	0,128509	0,121133	0,031543	0,018519
2013	0,755931	0,11484	0,021772	0,019253	0,002168673	0,085177	0,174956	0,151759	0,035791	0,037765
2014	0,805881	0,025261	0,026953	0,018251	0,000225813	0,095087	0,13633	0,140694	0,026794	0,017559
2015	0,802975	0,017755	0,046184	0,042628	0,019976085	0,447279	0,050693	0,425232	0,029023	0,025375
2016	0,711674	0,010908	0,040223	0,058055	0,01610827	0,141543	0,44192	0,964816	0,033275	0,031022
2017	0,800119	0,02196	0,032946	0,04823	0,010122541	0,056348	0,515837	0,800201	0,009758	0,022653
2018	0,681277	0,019404	0,048505	0,048789	0,009125356	0,016809	0,53839	0,543354	0,090015	0,052384
2019	0,904586	0,014718	0,024018	0,062135	0,003030545	0,048563	0,388466	0,324886	0,038196	0,016427

Yıl	Güney Afrika	Hindistan	Hollanda	İspanya	İsviç	İsviçre	İsrail	İtalya	Kırgızistan
2000	0,068136687	0,882341466	0,002536135	0,00818571	0,012852991	0,012200084	0,003645727	0,041205478	0,957464933
2001	0,012000774	0,17766073	0,004903834	0,013978914	0,0290326	0,005828595	0,007882593	0,013697057	0,090959441
2002	0,050967888	0,115213654	0,010630896	0,020510308	0,037745592	0,014728427	0,006728595	0,016102342	0,008852327
2003	0,158478197	0,975121536	0,021129892	0,0577264	0,017887522	0,003558751	0,02345318	0,011951685	0,027711902
2004	0,127289819	0,949044045	0,011249931	0,012799213	0,006667253	0,004498235	0,037281618	0,009517754	0,051630556
2005	0,042460836	0,947904046	0,014043728	0,019821966	0,032882584	0,011857092	0,041936395	0,012288049	0,24482084
2006	0,106493123	0,248359131	0,00903244	0,010120213	0,011828777	0,012914577	0,091858942	0,050358908	0,078576843
2007	0,232703661	0,224049328	0,043269717	0,069198972	0,012613027	0,013095881	0,086705463	0,017463674	0,148932503
2008	0,298401017	0,200276653	0,012541782	0,075059474	0,035914831	0,06332831	0,098344005	0,027235314	0,152876171
2009	0,222509311	0,366349336	0,02719527	0,095861416	0,014688271	0,040267653	0,128403223	0,023564466	0,254698529
2010	0,297207524	0,229437707	0,004165509	0,078678827	0,014587854	0,011591723	0,189444191	0,011054176	0,8499154
2011	0,299697229	0,338046677	0,008586302	0,094150052	0,036949172	0,018749519	0,176878971	0,015641223	0,860796562
2012	0,344408439	0,8541301	0,015899624	0,020435688	0,059493987	0,015605375	0,244999874	0,013137062	0,366609762
2013	0,432529442	0,693300798	0,007066791	0,015357011	0,009435967	0,035439013	0,471962537	0,010570247	0,387062869
2014	0,269176709	0,69198543	0,0059894	0,079076367	0,007221215	0,003145974	0,329030754	0,008555664	0,379088787
2015	0,294031376	0,61160111	0,027320882	0,076867352	0,044985108	0,052081787	0,312588646	0,011564185	0,238381313
2016	0,401885362	0,604382104	0,025140555	0,049066313	0,025234218	0,04755023	0,560104314	0,008516572	0,583002995
2017	0,244579231	0,955168605	0,041264572	0,050244246	0,023017977	0,069230012	0,70710819	0,007781556	0,286443842
2018	0,363279549	0,634268878	0,019989334	0,104646639	0,013461258	0,078171723	0,664328464	0,020797364	0,414618366
2019	0,530321172	0,129919039	0,016873173	0,261733372	0,046248104	0,071986825	0,516706804	0,00612575	0,568759177

Yıl	Malezya	Mısır	Portekiz	Romanya	Rusya	Suudi Arabistan	Şili	Tunus	Ukrayna	Yunanistan
2000	0,271172187	0,0592381	0,295669	0,0466002	0,0176417	0,010421598	0,1805485	0,6919716	0,0421288	0,210506
2001	0,10015063	0,0498151	0,3283983	0,0154259	0,0034759	0,008228957	0,1561223	0,2215754	0,0097649	0,1370377
2002	0,450824092	0,0878166	0,1394754	0,0850143	0,0197224	0,015661198	0,0686199	0,2829995	0,0794287	0,1379549
2003	0,332443672	0,1150739	0,088107	0,1906872	0,0379407	0,007094844	0,1048156	0,1139338	0,1425628	0,0568096
2004	0,166030072	0,0371865	0,1554595	0,4035617	0,0951311	0,016253118	0,1303984	0,1588112	0,1141928	0,0889327
2005	0,321078715	0,0537746	0,1284056	0,3132967	0,0721708	0,017605104	0,1040727	0,2943873	0,1576725	0,0775021
2006	0,488898471	0,0219507	0,0805729	0,1947209	0,0463338	0,019940205	0,0914453	0,3908505	0,1976822	0,1066998
2007	0,48572002	0,0246968	0,0411527	0,1666976	0,0311718	0,058063512	0,07068	0,7185264	0,1218789	0,1485928
2008	0,440685904	0,0135435	0,0878359	0,0954871	0,016759	0,065860739	0,1034864	0,6424476	0,209199	0,1109285
2009	0,142259125	0,0278139	0,0730584	0,1738828	0,0273252	0,060176798	0,0285367	0,4376051	0,1471171	0,1668032
2010	0,088483182	0,0341354	0,0236176	0,1190399	0,0155205	0,061199539	0,022305	0,3771517	0,1132081	0,2114543
2011	0,054531492	0,074274	0,5267919	0,0315039	0,0034761	0,041317006	0,020372	0,4684797	0,0626503	0,1526961
2012	0,127513664	0,0197715	0,2302539	0,2503089	0,0249487	0,065323296	0,0510881	0,4329877	0,304869	0,152356
2013	0,058779887	0,0167075	0,019908	0,0879914	0,0067499	0,093117184	0,0671316	0,6773595	0,0898037	0,1706326
2014	0,100546559	0,0298283	0,1124698	0,1642007	0,0130634	0,115749299	0,0247306	0,6249561	0,0477895	0,2869292
2015	0,189935216	0,03778	0,088709	0,2002722	0,0166332	0,101811848	0,0589907	0,6199461	0,1242505	0,24613
2016	0,32186259	0,0236823	0,0745831	0,0678837	0,0123799	0,135388986	0,0152716	0,538766	0,2923365	0,2083469
2017	0,526651667	0,0239521	0,4156332	0,0388102	0,0038214	0,222848383	0,032494	0,6292385	0,0859524	0,2351283
2018	0,363082692	0,0166275	0,0073573	0,0100547	0,0012155	0,261212144	0,0206735	0,9871325	0,2453983	0,1736494
2019	0,395235116	0,015368	0,0616795	0,0110123	0,0009155	0,276855747	0,0174285	0,889962	0,3393698	0,1712018

Kaynak: TÜİK (2019) verileri ile araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

ABD’de ile gerekleŒen ticaretin yapısı incelendiğinde G-L Endeks değerleri 0,07 ile 0,90 arasında deĐiŒmektedir. Buna gre 2000-2006 yılları arasında 057 rn grubunda ABD ile EAT karakterli ticaret gerekleŒirken 2007’den itibaren endeks değerinin 0,5’in stne ıkmasıyla 057 rn grubunda ticaret yapısı EİT’e doğru evirilmiŒtir.

Avusturya ile gerekleŒen ticaretin yapısı incelendiğinde G-L Endeks değeri 0,0008 ile 0,014 arasında gerekleŒmiŒtir. Buna gre, 2000-2019 yılları arası dnemde 057 rn grubunda Avusturya ile ticaret EAT Œeklinde gerekleŒmiŒtir.

Almanya ile gerekleŒen ticaretin yapısı incelendiğinde G-L Endeks değeri 0,014 ile 0,024 arasında deĐiŒmektedir. Tm değerler 0,5’den kk olduğu iin 2000-2019 yılları arası dnemde 057 rn grubunda Almanya ile ticaret EAT Œeklinde gerekleŒmiŒtir.

Brezilya ile gerekleŒen ticaretin yapısı incelendiğinde G-L Endeks değeri 0,003 ile 0,062 arasında deĐiŒmektedir. Tm değerler 0,5’den kk olduğu iin 2000-2019 yılları arası dnemde 057 rn grubunda Brezilya ile ticaret EAT Œeklinde gerekleŒmiŒtir.

BirleŒik Krallık ile gerekleŒen ticaretin yapısı incelendiğinde G-L Endeks değeri 0,015 ile 0,003 arasında deĐiŒmektedir. Tm değerler Almanya ve Brezilya’da olduğu gibi 0,5’den kk olduğu iin 2000-2019 yılları arası dnemde 057 rn grubunda BirleŒik Krallık ile ticaret EAT Œeklinde gerekleŒmiŒtir.

Bulgaristan ile gerekleŒen ticaretin yapısı incelendiğinde deĐiŒken bir durum olduğunu grlmektedir. 0,5 ile 0,68 arasında deĐiŒen G-L Endeks değerine gre, 2000 ve 2004 yıllarında EİT sz konusu iken, alıŒmada ele alınan diğer yıllarda 057 rn grubunda Bulgaristan ile ticaret EAT Œeklinde gerekleŒtiĐi grlmektedir.

in ile gerekleŒen ticaretin yapısı incelendiğinde de Bulgaristan gibi 057 rn grubunda deĐiŒken bir durum grlmektedir. 0,05 ile 0,82 arasında deĐiŒen G-L Endeks değerine gre, 2000 yılında grlen EİT, 2001’den itibaren yerini EAT’a bırakmıŒ ve 2004-2008 yılları arası tekrar ticaretin yn EİT’e dnŒmŒtr. Sonrasında ise 057 rn grubunda ticaretin yn tekrar EAT (2017 ve 2018 hari) Œeklinde gerekleŒmiŒtir.

Endonezya ile gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde 057 ürün grubunda oldukça değişken durum sergileyen ülkelerden bir diğeri olduğu görülmektedir. 0,24 ile 0,96 arasında değişen G-L Endeks değerine göre, 2000 ve 2001 yıllarında görülen EİT, 2002 yılından itibaren yerini EAT'a bırakmış ve 2015 yılına dek sürmüştür. 2016-2018 yılları arası 057 ürün grubunda ticaretin yönü yeniden EİT'e dönerken; 2019 yılında EAT olarak gerçekleşmiştir.

Filipinler ile gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde 057 ürün grubunda değişken bir durum Filipinler'de de gözlemlenmektedir. 0,004 ile 0,65 arasında değişen G-L Endeks değerine göre, 2000 ve 2001 yıllarında gerçekleşen EİT, 2002 yılından itibaren yerini EAT'a bırakmıştır.

Fransa ile gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde ele alınan tüm dönemlerde G-L Endeks değeri 0,5'den küçük olduğu için 057 ürün grubunda ticaretin yapısı EAT şeklinde gerçekleşmiştir.

Güney Afrika ile gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde ise 2019 yılı haricinde tüm dönemlerde G-L Endeks değeri 0,5'den küçük olduğu için 057 ürün grubunda EAT'ın olduğu, 2019 yılında ise ticaretin yönünün EİT şeklinde gerçekleştiği saptanmıştır.

Hindistan ile gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde 057 ürün grubunda oldukça değişken bir durum sergilenmektedir. 0,24 ile 0,96 arasında değişen G-L Endeks değerine göre; 2000 yılında görülen EİT, 2001 ve 2002 yıllarında yerini EAT'a bırakmıştır. 2003-2005 yılları arası tekrar EİT gerçekleşirken 2011'e kadar EAT karakterli yapı sergilemiştir. 2012-2018 yılları arası ise ticaretin yönü EİT'e dönmüştür.

Hollanda, İspanya, İsveç ve İsviçre ile gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde tüm dönemlerde G-L Endeks değeri 0,5'den küçük olduğu için 057 ürün grubunda ticaretin yapısı EAT şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir.

İsrail ile gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde ise 0,003 ile 0,7 arasında değişen G-L Endeks değerine göre 057 ürün grubunda ticaretin yapısı 2000-2015 yılları arası EAT karakterli iken; 2016 yılından itibaren EİT'e dönüşmüştür.

İtalya ile gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde ele alınan tüm dönemlerde G-L Endeks değeri 0,5'den küçük olduğu için 057 ürün grubunda ticaretin yapısı EAT olarak gerçekleştirilmiştir.

Kırgızistan ile gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde de oldukça değişken bir durum görülmektedir. 0,008 ile 0,95 arasında değişen G-L Endeks değerine göre, 2000 yılında görülen EİT, 2001-2009 yılları arası yerini EAT'a bırakmış, 2010-2011 yılları arası tekrar EİT olarak gerçekleşmiştir. 2012- 2015 yılları arası EAT olarak gerçekleşen ticaret, 2016 yılında yeniden EİT'e dönüşmüş, 2017-2018 arasında EAT ve 2019 yılında EİT'e dönüşmüştür.

Malezya (2017 yılı hariç diğer tüm yıllarda), Mısır, Portekiz (2011 yılı hariç), Romanya, Rusya, Suudi Arabistan, Şili ile gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde tüm dönemlerde G-L Endeks değeri 0,5'den küçük olduğu için 057 ürün grubunda ticaretin yapısı EAT şeklinde gerçekleşmiştir.

Tunus ile gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde de oldukça değişken bir durum olduğunu gözlemlemekteyiz. 0,11 ile 0,88 arasında değişen G-L Endeks değerine göre; 2000 yılında gerçekleşen EİT, 2001-2006 yılları arası yerini EAT'a bırakmıştır. 2007-2008 yılları arasında tekrar EİT şeklinde gerçekleşen ticaret 2012 yılına kadar EAT olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılından itibaren ise yeniden EİT'e evrilmiştir.

Ukrayna ve Yunanistan ile gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde ele alınan tüm dönemlerde G-L Endeks değeri 0,5'den küçük olduğu için 057 ürün grubunda EAT karakterli ticaret yapısı gerçekleştiği tespit edilmiştir.

3.3.2. Balassa Endeksi ile Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Ölçümü (AKÜ) ve Değerlendirmesi

0 ile ∞ arasında bir değer alan AKÜ endeksi, ülkelerin belirlenen sektörlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını göstermektedir. Endeks değeri 1'den küçükse karşılaştırmalı üstünlük olmadığını; 1'den büyük ise karşılaştırmalı üstünlüğün bulunduğunu ifade etmektedir. Balassa'nın geliştirdiği AKÜ katsayısı ise daha ayrıntılı sonuçlar vermektedir. Buna göre; endeks değeri 0 ile 1 arasındaysa karşılaştırmalı üstünlüklerin olmadığını; 1 ile 2 arasındaysa karşılaştırmalı üstünlüklerin olduğunu ama derecesinin zayıf olduğu; 2 ile 4 arasındaysa orta düzeyde bir karşılaştırmalı üstünlük

olduğunu ve 4'den büyükse güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük olduğunu göstermektedir (Bashimov ve Çiçek, 2017:14).

Tablo 3.2'de 057 ürün grubunda Türkiye'de dahil olmak üzere otuz ülkenin³ 2000-2019 yılları AKÜ Endeksi kullanılarak yapılan analiz değerleri verilmiştir.

Tablo 3.2'deki Balassa AKÜ Endeks sonuçları incelendiğinde 2000-2019 yılları arasında 057 ürün grubunda Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkeye ilişkin şu çıkarımlar yapılabilir:

ABD incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000 yılında karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı tespit edilmiştir. 2000 yılından sonra ise AKÜ Endeks değerleri yükselmekte ve endeks değeri 1,03 ile 1,6 arasında değerler almaktadır. Dolayısıyla 057 ürün grubunda 2001-2019 yılları arasında ABD'de zayıf bir karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu görülmektedir.

Avusturya incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000-2019 yılları arasında AKÜ Endeks değerlerinin 1'den küçük olduğu saptanmaktadır. 0,025 ile 0,304 arası değişen endeks değerlerine göre Avusturya'da ilgili dönemlerde 057 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı tespit edilmiştir.

Almanya incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000-2019 yılları arasındaki AKÜ Endeks değerlerinin 1'den küçük olduğu görülmektedir. 0,11 ile 0,28 arası değişen endeks değerlerine göre Almanya'da da ilgili dönemlerde 057 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı sonucuna varılmıştır.

Brezilya incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000-2009 yılları arasında zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük bulunurken, 2010 yılından itibaren ise AKÜ Endeks değeri 1'in altına düştüğünden karşılaştırmalı üstünlüğün bulunmadığı görülmüştür.

Birleşik Krallık incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000-2019 yılları arasındaki AKÜ Endeks değerlerinin 1'den küçük olduğu tespit edilmiştir. 0,08 ile 0,19 arası değişen endeks değerlerine göre Birleşik Krallık 'ta ilgili dönemlerde 057 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı saptanmıştır.

---

³ ABD, Avusturya, Almanya, Brezilya, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Filipinler, Fransa, Güney Afrika, Hindistan, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İsrail, İtalya, Kırgızistan, Malezya, Mısır, Portekiz, Romanya, Rusya, Suudi Arabistan, Şili, Tunus, Ukrayna ve Yunanistan.

Bulgaristan incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000-2019 yılları arasındaki AKÜ Endeks değerinin 1'den küçük olduğu tespit edilmiştir. 0,18 ile 0,35 arası değişen endeks değerlerine göre Bulgaristan'da ilgili dönemlerde 057 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı sonucuna varılmıştır.

Çin incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000-2019 yılları arasındaki AKÜ Endeks değerinin 1'den küçük olduğu görülmektedir. 0,24 ile 0,38 arası değişen endeks değerlerine göre Çin'de ilgili dönemlerde 057 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı saptanmıştır.

Endonezya incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000-2019 yılları arasındaki AKÜ Endeks değerinin 1'den küçük olduğu saptanmıştır. 0,35 ile 0,87 arası değişen endeks değerlerine göre Endonezya'da ilgili dönemlerde 057 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı tespit edilmiştir.

Filipinler incelendiğinde 057 ürün grubunda ele alınan dönemlerde karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu gözlemlenmiştir. Ancak yıllara göre orta ve yüksek karşılaştırmalı üstünlükler bulunmaktadır. 2000-2019 yılları AKÜ Endeks değeri 2,14 ile 5,89 arasında değişmektedir. 057 ürün grubunda 2000-2012 arasında orta düzey bir karşılaştırmalı üstünlük varken; sonrasında ise güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğün (2015 ve 2016'da orta düzeyde) olduğu tespit edilmiştir.

Fransa incelendiğinde 057 ürün grubunda ele alınan dönemlerde AKÜ Endeks değerinin 1'den küçük olduğu görülmektedir. 0,44 ile 0,91 arası değişen endeks değerlerine göre Fransa'da ilgili dönemlerde 057 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı saptanmıştır.

Güney Afrika incelendiğinde 057 ürün grubunda ele alınan dönemlerde AKÜ Endeks değerinin 3,96 ile 6,57 arasında değiştiği gözlemlenmektedir. Buna göre 2001 yılında 057 ürün grubunda orta düzeyde bir karşılaştırmalı üstünlük bulunurken; diğer yılların hepsinde güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük bulunmaktadır.

Hindistan incelendiğinde 057 ürün grubunda değişken bir durum söz konusudur. Ele alınan dönemlerde AKÜ Endeks değeri 0,71 ile 2,59 arasında değişmektedir. Öyle ki, 2000 ve 2001 yıllarında orta düzeyde bir karşılaştırmalı üstünlük bulunurken; 2002-2009 yılları arasında ise zayıf düzeyde karşılaştırmalı üstünlük bulunmaktadır. 2010

yılından itibaren ise endeks değeri 1'in altında düştüğü için 057 ürün grubunda zayıf olan karşılaştırmalı üstünlük de kaybedilmektedir.

Hollanda incelendiğinde Hindistan'ın tersi bir görünüm söz konusudur. Ele alınan dönemlerde 057 ürün grubunda AKÜ Endeks değeri 0,94 ile 1,93 arasında değişmektedir. Buna göre 2000-2002 yılları arasında karşılaştırmalı üstünlük bulunmazken; 2003 yılından itibaren zayıf düzeyde bir karşılaştırmalı üstünlük söz konusudur.

İspanya incelendiğinde 057 ürün grubunda ele alınan dönemlerde AKÜ endeks değeri 4,61 ile 9,38 arasında değişmektedir. Buna göre 2000-2019 yılları arasında güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu tespit edilmiştir.

İsveç incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000-2019 yılları arasındaki AKÜ Endeks değerlerinin 0,04 ile 0,13 arasında değiştiği ve 1'den küçük olduğu görülmektedir. Bundan dolayı ilgili dönemlerde 057 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı sonucuna varılmıştır.

İsviçre incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000-2019 yılları arasında AKÜ Endeks değerlerinin 1'den küçük olduğu görülmektedir. 0,005 ile 0,013 arası değişen endeks değerlerine göre İsviçre'de ilgili dönemlerde 057 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı tespit edilmiştir.

İsrail incelendiğinde 057 ürün grubunda ilgili yıllarda AKÜ Endeks değeri 0,98 ile 1,59 arasında değişmektedir. 2004 yılı ile ilgili veriler Comtrade veri tabanından edinilemediği için 2004 yılı endeks değerleri hesaplanamamıştır. İsrail'de 057 ürün grubunda 2002 yılında karşılaştırmalı üstünlük bulunmazken, ele alınan diğer dönemlerde zayıf bir karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu görülmektedir.

İtalya incelendiğinde 057 ürün grubunda AKÜ Endeks değeri 1,08 ile 1,78 arasında değişmektedir. Buna göre İtalya'da ele alınan dönemlerde zayıf bir karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu tespit edilmiştir.

Kırgızistan incelendiğinde 057 ürün grubunda oldukça değişken bir durum olduğunu görmekteyiz. 1,11 ile 6,86 arasında değişen AKÜ Endeks değerine göre Kırgızistan'da 2000-2005 yılları arasında zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük bulunurken; 2006 yılında orta düzeyde karşılaştırmalı üstünlük oluşmuştur. 2007-2009 yılları

arasında ise güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük söz konusudur. 2010-2019 yılları arası dönemde ise karşılaştırmalı üstünlüğün derecesi zayıf ve orta yönlü olarak değişkenlik göstermektedir.

Malezya incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000-2019 yılları arasında AKÜ Endeks değerlerinin 1'den küçük olduğu görülmektedir. 0,08 ile 0,21 arası değişen endeks değerlerine göre Malezya'da ilgili dönemlerde 057 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı tespit edilmiştir.

Mısır incelendiğinde 057 ürün grubunda Mısır'da da oldukça değişken bir durum olduğu görülmektedir. 1,44 ile 8,08 arasında değişen AKÜ Endeks değerine göre, 2000-2001 yılları arasında orta düzeyde başlayan karşılaştırmalı üstünlük, 2002-2003 yılları arası zayıf düzeyde karşılaştırmalı üstünlüğe dönüşmüştür. 2008 yılı sonrasında ise 057 ürün grubunda güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu görülmüştür.

Portekiz incelendiğinde 057 ürün grubunda AKÜ endeks değeri 0,52 ile 1,88 arasında değişmektedir. 2000-2007 yılları arasında karşılaştırmalı üstünlükler bulunmazken; 2008 yılından sonra zayıf düzeyde bir karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu görülmüştür.

Romanya incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000-2019 yılları arasında AKÜ Endeks değerlerinin 1'den küçük olduğu görülmektedir. 0,09 ile 0,38 arası değişen endeks değerlerine göre Romanya'da ilgili dönemlerde 057 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı tespit edilmiştir.

Rusya incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000-2019 yılları arasında AKÜ Endeks değerlerinin 1'den küçük olduğu görülmektedir. 0,003 ile 0,065 arası değişen endeks değerlerine göre Rusya'da ilgili dönemlerde 057 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

Suudi Arabistan incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000-2019 yılları arasında AKÜ Endeks değerlerinin 1'den küçük olduğu görülmektedir. 0,062 ile 0,18 arası değişen endeks değerlerine göre Suudi Arabistan'da da ilgili dönemlerde 057 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı tespit edilmiştir.

Şili incelendiğinde 057 ürün grubunda AKÜ Endeks değeri 10,39 ile 15,86 arasında değişmektedir. Tüm veriler 4'den büyük olduğu için Şili'de 2000-2019

arasında 057 ürün grubunda güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğün bulunduğu saptanmıştır.

Tunus incelendiğinde 057 ürün grubunda oldukça değişken bir durum olduğu görülmektedir. 1,65 ile 3,54 arasında değişen AKÜ Endeks değerine göre, 2000 ve 2003 yıllarında zayıf düzeyde bir karşılaştırmalı üstünlük varken; ele alınan diğer dönemlerde orta düzeyde bir karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye incelendiğinde 057 ürün grubunda AKÜ Endeks değeri 3,87 ile 7,34 arasında değişmektedir. 2000-2016 yılları arasında güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük bulunurken 2017-2019 yılları arası endeks değeri düşmüş ve orta derecede bir karşılaştırmalı üstünlük saptanmıştır.

Ukrayna incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000-2018 yılları arasında AKÜ Endeks değerinin 1'den küçük olduğu görülmektedir. 0,12 ile 0,56 arası değişen endeks değerlerine göre Ukrayna'da ilgili dönemlerde 057 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı tespit edilmiştir. 2019 yılı ile ilgili veriler Comtrade veri tabanından edinilemediği için 2019 yılı endeks değerleri hesaplanamamıştır.

Son olarak Yunanistan incelendiğinde 057 ürün grubunda ilgili yıllardaki AKÜ Endeks değeri 4,23 ile 8,84 arasında değişmektedir. Tüm veriler 4'den büyük olduğu için Yunanistan'da 2000-2019 arasında 057 ürün grubunda güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.2. Türkiye ve Seçilmiş 29 Ülkenin Balassa AKÜ Endeks Sonuçları (2000-2019)

Yıl	ABD	Avusturya	Almanya	Brezilya	Birleşik Krallık	Bulgaristan	Çin	Endonezya	Filipinler	Fransa
2000	0,994813634	0,179839204	0,11395634	1,33600937	0,143071552	0,318221525	0,281509766	0,4098335813	2,362461123	0,806967182
2001	1,035954681	0,2131777	0,143466702	1,127935515	0,113007202	0,231473771	0,253848462	0,355254617	2,358083357	0,829620905
2002	1,114049193	0,16771011	0,157435913	1,132306595	0,103720703	0,191654471	0,265461135	0,429239434	2,140810756	0,904137423
2003	1,161643065	0,172104738	0,14038346	1,230665634	0,093694397	0,236460726	0,248653344	0,418231962	2,188327361	0,838625844
2004	1,248550311	0,142749017	0,161804027	1,17649237	0,198436262	0,248091625	0,250408717	0,411087108	2,146620117	0,787704278
2005	1,542822853	0,025119615	0,239388143	1,25225473	0,10186078	0,188773976	0,261956677	0,529245911	3,06852902	0,897630572
2006	1,560237772	0,030872305	0,273399318	1,207674774	0,134815415	0,219269616	0,273513924	0,538795766	3,246626559	0,919508143
2007	1,513660843	0,034729867	0,260230694	1,356789073	0,136807334	0,303313501	0,273701212	0,585201989	3,201616237	0,904338627
2008	1,51911843	0,041202425	0,284682824	1,128885947	0,114104186	0,328124833	0,300529887	0,508446101	3,567077673	0,834972348
2009	1,606471159	0,034350354	0,263242016	1,053904898	0,120610968	0,344322811	0,358053488	0,439957921	3,046212164	0,768414057
2010	1,472366096	0,274741291	0,228835526	0,807402453	0,116494955	0,305495755	0,288759571	0,355118644	2,066643147	0,701913165
2011	1,565505117	0,304731016	0,218465907	0,696815326	0,111550511	0,327373766	0,300764445	0,429526519	3,90871903	0,696322749
2012	1,644534932	0,303805434	0,199584256	0,677190193	0,089627556	0,344028108	0,324610517	0,412128531	3,868933295	0,703710368
2013	1,65906326	0,28168805	0,213209464	0,624925578	0,104239589	0,356138962	0,318130178	0,419818348	4,523434879	0,658931474
2014	1,597980858	0,28075475	0,215615615	0,612634046	0,093193457	0,317674294	0,304275039	0,659809933	4,84164316	0,665316506
2015	1,543580562	0,290329415	0,228668089	0,694843984	0,097443039	0,324025413	0,350294709	0,84032943	2,21356307	0,617087365
2016	1,457284599	0,301917295	0,220019202	0,64840265	0,104096868	0,284486038	0,38030271	0,752551502	3,035257722	0,57250617
2017	1,494825035	0,254665318	0,210987053	0,619642788	0,113418774	0,281580626	0,352787518	0,871572886	4,050661364	0,571315402
2018	1,459458693	0,267768562	0,215439074	0,616720031	0,11474057	0,357233718	0,337771214	0,764976439	5,123017226	0,514688642
2019	1,442576322	0,25816216	0,204478412	0,655397279	0,10315924	0,305895776	0,381274949	0,755587314	5,897519355	0,444714793

Yıl	Güney Afrika	Hindistan	Hollanda	İspanya	İsviçre	İsrail	İtalya	Kirgizistan	Malezya
2000	4,362024022	2,599254159	0,989659935	5,683817238	0,044439206	1,22253234	1,5082533593	1,320037066	0,209000344
2001	3,965940461	2,116786556	0,949825958	5,522079337	0,065004677	1,111603162	1,516767483	1,11665936	0,215924857
2002	4,701723126	1,930446023	0,959932658	5,923796885	0,1073269	0,982137437	1,449421089	1,87119805	0,204857818
2003	5,057121417	1,536273447	1,141155179	5,834259091	0,117931572	1,001200495	1,447808511	1,425794667	0,15535922
2004	5,616857548	1,714661568	1,242599709	5,516932862	0,120006826	-	1,278272805	1,158944037	0,130104603
2005	5,818596701	1,892478094	1,489707806	7,721154225	0,013063773	1,386631394	1,576749561	1,302178774	0,128932895
2006	5,285283179	1,687168638	1,560548238	8,953828454	0,013149016	1,296852878	1,661073611	2,710418218	0,120002141
2007	5,570751533	1,431636982	1,626843733	9,38295424	0,012996135	1,497275313	1,703381318	5,788150904	0,104542348
2008	5,043652256	1,455333793	1,695442519	8,25371175	0,016226696	1,096650273	1,782003337	6,869322245	0,091950527
2009	5,951264255	1,148852432	1,607390845	5,175575221	0,010398806	1,458154531	1,565106657	5,084361129	0,103359453
2010	4,998137963	0,920018156	1,390467766	5,437425642	0,105110673	1,313667421	1,542862127	1,933296798	0,091304741
2011	4,27271548	0,949831509	1,651947988	5,095764756	0,093293664	1,280817554	1,485461384	1,84978159	0,09762108
2012	4,642581845	0,917887585	1,544669686	5,431194434	0,12459054	1,552387207	1,444342429	2,01614176	0,086199344
2013	5,080295748	0,894795747	1,634624627	5,399887156	0,007542302	1,596126444	1,395881583	1,613420582	0,099607058
2014	5,414349664	0,897375746	1,691768717	5,089558445	0,091628871	1,4423333871	1,330319315	1,183635823	0,109443745
2015	5,904325582	0,893511678	1,608229574	5,290418807	0,101607637	1,181680485	1,313098773	1,7111036	0,109347002
2016	5,838489603	0,916670776	1,767791883	4,853351922	0,097617569	1,156351784	1,26605985	2,50155899	0,124379614
2017	6,042892668	0,966828521	1,793463017	4,719580717	0,008418866	1,479936334	1,259910096	3,05941281	0,111835736
2018	6,579553703	0,777410221	1,93914427	4,83178721	0,00920733	1,302094418	1,199398662	2,664362398	0,108856863
2019	6,090514025	0,712459625	1,888639934	4,615850466	0,09464318	1,500503635	1,081183472	3,444371916	0,090849491

Yıl	Mısır	Portekiz	Romanya	Rusya	Suudi Arabistan	Şili	Tunus	Türkiye	Ukrayna	Yunanistan
2000	2,46417959	0,526881638	0,366199459	0,050391155	0,062199042	13,17583694	1,657534716	7,349725099	0,164917686	7,667225679
2001	2,641439106	0,726157615	0,384851944	0,064473548	0,064204533	12,46023879	2,523245552	7,193523368	0,121904628	8,845504178
2002	1,440327432	0,682165614	0,275530577	0,038693492	0,081976056	14,17479033	2,244020812	5,966853981	0,224928174	6,918664576
2003	1,462098347	0,733524035	0,296020922	0,063872391	0,068965292	15,86567327	1,949736412	5,146847456	0,194284487	5,397139618
2004	2,517520309	0,588793204	0,320491555	0,065528244	0,080531828	12,70788828	2,156203137	5,712203173	0,1899425	5,502924308
2005	2,458173921	0,988150224	0,307653238	0,040874557	0,065032012	12,4070393	2,810437933	7,412424613	0,379810272	6,88077774
2006	2,123282834	0,897585471	0,242182172	0,041729603	0,067409819	10,3996305	2,431613879	6,624940594	0,502067693	6,355729161
2007	3,15164498	0,959810113	0,223003292	0,042066448	0,088402589	10,75961101	3,117219125	5,91148669	0,37561715	6,461666199
2008	6,235456026	1,208209512	0,129318293	0,022356806	0,091212856	13,71657953	2,814687902	5,018717509	0,433240827	7,089432198
2009	8,081598542	1,276041434	0,17164579	0,02531239	0,120687343	11,68906165	3,08682381	5,767470833	0,6866526	6,716256873
2010	6,648753639	1,32358496	0,229230768	0,004993116	0,106028852	10,60943723	2,899408876	5,711190498	0,567510816	6,246078993
2011	6,34125681	1,293940886	0,212460079	0,003307969	0,078766257	11,08751174	2,948506167	5,746068652	0,471482357	5,672096666
2012	6,407423599	1,345835146	0,228579124	0,025006485	0,071820596	11,31665387	2,97474157	4,797252172	0,436316549	5,219851557
2013	6,257219736	1,231824178	0,204875739	0,018031331	0,08383293	11,97036012	3,203753187	4,729507455	0,266858041	5,253322983
2014	6,626592632	1,520438755	0,236057851	0,019194348	0,092988289	12,27739494	3,162000085	4,804384491	0,331127239	5,135569924
2015	7,968576594	1,49785612	0,176356225	0,024212353	0,157880554	12,81093303	3,297869833	4,856997251	0,482687077	4,728409939
2016	7,747658717	1,437034681	0,090102224	0,032264312	0,179007172	13,96914222	2,995528658	4,086335319	0,410003922	5,045448639
2017	7,238306108	1,748395985	0,11148115	0,035586907	0,186791759	12,24104491	2,962578315	3,884549015	0,489860984	4,418137976
2018	7,276503693	1,880149039	0,105505813	0,033482039	0,151963328	13,28535171	3,545243051	3,879073805	0,534021376	4,24004238
2019	6,586247785	1,872271211	0,100721784	0,038782515	0,155043129	14,25256267	3,390483364	3,984165135	-	4,232351312

Kaynak: BM Comtrade (2019) verileri ile araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

3.3.3. Vollrath Nispi İhracat Avantajı Endeksi İle Rekabetin Ölçülmesi ve Yorumlanması

Nispi İhracat Avantajı Endeksi de denilen RXA Endeksi, dünya toplam ihracatı hesaplanırken ele alınan mal ya da ülkelerin dışta tutularak iki kez hesaplanmasının önüne geçmek için kullanılan endekstir. Endeks değeri 1'den küçükse söz konusu ülkede rekabet avantajı yoktur. Endeks değeri 1'den büyük olduğunda ise söz konusu ülkede rekabet avantajı olduğu anlamına gelmektedir (Altay ve Gürpınar, 2008:263-264). Tablo 3.3'de 057 ürün grubunda Türkiye'de dahil olmak üzere otuz ülkenin⁴ 2000-2019 yılları Vollrath RXA Endeksi kullanılarak yapılan analiz değerleri verilmiştir.

Tablodaki Vollrath RXA Endeks sonuçları incelendiğinde 2000-2019 yılları arasında 057 ürün grubunda Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkeye ilişkin şu çıkarımlar yapılabilir:

ABD incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000 yılında rekabet avantajı yokken, 2001 yılından itibaren Vollrath RXA Endeks değerinin 1'den büyük olması sebebiyle 2019 yılına kadar rekabet avantajı elde ettiği tespit edilmiştir.

Avusturya, Almanya, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Fransa, İsveç, İsviçre, Malezya, Romanya, Rusya, Suudi Arabistan ve Ukrayna'da 057 ürün grubunda ele alınan yılların tümünde Vollrath RXA Endeks değeri 1'den küçük olduğu için rekabet avantajı olmadığı görülmektedir. (Ukrayna'da 2019 yılı ile ilgili veriler Comtrade veri tabanından edinilemediği için 2019 yılı endeks değerleri hesaplanamamıştır.)

Filipinler, Güney Afrika, İspanya, Mısır, Şili ve Yunanistan'da 057 ürün grubunda ele alınan yılların tümünde Vollrath RXA Endeks değeri 1'den büyük olduğu için rekabet avantajı olduğu saptanmıştır. Endeks değerleri yüksek olduğundan rekabet gücünün de fazla olduğu sonucuna varılmaktadır.

Brezilya incelendiğinde 057 ürün grubunda değişken bir durum olduğu görülmektedir. 2000-2009 yılları arasında Vollrath RXA Endeks değeri 1'den büyük

⁴ ABD, Avusturya, Almanya, Brezilya, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Filipinler, Fransa, Güney Afrika, Hindistan, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İsrail, İtalya, Kırgızistan, Malezya, Mısır, Portekiz, Romanya, Rusya, Suudi Arabistan, Şili, Tunus, Ukrayna ve Yunanistan.

olduğu için rekabet üstünlüğü tespit edilmiştir. 2010 yılından itibaren ise endeks değerlerinin 1'in altına düşmesiyle birlikte rekabet üstünlüğünün kaybolduğu saptanmıştır.

Hindistan incelendiğinde 057 ürün grubunda değişken bir durum olduğu gözlemlenmektedir. 2000-2009 yılları arasında Vollrath RXA Endeks değerleri 1'den büyük olduğu için rekabet avantajı söz konusuyken; 2010 yılından itibaren rekabet avantajının dezavantaja dönüştüğü tespit edilmiştir.

Hollanda incelendiğinde 057 ürün grubunda Brezilya ve Hindistan gibi değişken bir durum olduğu görülmektedir. 2000-2002 yılları arasında bir rekabet dezavantajı varken 2003 yılından itibaren de rekabet üstünlüğünün olduğu görülmektedir.

İsrail incelediğinde 057 ürün grubunda ele alınan yılların tümünde (2002 hariç) Vollrath RXA Endeks değeri 1'den büyük olduğu için rekabet avantajı olduğu bulunmaktadır. 2002 yılında kaybolan rekabet üstünlüğü 2003 yılıyla beraber tekrar sağlanmış ve 2019 yılına kadar devam etmiştir. (İsrail'de 2004 yılı ile ilgili veriler Comtrade veri tabanından edinilemediği için 2004 yılı endeks değerleri hesaplanamamıştır.)

İtalya incelediğinde 057 ürün grubunda ele alınan yılların tümünde Vollrath RXA Endeks değeri 1'den büyük olduğu için rekabet avantajı olduğu görülmektedir.

Kırgızistan incelediğinde 057 ürün grubunda ele alınan yılların tümünde Vollrath RXA Endeks değeri 1'den büyük olduğu için rekabet avantajı olduğu saptanmıştır. Öyle ki bazı yıllarda endeks değeri 5 hatta 7'den büyük değerler olarak yüksek rekabet gücü elde ettiği tespit edilmiştir.

Portekiz incelediğinde 057 ürün grubunda değişken bir durum olduğu görülmektedir. 2000-2007 yılları arasında Vollrath RXA Endeks değeri 1'den küçük olduğu için rekabet dezavantajı varken 2008 yılından itibaren dezavantajlı durum değişerek rekabet avantajı kazanıldığı tespit edilmiştir.

Tunus incelediğinde 057 ürün grubunda Vollrath RXA Endeks değeri ele alınan yılların tümünde 1'den büyük olduğu için rekabet avantajı olduğu görülmektedir. Bazı yıllarda endeks değeri 2 hatta 3'den büyük değerler olarak yüksek rekabet gücü elde ettiği saptanmıştır.

Türkiye incelediğinde ise 057 ürün grubunda ele alınan yılların tümünde Vollrath RXA Endeks değeri 1'den büyük olduğu için rekabet avantajı saptanmıştır. 2005 yılından itibaren endeks değeri azalan bir seyir izlese de her dönemde belirgin bir rekabet avantajı olduğu görülmektedir.

Tablo 3.3. Türkiye ve Seçilmiş 29 Ülkenin Vollrath RXA Endeks Sonuçları (2000-2019)

Yıl	ABD	Avusturya	Almanya	Brezilya	Birleşik Krallık	Bulgaristan	Çin	Endonezya	Filipinler	Fransa
2000	0,998233548	0,17726364	0,09761355	1,352316375	0,138933389	0,318421054	0,266955726	0,406270817	2,426384135	0,795817217
2001	1,051811268	0,210144936	0,122573048	1,137142113	0,109023752	0,231488415	0,239167638	0,352123599	2,421380072	0,820337537
2002	1,151849623	0,165030326	0,134359322	1,141793036	0,099632196	0,191605451	0,247849734	0,426327214	2,194428271	0,900606038
2003	1,208867606	0,169293221	0,118906278	1,244104416	0,08980866	0,236453671	0,229401506	0,415715154	2,241908668	0,830349789
2004	1,318421508	0,140206675	0,137155892	1,187742038	0,193874299	0,248050669	0,228397676	0,408568973	2,193578665	0,776512583
2005	1,694923852	0,021852286	0,212401189	1,265091833	0,096567189	0,188669868	0,239822204	0,527338117	3,151793108	0,895023792
2006	1,716216046	0,026919412	0,244224169	1,218252554	0,128040122	0,219140193	0,248491837	0,536784211	3,33628139	0,918236318
2007	1,647163257	0,030430382	0,231242452	1,37323873	0,130946285	0,303261318	0,246299756	0,58354653	3,284836688	0,902278833
2008	1,651472834	0,036243867	0,255256988	1,13715935	0,109445611	0,32810412	0,270714639	0,506221696	3,666491357	0,82962748
2009	1,777618017	0,030095603	0,23615146	1,060602403	0,116041834	0,344468556	0,323431562	0,437416266	3,123498407	0,760914864
2010	1,61360655	0,271837442	0,202762236	0,807212059	0,111159475	0,305491878	0,250264609	0,351642625	2,102711927	0,691785652
2011	1,738895512	0,301759173	0,193841763	0,69399177	0,106712018	0,327316752	0,261047538	0,425658347	4,04006791	0,686457448
2012	1,862610882	0,301099723	0,178001213	0,674462344	0,085958702	0,344066869	0,280008139	0,408628002	4,003561091	0,694840956
2013	1,879532634	0,279070796	0,190863097	0,621857799	0,099659806	0,35621934	0,272489621	0,416735435	4,723166176	0,649354173
2014	1,794829651	0,278108736	0,192453873	0,609888864	0,089350971	0,31767102	0,257226259	0,658677454	5,086232222	0,656066268
2015	1,72728414	0,287788953	0,204402819	0,693626655	0,093315067	0,324095243	0,29376075	0,842594068	2,260444845	0,607153437
2016	1,60350805	0,299281206	0,195363691	0,646636912	0,100106062	0,284441946	0,3242812	0,753387644	3,134685937	0,56162438
2017	1,65170978	0,252142788	0,187395622	0,61706917	0,109206991	0,281468202	0,299667554	0,87456069	4,243408513	0,560662329
2018	1,597223946	0,265145395	0,191906579	0,613950982	0,110437304	0,357313947	0,285713499	0,76559256	5,416457673	0,503493252
2019	1,576823589	0,255608484	0,182248032	0,653435865	0,099309447	0,305842171	0,324068116	0,756344229	6,32215464	0,433281937

Yıl	Güney Afrika	Hindistan	Hollanda	İspanya	İsveç	İsviçre	İsrail	İtalya	Kirgizistan	Malezya
2000	4,576905091	2,686701498	0,993869204	6,956820543	0,043376519	0,005078058	1,232521568	1,57970546	1,328809196	0,204472946
2001	4,143824118	2,171921976	0,95135328	6,757971417	0,063671502	0,008267437	1,119168418	1,592005109	1,123234301	0,211793435
2002	4,940669561	1,976455489	0,962410255	7,437249221	0,105186136	0,008507877	0,987195905	1,512101503	1,890386259	0,200859501
2003	5,364690723	1,561219417	1,159182273	7,373671368	0,115518555	0,008679654	1,00680186	1,510247992	1,437245923	0,152269591
2004	6,004442729	1,748795869	1,271003536	6,813932742	0,117539731	0,007593628	-	1,313813812	1,165987161	0,127393742
2005	6,184540013	1,934836657	1,540950031	9,472148929	0,126597455	0,01281515	1,398842968	1,643355115	1,309952368	0,126651425
2006	5,563918556	1,717491127	1,619366757	11,06589684	0,12084045	0,012906009	1,306174339	1,736808183	2,741664699	0,117900757
2007	5,892787419	1,450351628	1,696790219	11,56181381	0,108875431	0,012753799	1,511080667	1,788655236	5,933349021	0,102772008
2008	5,307640958	1,476337025	1,776163699	10,04441902	0,099004996	0,015919663	1,102405092	1,876231444	7,081845594	0,090387169
2009	6,340960753	1,159304477	1,676597578	6,144991711	0,137833559	0,010184248	1,472869936	1,625034141	5,220903884	0,101646092
2010	5,336389772	0,922621511	1,434019088	6,419574509	0,103469929	0,008591492	1,325645389	1,602141901	1,953949466	0,089467807
2011	4,518704721	0,952928462	1,725340245	5,937190188	0,0918317	0,008575155	1,291376971	1,535510818	1,867594012	0,095763743
2012	4,923890739	0,920105748	1,604895234	6,366191392	0,122896329	0,006562856	1,57000455	1,487832152	2,038215394	0,084548386
2013	5,415838618	0,896227219	1,708153649	6,371974636	0,112139343	0,007301063	1,615956002	1,434391156	1,62826171	0,09781065
2014	5,798901305	0,899229323	1,774308939	5,956063665	0,090444984	0,008483441	1,458157592	1,362797013	1,191689696	0,10745931
2015	6,383286768	0,895800534	1,674687139	6,242809379	0,100370523	0,009199938	1,191719661	1,344234782	1,729420244	0,10743458
2016	6,316142744	0,920029901	1,862590203	5,687139506	0,09638535	0,008442062	1,166319892	1,294207611	2,543671437	0,122301403
2017	6,56665935	0,971849273	1,894407926	5,496113181	0,092855892	0,008179133	1,498195422	1,287198954	3,120976861	0,109830481
2018	7,178001855	0,776011021	2,06689078	5,649847104	0,088050344	0,0089602	1,314413555	1,220297053	2,707972054	0,106824367
2019	6,604183989	0,709539364	2,008888113	5,359149565	0,093459393	0,007585558	1,518738008	1,09300913	3,521740527	0,08912803

Yil	Mısır	Portekiz	Romanya	Rusya	Suudi Arabistan	Şili	Tunus	Türkiye	Ukrayna	Yunanistan
2000	2,499696555	0,526493162	0,366166497	0,04897002	0,060909508	15,07325681	1,673161306	8,038411955	0,164469715	8,142076322
2001	2,683751547	0,727514958	0,384838932	0,062734197	0,063038085	14,22474532	2,564518768	7,927536479	0,121473866	9,501244702
2002	1,452370645	0,683112002	0,275171589	0,037603931	0,080509761	16,38557986	2,276756614	6,485576211	0,224334737	7,309175608
2003	1,475034743	0,735057997	0,295650182	0,062029055	0,067601578	18,81476979	1,974570482	5,554492624	0,193651216	5,64291292
2004	2,556673845	0,588492985	0,320027851	0,063381727	0,078752846	14,72003574	2,185388871	6,253110113	0,189150217	5,741711538
2005	2,491603036	0,992530042	0,307208342	0,039481795	0,063428984	14,1537336	2,854736967	8,250661462	0,379270364	7,211855865
2006	2,146329686	0,900407528	0,24167018	0,040202748	0,065742006	11,72223976	2,461594562	7,260337698	0,501890307	6,622144981
2007	3,205460896	0,963402614	0,222440217	0,040510276	0,086366316	12,16103522	3,169051402	6,436608412	0,374924738	6,7339964
2008	6,489844321	1,215831762	0,128852101	0,021373971	0,088744737	15,81945899	2,85833817	5,407329008	0,432449453	7,445262783
2009	8,6029835	1,286199481	0,171094133	0,024413722	0,118289275	13,38628238	3,147028568	6,316718453	0,687993004	7,07005959
2010	7,010196153	1,335363954	0,228513502	0,004768776	0,103376704	12,19629726	2,955097816	6,27734998	0,567775185	6,568064851
2011	6,65466267	1,304502124	0,211685805	0,003146048	0,076278868	12,73617384	3,002308376	6,303483306	0,470962156	5,924752148
2012	6,725635515	1,357754009	0,227884223	0,023804618	0,069410839	13,00501103	3,030332012	5,205624813	0,43569613	5,439308886
2013	6,567767581	1,241782289	0,20413497	0,017190802	0,081264066	13,86497272	3,27174782	5,119413554	0,266126469	5,484539126
2014	6,978067284	1,5381771	0,2352391	0,018355345	0,090442564	14,28074582	3,229832165	5,222772583	0,330671558	5,359797896
2015	8,509654865	1,515977941	0,175651195	0,023390039	0,155271787	15,02778595	3,377014934	5,309616297	0,483147962	4,922416203
2016	8,296241316	1,454374273	0,089605746	0,031277727	0,176362243	16,77071509	3,064042226	4,40552638	0,410174431	5,28006942
2017	7,708700432	1,775963269	0,110886687	0,034342362	0,183758113	14,34438659	3,027371946	4,166674926	0,490337854	4,594053343
2018	7,730892685	1,912380461	0,104910701	0,032209911	0,148767632	15,70602432	3,634145447	4,148651495	0,534687428	4,399057324
2019	6,97687212	1,904535199	0,10015473	0,037358748	0,152213466	17,07437015	3,475114782	4,298030583	-	4,396008687

Kaynak: BM Comtrade (2019) verileri ile araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

3.3.4. Vollrath Nispi İthalat Avantajı Endeksi İle Rekabetin Ölçülmesi ve Yorumlanması

Vollrath'ın geliştirdiği Nispi İthalat Avantajı Endeksi de denilen RMA Endeksi'ne göre endeks değeri 1'in altındaysa rekabet avantajı olduğu; 1'in üstündeyse rekabet dezavantajı olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Arslan ve Sarıkabadayı, 2020:194).

Tablo 3.4'de 057 ürün grubunda Türkiye'de dahil olmak üzere otuz ülkenin⁵ 2000-2019 yılları Vollrath RMA Endeksi kullanılarak yapılan analiz değerleri verilmiştir.

Tablo 3.4'teki Vollrath RMA Endeks sonuçları incelendiğinde 2000-2019 yılları arasında 057 ürün grubunda Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkeye ilişkin şu çıkarımlar yapılabilir:

ABD incelendiğinde 057 ürün grubunda 2009 ve 2017 yıllarında Vollrath RMA Endeks değeri 1'den büyük olduğu için rekabet avantajı yokken, geri kalan tüm yıllarda endeks değerinin 1'den küçük olması sebebiyle rekabet avantajı olduğu tespit edilmiştir.

Avusturya incelendiğinde 2000 ve 2001 yıllarında Vollrath RMA Endeks değeri 1'den büyük olduğu için rekabet dezavantajı varken 2002 yılından itibaren endeks değerinin 1'in altına düşmesiyle birlikte itibaren rekabet avantajı olduğu saptanmıştır.

Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, Hollanda, Portekiz, Rusya ve Suudi Arabistan'ı incelendiğinde 057 ürün grubunda ele alınan yılların tümünde Vollrath RMA Endeks değeri 1'den büyük olduğu için rekabet avantajı olmadığı ve rekabet dezavantajı olduğu sonucuna varılmıştır.

Brezilya, Bulgaristan, Çin, Filipinler, Güney Afrika, İsrail, Malezya, Şili, Tunus ve Türkiye incelediğinde ise 057 ürün grubunda ele alınan yılların tümünde Vollrath RMA Endeks değeri 1'den küçük olduğu için rekabet avantajı olduğu görülmektedir.

---

⁵ ABD, Avusturya, Almanya, Brezilya, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Filipinler, Fransa, Güney Afrika, Hindistan, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İsrail, İtalya, Kırgızistan, Malezya, Mısır, Portekiz, Romanya, Rusya, Suudi Arabistan, Şili, Tunus, Ukrayna ve Yunanistan.

(İsrail’de 2004 yılı ile ilgili veriler Comtrade veri tabanından edinilemediği için 2004 yılı endeks değerleri hesaplanamamıştır.)

Endonezya’da ise 057 ürün grubunda oldukça değişken bir durum olduğu görülmektedir. 2000 ve 2001 yıllarında Vollrath RMA Endeks değeri 1’den küçük değerler aldığı için rekabet avantajı bulunurken 2002 ve 2003 yıllarında bu avantaj kaybolarak dezavantajlı konum görülmektedir. 2004 ve 2005 yıllarında yeniden rekabet avantajı sağlanırken; 2006 ve 2007 yıllarında tekrar dezavantajlı duruma geçildiği ve sonrasında da yıllara göre değişkenlik devam etmiştir. 2019 yılında ise 1’den büyük olan endeks değeri ile rekabet dezavantajı olduğu saptanmıştır.

Hindistan incelediğinde 057 ürün grubunda değişken bir durum olduğu yine görülmektedir. 2000 ve 2006 yılları arasında (2001 yılı hariç) Vollrath RMA Endeks değeri 1’den büyük olduğu için rekabet avantajı yokken 2007-2014 arası endeks değeri 1’den küçük değerler almış ve rekabet avantajı oluşmuştur. 2015 yılından sonra kaybolan rekabet avantajı 2019 yılında endeks değerinin 1’in altına düşmesiyle birlikte yeniden sağlanmıştır.

İspanya’da da Hindistan ve Endonezya’da olduğu gibi 057 ürün grubundaki değişkenlik gözlemlenmektedir. 2000 yılında Vollrath RMA Endeks değeri 1’den küçük değer almış ve rekabet avantajı sağlanmışken 2001 yılında endeks değeri 1’in üzerine çıkmış ve bu avantaj kaybolarak dezavantaja dönüşmüştür. 2002 ve 2003 yıllarında tekrar elde edilen rekabet avantajı 2004 yılından itibaren 2019 yılına kadar endeks değerinin 1’den büyük değerler almasıyla tamamen kaybolmuştur.

İsveç incelediğinde ise 057 ürün grubunda 2000 ile 2015 yılları arasında Vollrath RMA Endeks değeri 1’den büyük değerler aldığı için uzun yıllar rekabet dezavantajı olduğu görülmüştür. 2016 yılından itibaren endeks değerinin 1’in altına düşmesiyle birlikte rekabet avantajı kazandığı tespit edilmiştir.

İsviçre incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000 ile 2009 yılları arasında Vollrath RMA Endeks değeri 1’den büyük değerler almış ve rekabet dezavantajı saptanmıştır. 2010 yılından itibaren endeks değerinin 1’den küçük değerler almasıyla birlikte rekabet avantajı sağlanmıştır.

İtalya incelendiğinde de 057 ürün grubunda oldukça değişken bir durum görülmektedir. 2000 ile 2002 yılları arası Vollrath RMA Endeks değeri 1’den küçük

değerler aldığı için rekabet avantajı bulunmaktadır. 2003 ile 2009 yılları arasında ise endeks değerinin 1'den büyük değerler alması rekabet avantajını ortadan kaldırmıştır. 2010 ile 2011 yılları arasında ise rekabet avantajı tekrar kazanılmışken, sonrasında bu avantaj yine kaybolarak yerini rekabet dezavantajına bırakmıştır.

Kırgızistan'da da 057 ürün grubunda değişkenlik bulunmaktadır. 2000 ile 2004 yılları arası Vollrath RMA Endeks değeri 1'den küçük olduğu için rekabet avantajı bulunurken 2005 ile 2007 yılları arası endeks değerinin 1'in üzerine çıkmasıyla birlikte rekabet avantajı kaybolmuştur. 2008 ve 2015 yıllarında rekabet avantajı tekrar kazanılsa da, 2009 ve 2019 yılları arasında rekabet avantajı kaybedilmiştir.

057 ürün grubundaki değişkenlik Mısır'da da gözlemlenmektedir. 2000 ile 2011 yılları arası Vollrath RMA Endeks değeri 1'den küçük değerler almış ve rekabet avantajı oluşmuştur. 2012 yılında ise endeks değerinin 1'in üstüne çıkmasıyla rekabet avantajı kaybolmuştur. 2013 yılında yeniden kazanılan rekabet avantajı 2014 ile 2017 yılları arası endeks değerinin 1'den büyük değerler almasıyla yeniden kaybolmuştur. 2017 ile 2018 yılları arasında yeniden kazanılan rekabet avantajı 2019 yılında endeks değerinin 1'den büyük değer almasıyla birlikte yeniden kaybedilmiştir.

Romanya'da Mısır gibi 057 ürün grubunda yıllar itibariyle oldukça değişken durumun söz konusu olduğu ülkelerden biridir. 2000 ile 2006 yılları arası Vollrath RMA Endeks değeri 1'den küçük değerler aldığı için rekabet avantajı bulunmaktadır. 2007 itibariyle rekabet avantajı yerini dezavantaja bırakmıştır. 2008 yılında endeks değeri 1'den küçük değer alınca tekrar rekabet avantajı elde edilmiş ve bu avantaj 2014 yılına kadar devam etmiştir. 2015 yılından itibaren ise bu avantaj kaybolarak yerini dezavantaja bırakmıştır.

Ukrayna incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000 ile 2004 yılları arası Vollrath RMA Endeks değeri 1'den küçük değerler aldığı için rekabet avantajı ortaya çıkmıştır. 2005 yılından sonra 2018 yılına kadar endeks değerleri 1'den büyük değerler aldığı için kazanılmış olan bu avantaj kaybolmuş ve rekabet dezavantajı yaşanmıştır. (Ukrayna'da 2019 yılı ile ilgili veriler Comtrade veri tabanından edinilemediği için 2019 yılı endeks değerleri hesaplanamamıştır.)

Son olarak Yunanistan'da da yıllar itibariyle 057 ürün grubunda değişkenliğin olduğu gözlemlenmektedir. 2000 yılında Vollrath RMA Endeks değeri 1'den küçük

değer almış ve rekabet avantajı ortaya çıkmıştır. 2001 ile 2009 yılları arası endeks değeri 1'den büyük değerler aldığı için bu avantaj kaybolmuştur. 2010 yılında tekrar rekabet avantajı elde edilmiş ve ertesi yıl bu avantaj yerini dezavantaja bırakmıştır. 2012 yılında ise rekabet avantajı tekrar kazanılsa da sonraki yıllarda inişli-çıkışlı bir seyir izlemiş ve 2019 yılında rekabet avantajı kazanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 3.4. Türkiye ve Seçilmiş 29 Ülkenin Vollrath RMA Endeks Sonuçları (2000-2019)

Yıl	ABD	Avusturya	Almanya	Brezilya	Birleşik Krallık	Bulgaristan	Çin	Endonezya	Filipinler	Fransa
2000	0,554416873	1,099723801	1,632245119	0,682099896	1,460033645	0,583681012	0,322789959	0,856121753	0,230187808	1,396505306
2001	0,558447213	1,062253292	1,75928003	0,588609774	1,425423776	0,533704931	0,277830958	0,890335303	0,202028012	1,437137075
2002	0,666527364	0,98112166	1,684129961	0,4873895	1,448813432	0,608335573	0,215976863	1,25273997	0,133165189	1,390771328
2003	0,65108104	0,932255979	1,539785056	0,422018957	1,408187636	0,640097982	0,188029552	1,031848919	0,133800452	1,460255781
2004	0,653604198	0,929811171	1,522236694	0,454596006	1,544817289	0,628949983	0,185800646	0,884258837	0,092821165	1,511550984
2005	0,833288267	0,064862028	1,968329151	0,683213607	2,019088731	0,739361983	0,208171913	0,881184697	0,155824408	1,754251941
2006	0,866424148	0,065039747	1,86900299	0,767146105	1,972684649	0,665054093	0,198400235	1,330926669	0,333843019	1,624905747
2007	0,92847148	0,067507391	1,718725216	0,665613535	2,010240063	0,774836504	0,196840619	1,43127173	0,297440076	1,591527098
2008	0,878185463	0,079506296	1,805290748	0,548622918	1,936704321	0,702530003	0,226026867	0,8352274	0,335205231	1,614734675
2009	1,041962399	0,078207681	1,610670267	0,630313131	1,69075273	0,862890184	0,290957837	1,217177951	0,389375363	1,441421434
2010	0,858996294	0,99473157	1,342149891	0,545077988	1,429609487	0,775070109	0,237611698	0,876163421	0,326985227	1,255866681
2011	0,851269129	0,917197015	1,27888239	0,633847141	1,473552953	0,810431965	0,285896018	0,893655699	0,451533573	1,157685314
2012	0,831941367	0,956172201	1,321491623	0,651176662	1,468495924	0,694720855	0,338565935	0,827867246	0,57759965	1,26483825
2013	0,852349838	0,971235509	1,39278463	0,550701052	1,535197189	0,669306832	0,311548758	0,613534888	0,495365832	1,310118918
2014	0,884796629	0,939551547	1,296714419	0,603263935	1,477162705	0,658360562	0,379431788	0,729773604	0,445443607	1,227109712
2015	0,8848778	0,951413072	1,305046791	0,550853517	1,422009492	0,643361159	0,46136528	0,672837315	0,446711829	1,23975936
2016	0,954993276	0,956554501	1,227072714	0,673207865	1,346997928	0,698930257	0,447904132	0,852062319	0,5092745	1,245258389
2017	1,01060229	0,920841232	1,219718061	0,613443932	1,371593446	0,658526985	0,424921488	1,059062848	0,465291106	1,250453068
2018	0,980836755	0,884494111	1,183992903	0,493212322	1,347788365	0,759609191	0,510464643	0,985745932	0,475318582	1,232268677
2019	0,969614915	0,856313915	1,094848967	0,445402005	1,199358323	0,747922606	0,69291404	1,169081542	0,560153045	1,134059862

Yıl	Güney Afrika	Hindistan	Hollanda	İspanya	İsviçre	İsrail	İtalya	Kirgizistan	Malezya
2000	0,158191823	1,719033316	1,539879887	0,901575355	1,205778563	0,456261925	0,987980728	0,169384363	0,276866151
2001	0,124342962	0,968204377	1,431715613	1,023328758	1,181486038	0,470139705	0,992184984	0,196138868	0,304972521
2002	0,106247867	1,152994748	1,46067487	0,936510322	1,093424233	0,373788651	0,991272958	0,353006735	0,26703557
2003	0,121406028	1,099848757	1,746010825	0,998004737	1,127180123	0,398696423	1,118652019	0,393171536	0,248157068
2004	0,147669607	1,177816603	1,5683744	1,108792257	1,145748143	-	1,058835149	0,784304705	0,224657866
2005	0,205715421	1,321798165	2,272397486	1,310742291	1,445842862	0,564478345	1,377971151	1,478965011	0,271874091
2006	0,207096471	1,086387861	2,422622256	1,211050313	1,336628659	0,585513024	1,26074917	1,787996585	0,268326243
2007	0,190751519	0,93067291	2,352927133	1,213771079	1,447588986	0,512133892	1,141594337	1,227488512	0,290919311
2008	0,176267674	0,886129749	2,323670253	1,292042102	1,28334364	0,59797465	1,140884263	0,873630314	0,360678255
2009	0,177621613	0,797053906	2,233086699	1,253503624	1,107691283	0,537178863	1,235524059	1,191412327	0,390467144
2010	0,166052831	0,675597755	1,850259752	1,116734349	0,956849765	0,492015156	0,968348735	2,914389571	0,329362261
2011	0,178345147	0,863830895	2,100838093	1,091456628	0,937957419	0,477585161	0,98935999	2,075671871	0,365768614
2012	0,19421358	0,704922871	1,987949282	1,144849441	0,63221838	0,496397824	1,017545217	2,568930516	0,39104934
2013	0,184305788	0,786741944	2,045936708	1,238148365	0,621085736	0,460194114	1,125066071	3,506676038	0,416434607
2014	0,205547132	0,924897835	2,06780603	1,26749836	0,710397349	0,601018248	1,183373607	2,808295696	0,410199199
2015	0,239612737	1,141241039	1,907689824	1,324626082	0,701246947	0,601776947	1,189782289	0,891773861	0,519880399
2016	0,248236447	1,081071986	1,986747818	1,339913372	0,628159231	0,519188509	1,101347786	1,094647897	0,56138664
2017	0,254381358	1,082789675	2,01312157	1,268130355	0,659339644	0,589689661	1,037513454	1,412586592	0,504920024
2018	0,260221205	1,060614549	2,004230755	1,269583745	0,656136589	0,561175341	0,99867856	1,892222593	0,488189909
2019	0,269062911	0,858791863	1,976204756	1,236964105	0,577571996	0,590425901	1,029167949	2,276693592	0,506627531

Yıl	Mısır	Portekiz	Romanya	Rusya	Suudi Arabistan	Şili	Tunus	Türkiye	Ukrayna	Yunanistan
2000	0,9988971	1,423545	0,9533943	4,0579472	2,285403132	0,5700668	0,1302318	0,2523287	0,8076702	0,915291167
2001	0,8893587	1,7502063	0,6969443	3,2728283	1,986613153	0,4759523	0,1493963	0,143289	0,7743524	1,082774045
2002	0,7974247	1,5537994	0,7118862	3,3064914	1,991051435	0,4519304	0,2208804	0,2276192	0,6754904	1,098783712
2003	0,6110565	1,6151431	0,6557348	3,6467193	1,646370799	0,3422592	0,1878292	0,2022887	0,558343	1,055473517
2004	0,5815013	1,3669191	0,6782524	4,1428941	1,552186055	0,3432989	0,3914616	0,1898012	0,51877	1,233756529
2005	0,7865128	1,9028641	0,9790372	5,3839665	2,066915691	0,3914392	0,3128179	0,3051575	1,2454403	1,556809836
2006	0,7266579	1,7372405	0,994182	5,7545177	1,87652421	0,2720388	0,2439965	0,3323117	1,4657404	1,294418402
2007	0,5549114	1,8197349	1,1481033	4,9217988	1,520085707	0,3287045	0,2506508	0,3562676	1,1683765	1,357059272
2008	0,5657025	1,8569857	0,9963498	4,3022178	1,517027413	0,2893527	0,1689019	0,3709109	1,6242839	1,327977935
2009	0,7334824	1,7006648	0,7997104	5,4497786	1,541461951	0,3094426	0,2095116	0,4234862	2,7306428	1,212860133
2010	0,6770893	1,5891938	0,664512	4,7760141	1,548654622	0,2988873	0,1569202	0,3019296	2,2118653	0,984299229
2011	0,7467975	1,5151312	0,6195204	4,2481757	1,489455649	0,2744185	0,1965368	0,3051417	1,5857515	1,091353208
2012	1,1877712	1,4635607	0,7774022	4,0745254	1,409040448	0,286558	0,1125503	0,3552755	2,5475472	0,950618819
2013	0,9965582	1,584191	0,8802444	3,8111355	1,221705692	0,324236	0,1005768	0,2842054	2,8489611	0,950782879
2014	1,1297876	1,3824918	0,9255849	3,3528356	1,214869145	0,3672949	0,1408209	0,2762119	2,4689408	0,988931731
2015	1,4035093	1,3003445	1,0645976	3,2664818	1,173991657	0,3789246	0,1800519	0,3152636	1,812337	1,060887758
2016	1,0801666	1,4686849	1,0919036	2,6243308	1,418191655	0,3758204	0,2201958	0,3616783	1,6595034	0,98397098
2017	0,6918649	1,4863691	1,127812	2,6001073	1,555546276	0,3647925	0,2189826	0,3302363	1,3403454	0,946744768
2018	0,7357542	1,4689473	1,0909693	3,1203184	1,63938626	0,4071344	0,3255696	0,3491314	1,3053212	0,865247138
2019	1,1101084	1,2866411	1,00816	2,8700206	1,48881162	0,3939612	0,3024452	0,5886711	-	0,858388097

Kaynak: BM Comtrade (2019) verileri ile araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

3.3.5. Vollrath Görelî Ticaret Avantajı Endeksi İle Rekabetin Ölçülmesi ve Yorumlanması

Vollrath'ın geliştirdiği Görelî Ticaret Avantajı Endeksi de denilen RTA Endeksi, görelî ihracat avantajı endeksinden (RXA), görelî ithalat avantajı endeksinin (RMA) çıkarılmasıyla elde edilir. Bu fark pozitifse rekabet avantajı vardır, negatifse rekabet dezavantajı vardır (Altay ve Gürpınar 2008:265).

Tablo 3.5'de 057 ürün grubunda Türkiye'de dahil olmak üzere otuz ülkenin⁶ 2000-2019 yılları Vollrath RTA Endeksi kullanılarak yapılan analiz değerleri verilmiştir.

Tablo 3.5'deki Vollrath RTA Endeks sonuçları incelendiğinde 2000-2019 yılları arasında 057 ürün grubunda Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkeye ilişkin şu çıkarımlar yapılabilir:

ABD incelendiğinde 057 ürün grubunda analiz yapılan her yıl Vollrath RTA Endeks değerleri pozitif olduğu için rekabet avantajı sağladığı tespit edilmiştir.

Avusturya ve Almanya'da ise 057 ürün grubunda ilgili dönemlerde Vollrath RTA Endeks değerleri negatif olduğu için rekabet dezavantajı olduğu saptanmıştır.

Brezilya incelendiğinde 057 ürün grubunda Vollrath RTA Endeks değerleri 2016 yılı hariç pozitif değerler aldığı için ilgili yıllarda rekabet avantajının olduğu, 2016 yılında ise rekabet dezavantajı olduğu tespit edilmiştir.

Birleşik Krallık, Bulgaristan, Fransa, İsveç, İsviçre, Malezya, Romanya, Rusya, Suudi Arabistan ve Ukrayna'yı incelendiğinde ise 057 ürün grubunda ele alınan tüm dönemlerde Vollrath RTA Endeks değerleri negatif olduğu için rekabet avantajının olmadığı saptanmıştır. (Ukrayna'da 2019 yılı ile ilgili veriler Comtrade veri tabanından edinilemediği için 2019 yılı endeks değerleri hesaplanamamıştır.)

Çin incelendiğinde 057 ürün grubunda yıllar itibariyle değişken bir durum olduğu görölmektedir. 2000 ve 2001 yıllarında Vollrath RTA Endeks değerleri negatif olduğu için rekabet avantajı bulunmamaktadır. 2002 ile 2010 yılları arasında endeks değerleri

⁶ ABD, Avusturya, Almanya, Brezilya, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Filipinler, Fransa, Güney Afrika, Hindistan, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İsrail, İtalya, Kırgızistan, Malezya, Mısır, Portekiz, Romanya, Rusya, Suudi Arabistan, şili, Tunus, Ukrayna ve Yunanistan.

pozitif olduğu için rekabet avantajı tespit edilmiş ancak 2011 yılından itibaren tekrar rekabet avantajı kaybolmuştur.

Çin gibi Endonezya'da 057 ürün grubunda yıllar itibariyle değişken bir durum olduğu saptanmıştır. 2000 ile 2014 yılları arasında Vollrath RTA Endeks değeri negatif olduğu için rekabet dezavantajı görülmektedir. Yalnızca 2015 yılında rekabet avantajı elde edilmiş ve sonra yeniden endeks değerlerinin negatif olması 2019 yılına kadar rekabet dezavantajı ortaya çıkmıştır.

Filipinler, Güney Afrika, İspanya, İsrail, İtalya, Mısır, Şili, Tunus, Türkiye ve Yunanistan incelendiğinde ise 057 ürün grubunda ele alınan tüm dönemlerde Vollrath RTA Endeks değerlerinin pozitif olması sebebiyle rekabet avantajının olduğu tespit edilmiştir. (İsrail'de 2004 yılı ile ilgili veriler Comtrade veri tabanından edinilemediği için 2004 yılı endeks değerleri hesaplanamamıştır.)

Hindistan incelendiğinde 057 ürün grubunda yıllar itibariyle değişken bir durumun olduğunu görülmektedir. 2000 ile 2013 yılları arasında Vollrath RTA Endeks değerlerinin pozitif olması rekabet avantajı ortaya çıkarmıştır. 2014 yılından itibaren endeks değerlerinin negatif olması rekabet avantajının rekabet dezavantajına çevirmiştir.

Hollanda incelendiğinde 057 ürün grubunda 2000 ile 2017 yılları arası Vollrath RTA Endeksi negatif değerler aldığı için rekabet avantajı bulunmamaktadır. 2018 yılından itibaren ise endeks değerinin pozitif olmasıyla birlikte rekabet avantajının olduğu tespit edilmiştir.

Kırgızistan incelendiğinde 057 ürün grubunda yıllar itibariyle değişken bir durum olduğu tespit edilmiştir. 2000 ile 2004 yılları arası Vollrath RTA Endeksi pozitif değerler aldığı için rekabet avantajı varken 2005 yılında rekabet avantajı kaybolmuştur. 2006 ile 2009 yılları arası rekabet avantajı yeniden elde edilmişken 2010 ile 2014 yılları arası bu rekabet avantajı kaybolmuştur. 2015 yılı sonrasında ise endeks değerinin pozitif olması sebebiyle rekabet avantajının tekrar elde edildiği tespit edilmiştir.

Son olarak Portekiz'de de Kırgızistan gibi 057 ürün grubunda yıllar itibariyle değişken bir durum olduğu gözlemlenmektedir. 2000 ile 2013 yılları arası Vollrath RTA Endeksi negatif değerler olarak rekabet dezavantajı ortaya çıkmıştır. 2014 ve 2015 yıllarında rekabet avantajı elde edilirken 2016'da tekrar rekabet dezavantajı oluşmuştur.

2017'den sonra ise endeks değerinin pozitif olmasıyla birlikte rekabet avantajı yeniden kazanılmıştır.

Tablo 3.5. Türkiye ve Seçilmiş 29 Ülkenin Vollerath RTA Endeks Sonuçları (2000-2019)

Yıl	ABD	Avusturya	Almanya	Brezilya	Birleşik Krallık	Bulgaristan	Çin	Endonezya	Filipinler	Fransa
2000	0,443816675	-0,922460161	-1,534631568	0,670216478	-1,321100256	-0,265259958	-0,055834233	-0,449850937	2,196196327	-0,600688089
2001	0,493364055	-0,852108356	-1,636706982	0,548532339	-1,316400023	-0,302216515	-0,03866332	-0,538211704	2,219352059	-0,616799538
2002	0,485322259	-0,816091334	-1,549770638	0,654403535	-1,349181236	-0,416730122	0,031872871	-0,826412757	2,061263082	-0,490164948
2003	0,557786566	-0,762962757	-1,420878778	0,822085458	-1,318378976	-0,403644311	0,041371954	-0,616133765	2,108108216	-0,629905991
2004	0,664817311	-0,789604497	-1,385080802	0,733146032	-1,35094299	-0,380899314	0,04259703	-0,475689864	2,1007575	-0,735038401
2005	0,861635585	-0,043009742	-1,755927962	0,581878225	-1,922521542	-0,550692115	0,031650291	-0,35384658	2,9959687	-0,859228149
2006	0,849791897	-0,038120335	-1,624778822	0,451106449	-1,844644527	-0,4459139	0,050091602	-0,794142458	3,002438371	-0,706669429
2007	0,718691777	-0,037077009	-1,487482764	0,707625196	-1,879293778	-0,471575186	0,049459137	-0,8477252	2,987396613	-0,689248265
2008	0,773287371	-0,043262429	-1,55003376	0,588536432	-1,82725871	-0,374425883	0,044687771	-0,329005704	3,331286126	-0,785107194
2009	0,735655617	-0,048112077	-1,374518807	0,430289272	-1,574710896	-0,518421628	0,032473724	-0,779761685	2,734123044	-0,68050657
2010	0,754610256	-0,722894128	-1,139387655	0,262134071	-1,318014737	-0,469578231	0,012652911	-0,524520796	1,7757267	-0,564080928
2011	0,887626383	-0,615437841	-1,085040627	0,060144628	-1,366840935	-0,483115212	-0,02484848	-0,467997352	3,588534337	-0,471227867
2012	1,030669516	-0,655072478	-1,14349041	0,023285682	-1,382537221	-0,350653986	-0,058557796	-0,419239243	3,425961441	-0,569997294
2013	1,027182796	-0,692164713	-1,201921533	0,071156747	-1,435537383	-0,313087492	-0,039059137	-0,196799453	4,227800344	-0,660764745
2014	0,910033022	-0,661442811	-1,104260546	0,006624929	-1,387811733	-0,340689542	-0,122205529	-0,071096151	4,640788615	-0,571043443
2015	0,84240636	-0,663624119	-1,100643973	0,142773137	-1,328694425	-0,319265916	-0,167604531	0,169756752	1,813733016	-0,632605923
2016	0,648514774	-0,657273295	-1,031709022	-0,026570953	-1,246891866	-0,414488312	-0,123622931	-0,098674675	2,625411437	-0,683634009
2017	0,64110749	-0,668698445	-1,03232244	0,003625239	-1,262386455	-0,377058783	-0,125253933	-0,184502159	3,778117407	-0,689790739
2018	0,616387191	-0,619348716	-0,992086324	0,12073866	-1,237351061	-0,402295244	-0,224751144	-0,220153372	4,941139091	-0,728775425
2019	0,607208674	-0,60070543	-0,912600934	0,208033861	-1,100048876	-0,442080434	-0,368845924	-0,412737313	5,762001594	-0,700777925

Yıl	Güney Afrika	Hindistan	Hollanda	İspanya	İsveç	İsviçre	İsrail	İtalya	Kirgizistan	Malezya
2000	4,418713268	0,967668182	-0,546010684	6,055245187	-1,166921881	-1,200700505	0,776259643	0,591724732	1,159424832	-0,072393205
2001	4,019481156	1,203717599	-0,480362333	5,734642659	-1,247336527	-1,1732186	0,649028713	0,599820126	0,927095433	-0,093179086
2002	4,834421694	0,823460741	-0,498264615	6,500738899	-1,232223107	-1,084916355	0,613407254	0,520828545	1,537379524	-0,066176069
2003	5,243284695	0,461370661	-0,586828552	6,375666631	-1,196350222	-1,118500469	0,608105437	0,391595974	1,044074387	-0,095887477
2004	5,856773121	0,570979265	-0,297370864	5,705140485	-1,238457578	-1,138154514	-	0,254978664	0,381682456	-0,097264125
2005	5,978824591	0,613038492	-0,731447455	8,161406638	-1,468577547	-1,433027712	0,834364624	0,265383964	-0,169012643	-0,145222666
2006	5,356822085	0,631103267	-0,803255499	9,854846524	-1,467811639	-1,32372265	0,720661314	0,476059013	0,953668114	-0,150425485
2007	5,702035901	0,519678718	-0,656136915	10,34804273	-1,338713555	-1,231345786	0,998946775	0,647060899	4,705860508	-0,188147303
2008	5,131373283	0,590207276	-0,547506555	8,752376918	-1,283603872	-1,267423977	0,504430442	0,735347181	6,20821528	-0,270291086
2009	6,16333914	0,362250571	-0,556489121	4,891488087	-1,159398144	-1,097507036	0,935691073	0,389510082	4,029491557	-0,288821052
2010	5,170336941	0,247023756	-0,416240663	5,302840159	-0,94613882	-0,948258272	0,833630233	0,633793165	-0,960440105	-0,239894454
2011	4,340359575	0,089097567	-0,375497848	4,84573356	-0,933984314	-0,929382264	0,81379181	0,546150828	-0,208077859	-0,270004871
2012	4,729677159	0,215182877	-0,383054048	5,221341951	-0,996541031	-0,625655523	1,073606725	0,470286935	-0,530715122	-0,306500954
2013	5,23153283	0,109485275	-0,337783058	5,133826271	-1,038719628	-0,613784673	1,155761888	0,309325085	-1,878414329	-0,318623957
2014	5,593354173	-0,025668512	-0,293497092	4,688565305	-1,036766152	-0,701913908	0,857139344	0,179423406	-1,616605999	-0,302739888
2015	6,143674031	-0,245440505	-0,233002685	4,918183296	-1,002631041	-0,692047009	0,589942714	0,154452493	0,837646383	-0,4124445819
2016	6,067906297	-0,161042085	-0,124157616	4,347226134	-0,901242362	-0,619717169	0,647131383	0,192859825	1,44902354	-0,439085237
2017	6,312277992	-0,110940402	-0,118713644	4,227982826	-0,860122937	-0,651160511	0,908505761	0,2496855	1,708390269	-0,395089543
2018	6,91778065	-0,284603527	0,062660025	4,380263359	-0,801719226	-0,647176389	0,753238214	0,221618493	0,815749461	-0,381365542
2019	6,335121078	-0,1492525	0,032683357	4,12218546	-0,706845082	-0,569986438	0,928312107	0,063841181	1,245046935	-0,417499501

Yıl	Mısır	Portekiz	Romanya	Rusya	Suudi Arabistan	Şili	Tunus	Türkiye	Ukrayna	Yunanistan
2000	1,500799501	-0,89705185	-0,587227806	-4,008977189	-2,224493624	14,50319006	1,542929474	7,786083272	-0,643200455	7,226785155
2001	1,794392823	-1,022691352	-0,312105393	-3,210094074	-1,9233575068	13,748793	2,415122515	7,784247508	-0,652878531	8,418470657
2002	0,654945931	-0,870687356	-0,436714627	-3,268887518	-1,910541675	15,93364946	2,055876196	6,257957055	-0,451155621	6,210391896
2003	0,863978293	-0,880085083	-0,360084628	-3,584690274	-1,578769221	18,4725106	1,786741298	5,352203929	-0,364691788	4,587439403
2004	1,975172495	-0,778426129	-0,358224577	-4,07951233	-1,47343321	14,37673681	1,793927302	6,063308933	-0,329619768	4,505955009
2005	1,705090193	-0,910334105	-0,671828808	-5,344484722	-2,003486708	13,7622944	2,541919085	7,945504	-0,866169891	5,655046029
2006	1,419671755	-0,836832967	-0,752511775	-5,714314954	-1,810782204	11,45020092	2,217598044	6,928026008	-0,963850142	5,327726579
2007	2,650549517	-0,856332263	-0,92566313	-4,881288554	-1,433719391	11,83233077	2,91840062	6,080340854	-0,793451755	5,376937128
2008	5,924141795	-0,641153984	-0,867497697	-4,280843832	-1,428282676	15,53010634	2,689436268	5,03641808	-1,191834412	6,117284848
2009	7,869501079	-0,414465299	-0,628616285	-5,42536484	-1,423172676	13,07683977	2,937516964	5,893232205	-2,042649802	5,857199457
2010	6,333106888	-0,253829836	-0,435998472	-4,771245325	-1,445277918	11,89740997	2,798177616	5,975420361	-1,644090099	5,583765623
2011	5,907865171	-0,210629031	-0,407834593	-4,245029678	-1,413176781	12,46175539	2,805771547	5,99834157	-1,114789351	4,83339894
2012	5,537864284	-0,105806704	-0,549517936	-4,050720783	-1,33962961	12,71845303	2,917781708	4,850349293	-2,11185106	4,488690067
2013	5,571209366	-0,342408745	-0,676109456	-3,793944673	-1,140441626	13,54073668	3,171171018	4,835208144	-2,582834593	4,533756247
2014	5,848279712	0,155685298	-0,690345819	-3,334480284	-1,124426582	13,91345087	3,089011273	4,946560713	-2,13826926	4,370866165
2015	7,106145587	0,215633427	-0,888946401	-3,243091767	-1,018719869	14,64886139	3,196963012	4,994352654	-1,329189072	3,861528445
2016	7,216074694	-0,014310664	-1,00229789	-2,593053118	-1,241829412	16,39489466	2,843846378	4,043848053	-1,24932892	4,29609844
2017	7,01683553	0,289594209	-1,016925314	-2,56576494	-1,371788163	13,97959409	2,808389384	3,836438626	-0,850007509	3,647308575
2018	6,995138479	0,443433136	-0,986058623	-3,088108522	-1,490618628	15,29888995	3,308575843	3,799520051	-0,770633739	3,533810185
2019	5,866763693	0,617894128	-0,908005253	-2,832661896	-1,336667696	16,68040896	3,172669544	3,709359505	-	3,53762059

Kaynak: BM Comtrade (2019) verileri ile araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

SONUÇ

Küreselleşme ile birlikte uygulanan ekonomi politikaları ve ekonomik bütünleşmelerin artması sonucunda uluslararası ticaret sistemi değişim sürecine girmiş ve geleneksel ticaretten endüstri-içi ticarete doğru bir geçiş gözlemlenmiştir. Yine küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan rekabet ve rekabet gücü kavramları tüm ekonomik birimler ve ülkeler açısından oldukça önem arz eden olgular haline gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda ülkelerin rekabet gücünü inceleyen ve rekabet gücünün artırılması konusuna yoğunlaşan araştırmaların sayısında artış olduğu gözlemlenmiştir. Balassa tarafından yapılan ilk çalışmalar Vollrath tarafından yeniden yorumlanmıştır. Türkiye'nin 2000-2019 dönemi seçilmiş yirmi dokuz ülke ile SITC Rev. 3 057 ürün grubundaki endüstri içi ticareti ve rekabet gücünün analiz edildiği bu çalışmada iki yöntem kullanılmıştır. İlk olarak 2000-2019 dönemi Türkiye'nin seçilmiş yirmi dokuz ülke ile 057 ürün grubu olan yaş/kuru meyve ve kabuklu yemışlere ilişkin endüstri içi ticaret düzeyi incelenmiştir. İkinci olarak rekabet gücü ölçümü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yaklaşımı ve bunun yanında literatürde kabul görmüş olan diğer ölçüm yöntemleri aracılığıyla incelenmiştir.

Endüstri içi ticaret ölçümü için Grubel Llyod Endeksi kullanılmıştır. 2000-2019 dönemi Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkenin 057 ürün grubu olan yaş/kuru meyve ve kabuklu yemışlere ilişkin Grubel Llyod Endeks sonuçlarına göre; Türkiye ile Avusturya, Almanya, Brezilya, Birleşik Krallık, Bulgaristan (2000, 2004 ve 2015 yılları hariç), Filipinler (2000 ve 2001 yılları hariç), Fransa, Güney Afrika (2019 yılı hariç), Hollanda, İsveç, İsviçre, İspanya, İsrail (2016-2018 yılları arası hariç), İtalya, Malezya (2017 yılı hariç), Mısır, Portekiz (2011 yılı hariç), Romanya, Rusya, Suudi Arabistan, Şili, Ukrayna, Yunanistan dahil seçilmiş yirmi dokuz ülkeden yirmi üçü ile 057 ürün grubundaki ticaretin şekli EAT şeklinde gerçekleşmiştir. ABD, Çin, Endonezya, Hindistan, Kırgızistan ve Tunus dahil on ülke ile gerçekleşen ticaretin yapısı ise değişken bir durum sergilemiştir. ABD ile ticaret EAT karakterli başlayan Bulgaristan, Çin, Endonezya, Hindistan, Kırgızistan ve Tunus ile de EİT şeklinde başlayan ticaret sonraki dönemlerde yine değişkenlik göstererek devam etmiştir.

Rekabet gücü analizinde kullanılan ölçüm yöntemlerinden ilki Balassa AKÜ Endeksidir. 2000-2019 dönemi Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkenin 057 ürün grubu olan yaş/kuru meyve ve kabuklu yemışlere ilişkin AKÜ Endeksi sonuçlarına göre; Avusturya, Almanya, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Fransa, İsveç, İsviçre, Malezya, Romanya, Rusya, Suudi Arabistan ve Ukrayna dahil seçilmiş yirmi dokuz ülkenin on dördünde karşılaştırmalı üstünlük bulunmamaktadır. ABD (2000 yılı hariç), Filipinler, Güney Afrika, Hollanda (2000, 2001, 2002 yılları hariç), İspanya, İsrail (2002 yılı hariç), İtalya, Kırgızistan, Mısır, Şili, Tunus, Türkiye ve Yunanistan dahil on üç ülkede karşılaştırmalı üstünlük bulunmaktadır. Brezilya'da analiz yapılan dönemin başlarında zayıf düzeyde gerçekleşen, Hindistan'da ise orta düzeyde gerçekleşen karşılaştırmalı üstünlük 2010 yılı itibariyle analiz yapılan dönemin sonu olan 2019 yılına kadar iki ülkede de kaybedilmiştir. Portekiz'de ise analiz yapılan dönemin başlarında karşılaştırmalı üstünlük yok iken 2007 yılı itibariyle zayıf seviyede yeniden kazanılmış ve 2019 yılına kadar devam etmiştir. En güçlü karşılaştırmalı üstünlük Şili'de gerçekleşirken devamında İspanya, Yunanistan ve Güney Afrika gelmektedir.

Rekabet gücü analizinde kullanılan ölçüm yöntemlerinden bir diğeri Vollrath RXA denilen Nispi İhracat Avantajı Endeksi'dir. 2000-2019 dönemi Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkenin 057 ürün grubu olan yaş/kuru meyve ve kabuklu yemışlere ilişkin Vollrath RXA Endeksi sonuçlarının Balassa Endeksi ile gösterdiği benzerlik dikkat çekmektedir. Vollrath RXA Endeksi sonuçlarına göre; Avusturya, Almanya, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Fransa, İsveç, İsviçre, Malezya, Romanya, Rusya, Suudi Arabistan ve Ukrayna dahil seçilmiş yirmi dokuz ülkenin on dördünde rekabet dezavantajı bulunmaktadır. ABD (2000 yılı hariç), Filipinler, Güney Afrika, Hollanda (2000, 2001, 2002 yılları hariç), İspanya, İsrail (2002 yılı hariç), İtalya, Kırgızistan, Mısır, Şili, Tunus, Türkiye ve Yunanistan dahil on üç ülkede ise rekabet avantajı bulunmaktadır. Brezilya ve Hindistan'da analiz yapılan dönemin başlarında var olan rekabet avantajı 2010 yılı itibariyle analiz yapılan dönemin sonu olan 2019 yılına kadar kaybedilmiştir. Portekiz'de ise analiz yapılan dönemin başlarında bulunmayan rekabet avantajı 2007 yılından sonra analiz yapılan dönemin sonu olan 2019 yılına kadar yeniden kazanılmıştır.

Analizlerde kullanılan bir diğer ölçüm Vollrath'ın geliştirdiği Nispi İthalat Avantajı Endeksi de denilen RMA Endeksi'dir. 2000-2019 dönemi Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkenin 057 ürün grubu olan yaş/kuru meyve ve kabuklu yemişlere ilişkin Vollrath RMA Endeksi sonuçlarına göre; Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, Hollanda, İspanya (2000, 2002, 2003 yılları hariç), İsveç (2016-2019 yılları arası hariç), Portekiz, Rusya, Suudi Arabistan ve Ukrayna (2000-2004 yılları arası hariç) dahil on ülkede rekabet dezavantajı bulunmaktadır. ABD (2009 ve 2017 yılları hariç), Avusturya (2000 ve 2001 yılları hariç), Brezilya, Bulgaristan, Çin, Filipinler, Güney Afrika, İsrail, Malezya, Şili, Tunus ve Türkiye olmak üzere on iki ülkede ise rekabet avantajı bulunmaktadır. Endonezya, İtalya, Kırgızistan, Mısır ve Romanya olmak üzere beş ülkede ise analizin başladığı dönemde rekabet avantajı bulunurken sonraki yıllarda değişkenlik yaşanmış ve analizin sonunda rekabet avantajı kaybedilmiştir. Hindistan ve İsviçre'de ise analizin başında rekabet dezavantajı bulunurken sonraki yıllarda yine değişkenlikler yaşanmış ve analizin sonunda rekabet avantajı kazanılmıştır. Son olarak Yunanistan'da ise analiz başında sahip olunan rekabet üstünlüğü sonraki bazı yıllar kaybedilmiş sonra tekrar kazanılmıştır. Analizin sonunda ise rekabet avantajı sağlanmıştır.

Analizlerde kullanılan son ölçüm yöntemi ise Vollrath'ın geliştirdiği Göreli Ticaret Avantajı Endeksi de denilen RTA Endeksi'dir. 2000-2019 dönemi Türkiye ve seçilmiş yirmi dokuz ülkenin 057 ürün grubu olan yaş/kuru meyve ve kabuklu yemişlere ilişkin Vollrath RTA Endeksi sonuçlarına göre; Avusturya, Almanya, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Endonezya (2015 yılı hariç), Fransa, Hollanda (2018 ve 2019 yılları hariç), İsveç, İsviçre, Malezya, Romanya, Rusya, Suudi Arabistan ve Ukrayna dahil on dört ülkede rekabet dezavantajı bulunmaktadır. ABD, Brezilya (2016 yılı hariç), Filipinler, Güney Afrika, Hindistan (2014-2019 yılları arası hariç), İspanya, İsrail, İtalya, Mısır, Şili, Tunus, Türkiye ve Yunanistan'da ise rekabet avantajı bulunmaktadır. Çin ve Portekiz'de analizin yapıldığı dönemin başlarında rekabet dezavantajı bulunurken sonraki yıllarda değişkenlik yaşanmış ve analiz sonunda Çin'de dezavantaj devam ederken Portekiz'de avantaj sağlanmıştır. Kırgızistan'da ise analizin yapıldığı dönemin başlarında rekabet avantajı bulunurken ilerleyen yıllarda yine değişkenlikler saptanmış ve analiz sonunda rekabet avantajı yeniden kazanılmıştır.

Bir ülke için uluslararası rekabet gücünü arttırmak en önemli hedeflerden biridir. Bu bağlamda Türkiye’de uluslararası alanda rekabet gücünü arttırmaya çalışmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’nin seçilmiş ülkelere karşı rekabet gücü yaş/kuru meyve ve kabuklu yemişlere ilişkin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük ve literatürde kabul görmüş olan diğer ölçüm yöntemleri aracılığıyla değerlendirilmiştir. Türkiye hesaplanan endeks değerlerinin hepsinde yaş/kuru meyve ve kabuklu yemişler sektöründe açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Ancak güçlü dereceli olan karşılaştırmalı üstünlük yıllar içerisinde azalarak orta dereceli seviyeye gerilemiştir. Etkin tarım politikası uygulamaları sektörün üretim ve ihracatını olumlu yönde etkileyecek ve ihracat artışları da açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük değerlerini yükseltecektir. Ayrıca ürünlerin kalitesinin yükselmesi de ihracat artışı ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğün artmasında önemli bir etkidir. Bir diğer önemli husus ise son yıllarda önemi daha da artan gıda güvenliği konusudur. Yaş/kuru meyve ve kabuklu yemişler üzerindeki ilaç kalıntıları olabildiğince minimum düzeye indirilmelidir. Ayrıca e-tarım uygulamalarının arttırılarak pazarlama faaliyetlerinin geliştirilmesi de ürünlerin ihracatını arttıracaktır. Son olarak rekabette avantaj sağlamak için firmalar, ilgili bakanlıklar, üniversiteler ve meslek odaları arasında işbirliği güçlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar Balaylar, N., ‘‘Reel Döviz Kuru İstihdam İlişkisi: Türkiye İmalat Sanayi Örneği’’,
Sosyoekonomi, 16/2011, (16), ss.138-160.
- Adana Ticaret Odası, (2021) ‘‘Avusturya Ülke Raporu’’, Adana.
- Adana Ticaret Odası, (2020) ‘‘Brezilya Ülke Raporu’’, Adana.
- Adana Sanayi Odası İhracat Destek Ofisi, (2020), ‘‘Birleşik Krallık Ülke Bilgi Notu’’,
Adana Sanayi Odası, Adana.
- Adana Ticaret Odası, (2020) ‘‘Endonezya Ülke Raporu’’, Adana.
- Adana Ticaret Odası, (2020) ‘‘Fransa Ülke Raporu’’, Adana.
- Adana Ticaret Odası, (2021) ‘‘Güney Afrika Ülke Raporu’’, Adana.
- Adana Ticaret Odası, (2021) ‘‘Hollanda Ülke Raporu’’, Adana.
- Adana Ticaret Odası, (2021) ‘‘İsviçre Ülke Raporu’’, Adana.
- Adana Sanayi Odası İhracat Destek Ofisi, (2020), ‘‘İsrail Ülke Bilgi Notu’’, Adana
Sanayi Odası, Adana.
- Adana Ticaret Odası, (2021) ‘‘Kırgızistan Ülke Raporu’’, Adana.
- Adana Ticaret Odası, (2021) ‘‘Mısır Ülke Raporu’’, Adana.
- Adana Ticaret Odası, (2021) ‘‘Şili Ülke Raporu’’, Adana.
- Adana Ticaret Odası, (2020) ‘‘Ukrayna Ülke Raporu’’, Adana.
- Akça, H., ‘‘Beşeri Sermaye Harcamaları: Türkiye’de Yaşanan Gelişmeler ve Sonuçlar
Üzerine Bir İnceleme’’, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 7/2015,(2), ss. 33-57.
- Akgün Güngör G., Türkiye İmalat Sanayinin Uluslararası Ticarete Karşılaştırmalı
Üstünlükleri ve Rekabet Gücü Göstergeleri’’, *Finans Politik & Ekonomik
Yorumlar*, 51/2014,(596) ss.45-58.

- Akıncı, M., (2013) *Ekonomik Özgürlükler ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Gelişmiş, Gelişmekte Olan ve Azgelişmiş Ülkeler Üzerine Bir Uygulama*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Erzurum(Türkiye).
- Aktan, C.C., “Türkiye’de Üretim ve İstihdama Yönelik Ulusal Rekabet Gücü Politikası”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2/2010,(2), ss.166-197.
- Albayrak, A.N., G., Erkut, “Türkiye’de İl ve Bölgelerin Rekabet Gücü Analizi”, *İtü Dergisi/a*, 9/2010,(2), ss.155-165.
- Altay, B., (2006) *Avrupa Birliği’nde Rekabet Politikaları, Türkiye ve Avrupa Birliği’nin İhracatta Rekabet Gücünün Ölçülmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Afyonkarahisar (Türkiye).
- Altay, H., “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi Kapsamında Türk Endüstrilerinin Avrupa Birliği (15) Pazarındaki Rekabet Gücü Düzeylerinin İncelenmesi: 1995 – 2007”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008,(21), ss.215-240.
- Altay, H., A., Şen, “Türkiye’nin Avrupa Birliği, (15) Pazarındaki Endüstri-İçi Ticaret Performansının Rakip Ülke Performanslarıyla Karşılaştırmalı Analizi: 1995-2007”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015,(25), ss.127-140.
- Amador, J., S., Cabral, “Intro-Industry Trade in the Portuguese Economy: Products and Partners”, *Economic Bulletin | Banco de Portugal*, Summer 2009, pp.101-117.
- Anderson, C. M., D., Kincaid, (2005), “Applying Behavior Analysis To School Violence And Discipline Problems: School-Wide Positive Behavior Support”, *Behavior Analyst*, 2005, 28, pp. 48-63.
- Ankara Ticaret Odası, (2019), “Almanya Federal Cumhuriyeti Ülke Raporu”, Ankara Ticaret Odası, Ankara.
- Arıç, K. H., “Yeni Bir Dış Ticaret Teorisi Olarak Porter’in Rekabetçi Üstünlükler Teorisinin Yapısı”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4/2013,(5), ss.81-97.

- Arslan, İ., M., Mete, V. Bal, “Küreselleşmenin Yerel Ekonomiler Üzerindeki Etkileri”
Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı,
2007, (3): 222-229.
- Aslan, N., N., Terzi, “Hecksher – Ohlin – Samelson (HOS) Teorisi ve Teorinin
Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, XXI/2006,(1), 1-14.
- Aşık, B., E., Ellibeş, “Türkiye ve AB Üye Ülkeleri Arasında Narenciye Sektörünün
Rekabet Analizi”, *İstatistik ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 1/2020,(1), ss.11-
23.
- Aydın, A. (2008) *Endüstri İçi Ticaret: Türkiye Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış
Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı/ Uluslararası İktisat
Bilim Dalı, İstanbul(Türkiye).
- Aydın, A. “Endüstri İçi Ticaret ve Türkiye: Ülkeye Özgü Belirleyicilerin Tespitine
Yönelik Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi*, XXV/2008,(2),
ss. 881-921.
- Aydın, A., “Türkiye Ekonomisinde Endüstri İçi Ticaretin Yapısı”, *Journal of
Management and Economics Research*, 6/2008,(9), ss.73-96.
- Aydın, A., G., Bashimov, “Tarım Sektöründe Uzmanlaşma ve Dış Ticaret: MINT
Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme”, *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİL)*,
2018, (4): 261-282, Doi:10.30913/alinterisosbil.373574.
- Aquino, A., “Intra-Industry Trade And Inter-Industry Specialization As Concurrent
Sources Of International Trade in Manufactures”, *Review of World Economics
(Weltwirtschaftliches Archiv)*, 114/1978, (2), s.275-296.
- Aynagöz Çakmak, Ö., “ Türkiye ile Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere Arasında
İmalat Endüstrisinde Endüstri-İçi Ticaretin Yapısı: 1991-2004”, *Ekonomik ve
Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/2006, (1), ss. 30-47.
- Bakan , S., H., Selci, “Türkiye’nin Seçilmiş Beş Avrupa Birliği Ülkesiyle Otomotiv
Sektöründe Endüstri İçi Ticaretinin İncelenmesi (2008-2017)”, *ASSAM
Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM – UHAD) – ASSAM International Refreed
Journal*, 6/2019,(13), ss.30-53.

- Bakhshinejad, M., A. H., Zadeh, “Comparative Advantage Of Selected Agriculture Products in Iran: A Revealed Comparative Advantage Assessment”, *World Applied Sciences Journal*, 19/2012, (10), pp.1449-1452.
- Baltacı, A., H., Burgazoğlu, S., Kılıç, “Türkiye’nin Rekabetçi Sektörleri ve Trakya Bölgesi’nin Payı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2012/2,(1), 1-19.
- Bandırma Ticaret Borsası, (2021) “Suudi Arabistan Ülke Profili”, Bandırma-Balıkesir.
- Bashimov, G., “Elma İhracatında Türkiye’ni Karşılaştırmalı Üstünlüğü”, *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 13/2016,(2), ss.9-15.
- Bashimov, G., “Türkiye’nin Domates İhracat Performansı ve Rekabet Gücü”, *Alınleri*, 1/2016,(B), ss.1-8. ISSN:1307-3311.
- Bashimov, G., “Tarım ve Gıda Ürünlerinde Endüstri-İçi Ticaretin Analizi: Türkiye ve Rusya Örneği”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/2017,(4), ss.155-167.
- Bashimov, G., R., Çiçek, “Orta Asya Ülkelerinin Tarım Ürünlerinde Karşılaştırmalı Üstünlüğünün Belirlenmesi”, *İktisadi Yenilik Dergisi*, 4/2017,(3), ss.10-21.
- Bashimov, G., “Buğday İhracatında Kazakistan’ın Rekabet Gücü”, *U.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 31/2017,(2), ss.11-21.
- Bashimov, G., “Türkiye’nin Tarım ve Gıda Ürünlerindeki Karşılaştırmalı Üstünlüğü”, *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 4/2017,(3), ss.319-330.
- Bashimov, G., “Türkiye’de Üzüm Üretimi ve İhracat Performansı”, *U.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 31/2017,(2),ss.57-68.
- Bashimov, G., “Türkiye’nin Tarımsal Ürünlerdeki Rekabet Gücü: Orta Asya Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analizi”, *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 4/2017,(4), ss.393-401.
- Bashimov, G., “Endüstri İçi Ticaretin Ölçümü: MIKTA Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme”, *İktisadi Yenilik Dergisi*, 5/2018,(1), ss.17-28.
- Bashimov, G., “Seçilmiş Tarım Ürünlerinde Karşılaştırmalı Üstünlük: Baltık Ülkeleri Örneği”, *TEAD*, 6/2020.(1), ss.28-35.

- Başkol, M.O. (2005) *Endüstri-İçi Ticaret Teorisi Açısından Dış Ticaret Yapımızın Değerlemesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı/İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı, Bursa(Türkiye).
- Başkol, M.O., “Türkiye’nin Endüstri-İçi Ticaretinin Analizi”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXVIII/2009,(2), ss.1-24.
- Başkol, M. O., “Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Endüstri-İçi Ticaretin Analizi”, International Conference on Eurasian Economies, İstanbul, 4-5 Kasım 2010, ss. 386-391.
- Bayraktutan, Y., “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4/2003,(2), ss.175-186.
- Bayramoğlu, Z. “Türkiye ve Azerbaycan Arasında Tarımsal Ürünlerin Dış Ticaret Potansiyeli ve Karşılaştırmalı Üstünlükleri”, *Journal of Azerbaijani Studies*, 2018, ss. 738-751.
- Berk, A., T., Bal, İ., Uçum, “Fruit and Vegetables Trade Competitiveness of Turkey”, XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 25-27 Mayıs 2016.
- Berk, A., “Türkiye’de Tarım ve Gıda Sektörünün Rekabet Gücünün Ölçümü”, *Turkish Studies Social Sciences*, 14/2019, (4), pp.1277-1287.
- Bertolozzi Caredio, D., A., Raupeliene, “Ceta and Italian Agri-Food Products: An Analysis on Compared Advantages of the Main Italian Agri-Food Sectors”, Proceedings oh the 8. International Scientific Conference Rural Development 2017, Aleksandras Stulginskis University.
- Bhattacharyya, R., “Revealed Comparative Advantage and Compatitiveness: A Case Study For India in Horticultural Products”, *Journal of European Economy*, 11/2012,(özel sayı), pp.22-37.
- Bielik, P., A., Qineti, “The Position of Czech and Slovak Agro-food Trade İn The European Markets”, *Delhi Business Review*, 11/2010, (2), pp. 1-10.

- Bilici, Ö. (2007) *Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasında Endüstri-İç Ticaretin Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, İzmir(Türkiye).
- Birekul, M. (2019) *Konya İli İmalat Sanayi Dış Ticaretin Yapısal Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Konya(Türkiye).
- Bojnec, S. I., Ferto, “The Pattern of Agricultural Trade between Hungary and Slovenia”, *Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft für Agrarökonomie*, 15/2006, pp.1-9. Available on-line: www.boku.ac.at/oega.
- Brulhart, M., “Marginal Intra-Industry Trade: Measurement And Relevance For The Pattern Of Industrial Adjustment”, *Review Of World Economics* (Economics Weltwirtschaftliches Archiv), 130/1994,(3), s.600-613
- Bulut, E., Ö., Şahan, “Türk Tarım Ürünlerinin Rekabetçi Gücü ve Türkiye Tarım Sektöründe Devlet Destekleri”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55/2020,(4), ss.2916-2930.
- Camanzi, L., G., Malorgio, D., Regazzi, “Agrifood Turkish Trade: Structure Competitiveness And Relations With The EU”, *New Medit N*, 2/2003, pp. 25-36.
- Cao, S., F., Li, J., Zhang, “Export Competitiveness of Agri-Products Between China and Central Asian Countries: A Comparative Analysis” *Canada Social Science*, 2011/7, (5), pp. 129-134.
- Çalışkan, Ö., “Türkiye-AB Ticaretinde Endüstri-İç Ticaret Olgusu, 1990-2007”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28/2010,(2), ss.1-45.
- Çelik, Z., H., Saçtı, H., Adanacıoğlu, “Kiraz Dış Ticaretindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Karşılaştırmalı Üstünlüğü”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 29/2019,(Özel Sayı):41-53.
- Çepni, E., N., Köse, “Intra-Industry Trade Patterns of Turkey: A Panel Study”, *G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 3/2003, ss.13-28.
- Çeştepe, H., “Türkiye'nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Ticaretinin Analizi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/2012,(2), ss.23-43.

- Çivi, E., “Rekabet Gücü: Literatür Araştırması”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 8/2001,(2), ss.21-38.
- Çivi, E., İ., Erol, T., İnanlı, E. D., Erol, “Uluslararası Rekabet Gücüne Farklı Bakışlar”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008/4,(14), 1-22.
- Çoban, O., S., Çoban, “Globalleşme İndeksiyle Türkiye’nin Rekabet Gücünün Ölçülmesi: AB Ülkeleriyle Bir Karşılaştırma, 1970-2001”, *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, 2004, ss. 163-174.
- Çoban, O., A. E., Peker, Y., Kubar, “Türk Tarımının Avrupa Birliği Ülkeleri Karşısındaki Sektörel Rekabet Gücü”, *S.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2010, (20), ss. 247-266.
- Çoban, İ. (2015) *Uluslararası Ticaret, Ekonomik Büyüme ve Teknolojik Gelişme İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Hitit Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Çorum(Türkiye).
- Daşbaşı, B., D., Barak, T., Çelik, “Türkiye için Makroekonomik Performans Endeksinin Analizi (1990-2017): Yapay Sinir Ağı Yaklaşımı”, *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3/2019, (1): 93-112.
- Değer, M. K., M. A., Doğanay, “Ekonomik Büyüme Üzerinde Altyapı Yatırımlarının Etkisi: Seçilmiş Ülke Grupları için Panel Veri Analizleri(1994-2013), *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* , 11/2015,(2), ss.63-82.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (1994) Rekabet Hukuku ve Politikası Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Uluslararası Ticarete Fiyata Dayalı Rekabet Gücü ile Endüstri-İç Ticaret Arasındaki İlişki: Türk İmalat Sanayi Örneği, (A. Bedir), (2009), İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Diken, A. Ö. (2015) *Endüstri-İç Ticaret Kavramı: Nedenleri, Ölçüm Yöntemleri ve Türkiye ile AB Arasında Endüstri-İç Ticaretin Gelişimi (2004-2014)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Karaman(Türkiye).

- Doğaner Gnel, F., ‘‘How Important is Intra-Industry Trade Between Turkey and Its Trading Partners?’’, *Russian and East European Finance and Trade*, 37/2011, (4), pp.61-76.
- Durmuş, H. (2019) *Türkiye Tarım Sektöründe Endüstri İçi Ticaretin Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), GaziosmanpaŐa Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tokat(Türkiye).
- Duru, S., S., Hayran, A., Gl, ‘‘Türkiye Şeker Dış Ticaretinin Yapısı ve Rekabet Gücü’’, *Eurisian Journal of Agricultural Economics* 2021/1,(1):41-51.
- Düzgün, R., ‘‘Türkiye’nin Uluslararası Rekabet Gücü: Çok DeđiŐkenli İstatistiksel Bir Analiz’’, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2007, (23), ss.421-440.
- Elmslie, B., ‘‘Positive Feedback Mechanisms In Adam Smith’s Theories Of International Trade’’, *European Journal Of The History Of Economic Thought*, 1/1994, (2), pp.253-271.
- Erdal, G., H., Durmuş, ‘‘Türkiye Tarım Sektöründe Endüstri İçi Ticaretin Analizi’’, 4. International Symposium on Innovative Approaches in Engineering and Natural Sciences, November 22-24, 2019, ss.80-84, Samsun, Turkey.
- Erdem E., A., Köseoğlu, ‘‘Teknolojik Değişim ve Rekabet Gücü İlişkisi: Türkiye zerine Bir Uygulama’’, *Bilgi Ekonomi ve Yönetimi Dergisi*, IX/2014,(1), ss.51-68.
- Eren, S., (2010) *Teknolojik Yenilik Performansının Rekabet Gücüne Etkisi: BiliŐim Sektöründe Bir Uygulama*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Strateji Bilimi Anabilim Dalı, Kocaeli(Türkiye).
- Erkan, B., ‘‘Türkiye’nin Geleneksel İhraç Tarım rnlerinde Uzmanlaşma Düzeyi’’, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4/2012,(1), ss.75-83.
- Erkan, B., B. B., Arpacı, F., Yaralı, İ., Güvenç, ‘‘Türkiye’nin Sebze İhracatında Karşılaştırmalı stnlkleri’’, *KS Doğa Bilimleri Dergisi*, 2015/18,(4), ss.70-76.
- Erlat, H., G., Erlat, ‘‘Measuring Intra-Industry and Marginal IntraIndustry Trade.’’ *Emerging Markets Finance and Trade*, 2003,(6), pp. 5–38.

- Ertuğrul, İ., “İmalat Sanayinde Hızla Değişen Kavram: Rekabet Edebilen Kalite”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/2013,(2), ss.125-136.
- Eruygur, N. (2019) *Türk Tarım Sektörünün Avrupa Birliği Karşısındaki Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi Kullanılarak Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Zonguldak(Türkiye).
- Erün, G., “Türkiye ile AB, Gıda ve Canlı Hayat Sektörü Dış Ticaretinde Endüstri İçi Ticaret Analizi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2/2010,(1), ISSN 13-09-8020(online), ss.71-78.
- Eşiyok, B.A., “Türkiye-AB Arasında Dış Ticaretin Teknolojik Yapısı, Rekabet Gücü ve Endüstri-İçi Ticaret: Ampirik Bir Değerlendirme”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13/2014,(1), ss.91-124.
- Fertö, I., L.J., Hubbard, “Revealed Comparative Advantage And Competitiveness in Hungarian Agri-food Sectors”, *World Economy*, 2003/26, (2), pp. 247-259.
- Fethiye Ticaret ve Sanayi Odası, (2021) “Çin Ülke Profili Türk Şirketleri İçin İş Yapma Rehberi”, Fethiye-Muğla.
- Fidan, H., “Comparison of Citrus Sector Competitiveness Between Turkey And EU-15 Member Countries”, *Hortscience*, 44/2009, (1), pp. 89-93.
- Glejser, H., K., Goosens, M., Vanden Eede, “Interindustry and Intra- Industry Specialization Do Occur In World Trade”, *Economic Letters*, 1979/3, s.261-265.
- Gorton, M., S., Davidova, T., Ratinger, “The Competitiveness of Agriculture In Bulgaria And The Czech Republic Vis-à-Vis The European Union (CEEC and EU Agricultural Competitiveness)”, *Comparative Economic Studies*, 2000/XLII,(1), pp.59-86.
- Gökmenoğlu, S. M., M., Akal, R. Altunışık, “Ulusal Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler Üzerine Değerlendirmeler”, *Rekabet Dergisi*, 2012/13,(4), ss. 3-43.
- Greenaway, D., C., Milner , “On the Measurement of Intra-Industry Trade”, *The Economic Journal*, 93/1983, s.900-908.

- Greenaway, D., R., Hine, C., Milner, vd., “Adjustment And The Measurement Of Marginal Intra – Industry Trade”, *Review Of World Economics (Weltwirtschaftliches Archiv)*, 1994/130 (2), s.418-427.
- Gürpınar, K., M., Sandıkçı, “Uluslararası Rekabetçilik Analizinde Michael E. Porter’in Elmas Modeli Yaklaşımı: Türkiye’deki Bazı Endüstrilerdeki Uygulanabilirliğin ve Sonuçlarının Araştırılması”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8/2008, (15), ss.105-125.
- Güvenç, İ., A. Kazankaya, “Türkiye’de Ceviz Üretimi, Dış Ticareti ve Rekabet Gücü”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 29/2019,(3), ss.418-424.
- Güvenç, İ., “Türkiye’de Soğan Üretimi, Fiyat Değişimi, Dış Ticareti ve Rekabet Gücü”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 29/2019,(3), ss.634-640.
- Hamilton, C., P., Kniest, “Trade Liberalisation, Structural Adjustment And Intra-Industry Trade: A Note”, *Review Of World Economics (Weltwirtschaftliches Archiv)*, 127/1991, (2), ss.356-367.
- Hassan, M. R., “An Analysis of Competitiveness of Pakistan’s Agricultural Export Commodities”, *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*, 11/2013,(5), pp. 29-34.
- Ignjatijevic, S., J., Matijašević, I., Milojević, “Revelead Comparative Advantages and Competitiveness of the processed Food Sector for the Danube Countries”, *Custos e@gronegocioonline*, Sep.2014,(3), pp. 256-281, ISSN.1808-2882.
- Institute Für Agrarent Wicklung in Mittel-UND Osteuropa, Intra-Industry Trade In Agricultural and Food Products: The Case of Ukraine, (O., Luka, I., Levkovych), (2004) Theodor-Lieser-Straße 2, 06120 Halle (Saale), Germany.
- Ishchukova, N., L., Smutka, “Revealed Comparative Advantage of Russian Agricultural Exports”, *Acta Universitatis Agriculture et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, LXI/ 2013, (4), pp.941-952.
- Ishchukova, N., M., Matiah, L., Smutka, K., Malec, O., Eldeeb, “Russia’s Intra-Industry Trade In Agricultural Products” *The Social Sciences Medwell Journals*, 2014/ 9(6): 379-385.

- Işık, S., S.Y., Beykoz, “Türk Yükseköğretiminde Yeni Bir Arayış: Kalite Güvence Sistemi”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20/2018,(3), ss.7-22.
- İstanbul Kalkınma Ajansı, Mutlak Üstünlük ve Bazı Dış Ticaret Teorileri, (T., Palacıoğlu), (2018) İTO Ticarileştirme ve Araştırma Vakfı İstanbul Düşünce Akademisi, İstanbul.
- Kadanalı, E., “Türkiye Turunçgil İhracatının Rekabet Gücünün Analizi”, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 25/2019,(1), ss.15-25.
- Kalaycı, C., “Rusya Federasyonu ile Ticaretle Türkiye’nin Açmazları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8/2013,(1), ss.37-57.
- Kanaka , S., M. Chinadurai, “A Study of Comparative Advantage of Indian Agricultural Exports”, *Journal of Management and Science*, ISSN 2250-1819/EISSN 2249-1260, DOI:10.2652/jms.2012.19.pp.175-183.
- Karaaslan A., G., Tuncer, “Uluslararası Rekabet Gücünün Artırılmasında Temel Devlet Politikaları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010,(26).
- Karluk R., “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Geçerliliği Üzerine Düşünceler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Mecmuası*, 33/1973,(1-4), ss.221-238.
- Keskingöz H. (2018) Türkiye’nin Tarım Sektörünün Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemiyle Analizi, *Business Management Studies: An International Journal*,6 /2018), (2), ss. 508-523.
- Ketenci, C. K., Z., Bayramoğlu, “Türkiye’de Ceviz Üretiminin Rekabet Analizi”, *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 5/2018, (3), ss.339-347.
- Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası, (2019) “Almanya Ülke Raporu”, Kırıkkale.
- Kibritçioğlu A., “Adam Smith’in Uluslararası İktisat Kuramına Katkıları Hakkında”, *Ekonomik Yaklaşım*, 5/1994,(12), ss. 55-62.
- Kocaeli Ticaret Odası, (2020) “Yunanistan Ülke Raporu”, Kocaeli.

- Koç, M., O. B., Özbozkurt, “Ulusların Rekabet Üstünlüğü ve Elmas Modeli Üzerine Bir Değerlendirme”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 2/2014,(3), ss.85-91.
- Koçak, A., “Sürdürülebilir Rekabet İçin Pazarlamayı Yeniden Düşünmek”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2/2012,(2), ss.61-84.
- Koçyiğit, A., A., Şen, “The Extent of Intra-Industry Trade between Turkey and the European Union: The Impact of Customs Union”, *Journal of Economic and Social Research*, 9(2), ss.61-84.
- Kojima, K., “The Pattern Of International Trade Among Advanced Countries”, *Hitotsubashi Journal Of Economics*, 5/1964, (1), s.16-36.
- Kuloğlu, A. (2016) *Porter Modeli Rekabetçilik Analizi: Kayseri İli Sektörel Ölçüm ve Yapısal Eşitlik Modelleri Yaklaşımı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Kayseri(Türkiye).
- Konya Ticaret Odası (2009), *Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi*, Konya.
- Kousar, R., M.S.A., Makhdum, T., Sedef, M. A., Iqbal, “Competiveness of Pakistan’s Selected Fruits in the World Market”, *Sarhed Journal of Agriculture*, 2019/35,(4):1175-1184.
- Kum, H., “Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler: Yeni Yaklaşımlar”, Erciyes Üniversitesi *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1999,(14), ss.165-178.
- Kurt, R., E., İmren, “Türkiye’deki Önemli Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Endüstri İçti Ticaret Göstergeleri ile Statik ve Dinamik Analizi”, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 20/2018,(3), ss.548-557.
- Küçükahmetoğlu, O., “Endüstri İçi Ticaret ve Türkiye”, *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 9/2001, (9), ss.129-153.
- Leitão, N. C., H.C., Faustino, “Intra-Industry Trade in the Food Processing Sector: The Portuguese Case”, *Journal of Global Business and Technology*, 4/2008,(1), pp.49-58.

- Leitao, N.C., “Intra-industry trade in the agriculture sector: The experience of United States”, *African Journal of Agricultural Research* 6/2011,(1), pp.186-190.
- Leontief, W., “Domestic Production and Foreign Trade, The American Capital Position Re-Examined”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 97, No. 4(Sep. 28,1953), pp.332-349(22 pages), Published By: American Philosophical Society.
- Llyod, P. J., (2002), “Controversies Concerning Intra Industry Trade”, P.J. Llyod Ve Hyun – Hoon Lee (Ed.), *Frontiers Of Research in Intra – Industry Trade*, London: Pllgrave Macmillan, s.13-32.
- Loertscher, R., F., Wolter, “Determinants Of Intra Industry Trade: Among Countries And Across Industries”, *Review Of World Economics (Weltwirtschaftliches Archiv)*, 116/1980, (2), s.280-293
- Lögün, A. (2016) *Türkiye'nin Tarımsal Endüstri İçi Ticaret Oranlarının Belirleyicileri: Seçilmiş Bazı Avrupa Birliği Üye Ülkelerle Karşılaştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Ekonometri Anabilim Dalı, Erzurum(Türkiye).
- Mangır, F., A., Fidan, “Grubel-Llyod Endeksi ile Endüstri-İçi Ticaret Analizi: Tarım Sektörü Türkiye Örneği”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19/2017,(33), ss.45-51.
- Manzoor, H., M., Safyan, F., Manzoor, “Trade Competitiveness of Pakistan’s Fruits and Vegetables in World Market”, *Global Regional Review*, V(II), 135-143. DOI: 10.31703/grr.2020(V-IV).14.
- Menon, J., P. B. Dixon, “Intra-Industry Versus Inter-Industry Trade: Relevance For Adjustment Costs”, *Review Of World (Economics Weltwirtschaftliches Archiv)*, 133/1997, (1), s.164-169.
- Miral, Z. C. (2006) *Açıklanmış Karşılaştırılmış Üstünlükler ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Karşı Rekabet Gücü: Seçilmiş Tarımsal Ürünler İçin Bir Uygulama*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İzmir(Türkiye).

- Miran, B., E., Atış, Z., Kenanoğlu Bektaş, M., Cankurt, A., Bayaner, S., Karabat, “Uluslararası Kuru Üzüm Piyasasında Rekabet Edebilirlik Üzerine Bir Araştırma”, *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 2015/1,(1), ss.40-47.
- Moon, H. C., A.M., Rugman, A., Vebreke, “A Generalized Double Diamond Approach To The Global Competitiveness Of Korea And Signapore”, *International Business Review*, 1998, 7, pp. 135-150.
- Munich Personal Repec Archive, Intra-industry trade in Latin America and the Caribbean, (Fullerton, T.M., Jr. and Sawyer, W. Charles and Sprinkle, Richard L.), (2010), University of Texas at El Poso, America.
- Nazilli Ticaret Odası, (2019), “Almanya Raporu”, Nazilli-Aydın.
- Oduro, A.D., E. L., Offei, “Investigating Ghana’s Revealed Comparative Advantage in Agro-Processed Products”, *Modern Economy*, 2014, (5), pp.384-390.
- Ovalı, S., “Küresel Rekabet Gücü Açısından Türkiye’nin Konumu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Yaz 2014, (13), ss. 17-36.
- Özay, N., “Uluslararası Ticarete Korumacılık ve Türkiye’de Uygulanan Koruma Önlemleri”, *Gümrük & Ticaret Dergisi*, 2015,(5), ss.23-33.
- Özçelik, A., O., Özer, “Yaş Meyve Sebze Dış Ticaretinin Açıklanmış Mukayeseli Üstünlükler İndeksi Yardımıyla Türkiye ve AB Ülkeleri Üzerine Rekabet Gücünün Analizi”, 8.Türkiye Tarım Ekonomisi Kongresi, 2008, Bursa (Türkiye).
- Özdemir, M.B., L. Kösekahyaoğlu, “Türkiye’nin Fındık, Zeytinyağı ve Kuru Kayısı Ürünlerindeki Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi ile Analizi”, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM-UHAD)*, 5/2018,(12), ss.88-107.
- Özdemir, M., L., Kösekahyaoğlu, “Türkiye’nin İhracatçı Sektörlerinde Endüstri İçi Ticaretin Payı: 1990-2017 Dönemi Üzerine Bir İnceleme”, *Isparta Uygulamalı Bilimler Dergisi (SOSGÜZ)*, 1/2019,(1), ss.40-56.

- Özdemir, M. B., L. Kösekahyaoglu, “Türkiye’nin Portakal, Mandalina, Limon ve Yaş Kayısı Ürünlerinde Karşılaştırmalı İhracat Performansı ve Rekabet Gücü Analizi”, *Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM – UHAD)*, 6/2019,(14), ss.84-105.
- Özer, Y.E. “Küresel Rekabet – Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye”, *Review of Social Economic & Business Studies*, 9/2007,(10), ss.389-408
- Özkaya, M. H., “Tekstil Sektöründe Endüstri-içi Ticareti Etkileyen Faktörler Üzerine Ampirik Çalışma”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2010,(2), ss.136-157.
- Öztürk, F. S., Saraçoğlu, I., Kortan, “Türkiye ve Seçilmiş Bazı Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Sebze ve Meyve Ürün Grubunda Uluslararası Rekabet Gücü Analizi”, *International Conference on Eurasian Economics 2013*, ss.768-777.
- Pehlivanoğlu, F., K., Kayan, “Türkiye’de Girişimcilik: Mevcut Durum Analizi ve Çözüm Önerileri”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8/2019,(1), ss.58-78.
- Peker, A.E. (2014) *Türkiye Ekonomisi’nde Tarım Sektörünün Üretim Yapısı ve Karşılaştırmalı Rekabet Gücü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Konya(Türkiye).
- Peker, A. E., “Türkiye Hububat ve Baklagil Alt Sektörünün Avrupa Birliği Pazarı Karşısındaki Rekabet Gücü”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5/2016,(2), ss.1-20.
- Porter, M. E., “The Competitive Advantage of Nations”, *Harvard Business Review*, March-April 1990, pp.73-91.
- Polat, H. (2020) *Türkiye Tarım Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücünün Ölçülmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı, İstanbul(Türkiye).
- Qineti, A., M., Rajcaniova, E., Matejkova, “The Competitiveness and Comparative Advantage of The Slovak and The EU Agri-Food Trade With Russia and Ukraine”, *Agric Econ.-Czech*, 2009/(8), pp .375-383.

- Rekabet Kurumu (RK), ‘‘Rekabet Terimleri Sözlüğü’’, Birinci Baskı, 2010, s. 156.
- Rugman, A.M., J.R., D’Cruz, ‘‘The ‘‘Double Diamond’’ Model of International Competitiveness: The Canadian Experience’’, *MIR: Management International* 33/1993, pp. 17-39.
- Rusali, M. A., ‘‘Evaluation of the Romanian Agricultural Products Specialization in the Intra-Sectoral Foreign Trade’’, *Agricultural Economics and Rural Development*, New Series, Year X, 2013, (1), pp.77-83.
- Saray, M. O., (2019), Endüstri İçi Ticaret: Türkiye’nin Dış Ticaret Partnerleri Üzerine Bir Uygulama, (1. baskı), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Sarıca, D., ‘‘Türk Tarım Sektörünün Rekabet Gücü’’, XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 25-27 Mayıs 2016.
- Sarıçoban, K., L., Kösekahyaoğlu, ‘‘Türkiye’nin Tarımsal Ürünlerdeki İhracat Rekabet Gücünün Ölçülmesi: 1996-2015 Dönemi Üzerine Bir Analiz’’, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 4/2017,(7), ss.78-96.
- Serin, V., A., Civan, ‘‘Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: A Case Study For Turkey Towards The EU’’, *Journal Of Economic And Social Research*, 10/2008, (2), pp. 25-41.
- Seyidoğlu, H., (2017), Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, (21. Baskı), Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Sharma, A. Dietrich, M., ‘‘The Indian Economy Since Liberalisation: the Structure and Composition of Exports and Industrial Transformation (1980 – 2000)’’, Paper for the European Trade Study Group Annual Conference , Nottingham, UK (Sept 2004), Sheffield economic research paper series, Department of Economics University of Sheffield, May 2004.
- Sinngu, T., M., Antwi, ‘‘Competitiveness of the South African Citrus Fruit Industry Relative to Its Southern Hemisphere Competitors’’, *Journal of Agricultural Science*, 6/2014,(12), pp.1-15.

- Şahbudak, E., D., Şahin, “Measurement Of Vertical And Horizontal Intra-Industry Trade In Agricultural Food Products: The Case Of China And Brazil”, *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 42/2016, (3), pp.145-154.
- Şahin, D., “Türkiye’nin ve G-8 Ülkelerinin Endüstri-İçi Ticaretinin Statik Analizi”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3/2015,(3), ss.98-107.
- Şahin, D., “Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Endüstri-İçi Ticaretin Analizi: Türkiye ve Çin Örneği”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3/2015, (1), ss.1-9
- Şahin, D., “Faktör Yoğunluğuna Göre Endüstri-İçi Ticaretin Statik Ölçümü: Türkiye Örneği”, *Akademik Bakış Dergisi*, 2016,(54), ss.174-187.
- Şahin, D., “Yaş Meyve ve Sebze Sektörünün Dış Ticaret Yapısının Analizi: Türkiye ve BRIC Ülkeleri Örneği”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/2016,(2), ss.28-47.
- Şahin, D., “Tarımsal Gıda Ürünlerinde Karşılaştırmalı Üstünlüğün Ölçümü: Türkiye Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/2016,(9), ss.2177-2184.
- Şahin D., S., Durmuş “Türkiye ve BRICS Ülkelerinde Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5/2018,(30), ss.4049- 4060.
- Şahinli, M.A., “Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Turkey Agriculture Sector”, *YYÜ TAR BİL DERG*, 3/2014, (24), pp.210-217.
- Saraçoğlu, S., I. Kortan, “Türkiye ve Seçilmiş Geçiş Ekonomilerinin İkili Ticaret Bazında Endüstri-İçi Ticaretinin Analizi”, *Pamukkale Journal Of Eurasian Socioeconomic Studies*, 2014, (2), ss.45-70.
- Şentürk, C., “Türkiye’nin Seçilmiş Ülkeler İle Endüstri İç Ticaretinin Endeks Yöntemine Dayalı Analizi (1990-2013)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/2014, (20), ss.207-230.
- Şimşek, N., “Türkiye’nin Yatay ve Dikey Endüstri-İçi Dış Ticareti”, *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 20/2005, (1), ss.43-62.
- Stolper, W. F., P., Samuelson, “Protection And Real Wages Wolfgang” ,*The Review Of Economic Studies Protection and Real Wages*, 9/1941 (1), pp. 58-73.

- Tansu, Ö., (2003) *Türkiye'nin Rekabet Gücünü Artırmada Teşvik Politikaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Maliye Anabilim Dalı, İzmir(Türkiye).
- Tatlıcı, Ö., A., Kızıltan, “Çekim Modeli: Türkiye'nin İhracatı Üzerine Bir Uygulama”, *Atatürk Ü. İİBF Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 2011, ss.287- 299.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, <https://www.tarimorman.gov.tr/>, (erişim tarihi: 01.03.2022).
- T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü (2020) “Bulgaristan Ülke Profili”, T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara.
- T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü (2020) “İspanya Ülke Profili”, T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara.
- T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü (2020) Tunus Ülke Profili”, T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara.
- T.C. Kuala Lumpur Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, (2020) “Malezya Ülke Raporu”, T.C. Ticaret Müşavirliği, Ankara.
- T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, (2021) “Filipinler Ülke Profili”, T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara.
- T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, (2021) “Hindistan Ülke Profili”, T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara.
- T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, (2021) “İsveç Ülke Profili”, T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara.
- T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, (2021) “İtalya Ülke Profili”, T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara.
- T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, (2021) “Portekiz Ülke Profili”, T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara.
- T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, (2021) “Romanya Ülke Profili”, T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara.

- T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, (2021) “Rusya Ülke Profili”, T.C. Ticaret Bakanlığı, Ankara.
- Tharakan, P. K. M., “The Economics of Intra - Industry Trade: A Survey”, *Recherches Economiques de Louvain*, 47/1981, (3-4), September, s.259-290.
- Thom, R., M., Mcdowell, “Measuring Marginal Intra – Industry Trade”, *Review Of World (Economics Weltwirtschaftliches Archiv)*, 135/1999, (1), s.48-61.
- Trade Map, <https://www.trademap.org/>, (erişim tarihi: 10.03.2022).
- Tunca, H., “Tarımsal Ürünlerde Rekabet Gücü: Bölgesel Bir Analiz”, *Pamukkale Journal of Eurisian Socioeconomic Studies*, Vol.7, No.1 2020, pp.1-17 e-ISSN: 2148-8703.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, www.sozluk.gov.tr, (Erişim Tarihi 15.12.2021).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Perakende E-Ticaretin Yükselişi, (M., Deliçay), (2021) Sektörler ve Kamu Yatırımları Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi, <https://tim.org.tr/tr/>, (erişim tarihi: 25.02.2022).
- Türkiye İstatistik Kurumu, <https://www.tuik.gov.tr/>, (erişim tarihi: 22.08.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu, <https://www.tuik.gov.tr/>, (erişim tarihi: 25.08.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu, <https://www.tuik.gov.tr/>, (erişim tarihi: 30.08.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu, <https://www.tuik.gov.tr/>, (erişim tarihi: 10.02.2022).
- Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri (C.C., Aktan, İ.Y., Vural, 2004) Tisk Yayını, Ankara.
- Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği AR-GE Şubesi, (2020) “Yaş Meyve ve Sebze Sektörü Açısından Amerika Birleşik Devletleri”, Uludağ İhracatçı Birlikleri, Bursa.
- Ulutaş, H.E., (2021) *Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği (2002-2019)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Bursa(Türkiye).
- UN Comtrade Database, <https://comtrade.un.org/>, (erişim tarihi: 08.09.2019).

- UN Comtrade Database, <https://comtrade.un.org/>, (erişim tarihi: 12.09.2019).
- UN Comtrade Database, <https://comtrade.un.org/>, (erişim tarihi: 15.09.2019).
- UN Comtrade Database, <https://comtrade.un.org/>, (erişim tarihi: 22.02.2022).
- Uysal, D., “Teknolojik Gelişim ve Global Rekabet Üzerine Etkisi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1999,(3), ss.29-38.
- Üzümçüoğlu, M. (2018) *Uluslararası Ticarete Rekabet ve Rekabetçilik: Türk Halı Sektörü Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Konya(Türkiye).
- Vatansever Deviren, N., “Türkiye İle Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Sınai Ürünleri Endüstri-içi Ticareti”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 19/2004, ss.107-127.
- Yamak, R., Y., Küçükkale, “Bebek Endüstri Tezinin Ampirik Testi: Türkiye İmalat Sanayi İçin Bir Uygulama, 1981-1993”, *İktisat, İşletme ve Finans*, 1998, (145), ss. 17-22.
- Yapar Saçık, S., “Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açından Bir İnceleme”, *KMU İİBF Dergisi*, 2009,(1), ss.162-171.
- Yasa B. D., M. E., Yardımcı, “1963-1989 Döneminde Türkiye’de Devlet Müdahaleciliğinin İmalat Sanayi Üzerindeki Etkisi: Kliometrik Bir İnceleme”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5/2017, (2), ss.200-212.
- Yenisu, E., “Türk Fındık Sektörünün Rekabet Gücü: Balassa Endeksi Yaklaşımı”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3/2017,(5), ss.22-37.
- Yıldırım, C. (2011) *Türkiye’de Tarımsal Üretim ve Dış Ticaret Bağlamında Tarımsal Ürün ve Gıda Ürünlerinde Endüstri İçi Ticaretin Önemi (1980-2010 Dönemi Analizi)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Kafkas Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Kars(Türkiye).
- Yorgancılar, F.N., (2010) *Sürdürülebilir Rekabet Anlayışı Olarak Yenilik Yeteneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Konya (Türkiye).

Yurttançıkımaz, Z.Ç., (2014) *Seçilmiş Ülkelerde Rekabet Gücünün Belirleyicileri ve Büyüme İlişkileri*, (Yayımlanmamış Doktor Tezi), Atatürk Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Erzurum(Türkiye).

Yükçü, S., G. Atağan, “Etkinlik, Etkililik ve Verimlilik Kavramlarının Yarattığı Karışıklık”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23/2009,(4), ss.1-13.

Yüksel E., E., Sarıdoğan, “Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman’ın Katkıları”, *Öneri Dergisi*, 9/2011,(35), 199-206.

